

SOSYAL HİZMET TARİHİ

Dr. Bekir Türkmen

İZMİR
2015

SOSYAL HİZMET TARİHİ

Dr. Bekir Türkmen

İzmir 2015

Yazarın izni olmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, çoğaltılamaz. Kitabın her türlü hakkı yazarına aittir.

ISBN: 978-605-84089-0-6

Ücretsizdir

tbekir27@mail.com

bekir.turkmen@gediz.edu.tr

www.bekirturkmen.com

Bu kitabı,
geçmiş için eşim,
Sündüs'e,
gelecek için torunlarım;
Şükriye Nur, Mehmet Han, ve Sıla Nur'a
armağan ediyorum...

İÇİNDEKİLER

TABLolar.....	XI
ÖNSÖZ.....	XII
GİRİŞ	XIII
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMETLERİN GELİŞİMİ.....	1
I. TÜRKLERİN ALDIKLARI İLK ÇOCUK KORUMA TEDBİRLERİ VE SOSYAL HİZMETLER	2
II. SELÇUKLULAR ZAMANINDA SOSYAL HİZMETLER VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ.....	2
III. OSMANLILAR ZAMANINDA SOSYAL HİZMETLER VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ.....	3
1) Fatih İmareti Vakfıyesi.....	4
2) Sıbyân Mektepleri	7
3) Dârüşşafaka	9
4) Dârülaceze	10
5) Dârülhayr-i Âli	10
6) Dârül-eytâmlar.....	13
İKİNCİ BÖLÜM.....	25
AVRUPA VE AMERİKA'DA SOSYAL HİZMETLERİN VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİNİN GELİŞİMİ	25
I. AVRUPADA SOSYAL HİZMETLERİN BAŞLANGICI.....	26
1) Elizabeth Fukara Kanunu	27
2) Hayırseverlik ve Yoksullukla İlgili Kanunlar	30
3) Yoksullukla İlgili Yasal Gelişmeler	30
a) Kimler Yoksuldu?	32
b) Yerel Çabalar.....	32
4) 1834'de Fukara Kanunu'nun Gözden Geçirilmesi.....	34
5) 1909'da Hazırlanan Fukara Kanunu Raporu	35
II. 1909'DAN SONRA AVRUPA'DA KAYDEDİLEN GELİŞMELER	37
1) Beveridge Raporu.....	37
2) Çağdaş Britanya'da Sosyal Hizmetler.....	38
3) Avrupa'da Özel ve Gönüllü Hizmetler.....	40
4) Hayırseverliğin Teşkilâtlandırılması Cemiyeti.....	41

III. BÜYÜK BUHRAN VE SOSYAL GÜVENLİK SÖZLEŞMESİ ...	43
1) Sosyal Sigorta.....	44
2) Sosyal Yardım	44
3) Halk Sağlığı ve Refahı Hizmetleri	45
4) Büyük Toplum ve Yoksullukla Savaş	46
IV. 1970'LERDE VE 1980'LERDE MUHAFAZAKÂRLIK	47
1) Liberalizme Doğru Bir Hareket ve Geri Dönüş: 1990'lar.....	48
2) Yetki Devrimi.....	49
3) Eleştirel Düşünme Sorusu	49
V. DEĞİŞİM, OBAMA ve GELECEK	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	52
TÜRKİYE'DE DARÜLACEZE VE DİĞER SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ	52
I. DARÜLACEZE HARİCİNDEKİ SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ	52
1) Bîmârhâne	53
2) Tâbhâne	53
3) Dârüşşifâ	53
4) Mihmânihâne ve Kervansaraylar.....	55
II. DÂRÜLACEZE VE YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLER	55
Dilencilik ve Dilencilerle İlgili Uygulama	56
a) Dârülaceze'nin Kuruluşu	58
b) Dârülaceze'nin Kuruluşu İle İlgili İlk Nizâmnâme.....	60
c) Darülaceze Hakkında Yayınlanmış İrâde, Nizâmnâme ve Talimât-nâmeler.....	63
III. MEVZUÂT VE YAKIN DÖNEM ÖNCESİ DARÜLACEZE	67
1) 1895'de Dilencilik Yasak Edilmesine Dair Nizamname.....	67
2) 1895'de Dârülaceze'nin İlk İç Tüzüğü.....	68
3) 1895'de Dârülaceze Mâmûlâtının Gelişmesi ve Sürümünün Çoğalması İçin Alınacak Tedbirler Talimatnamesi	70
4) Yakın Dönem Öncesi Dârülaceze	71
5) Yaşlı Hizmetlerine Yönelik İhtiyaçlar.....	72
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	74
TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ VE ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLER	74
I. TÜRK İÇTİMÂİ YAPISINDA ÇOCUĞUN YERİ.....	74
II. TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI	76
III. TÜRKİYE HİMÂYE-İ ETFAL CEMİYETİ.....	77

1) Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Sosyal Muhtevâsı ve 1921 Yılından 1938 Yılına Kadar Gerçekleştirdiği Sosyal Hizmetler:	79
2) Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1938 Sonrası Hizmetleri ve Tüzüğü.....	86
IV. SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI İLE MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIKLARININ ÇOCUK, YAŞLI VE SAKATLARA YÖNELİK HİZMETLERİNDEKİ GELİŞMELER	88
Türkiye'de Çocuk Hizmetlerinin Kifâyetsizliği ve Konu	88
V. ÇOCUKLARLA İLGİLİ MEVZUATTAKİ GELİŞMELER.....	89
1) Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu	89
2) Himayeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Diğer Kanunlar	91
a) Köy Kanunu	91
b) Türk Medeni Kanunu	91
c) Türk Ceza Kanunu.....	92
d) Belediye Kanunu	92
e) Umûmi Hıfzıssıhha Kanunu	92
VI. 1950'DEN SONRA ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERDEKİ GELİŞMELER	92
BEŞİNCİ BÖLÜM	95
1983 ÖNCESİ GENEL OLARAK KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARLA İLGİLİ HİZMET TÜRLERİ VE UYGULAMALAR.....	95
I. KURUMSAL HİZMET TÜRLERİ	95
1) Çocuk Yuvaları.....	95
a) Tanım.....	95
b) Kapasiteleri.....	96
2) Yetiştirme Yurtları	97
a) Tanım.....	97
b) Kapasiteleri.....	97
3) Grup Evleri	98
4) Koruyucu Aile Bakımı	98
5) Evlât Edinme ve Evlât Edinmenin Şartları.....	99
a) Asli Şartlar.....	100
b) Şekli Şartlar	100
II. 1983 ÖNCESİ HİMÂYEYE MUHTAÇ ÇOCUKLAR KONUSUNDA MERKEZİ VE MAHALLÎ İDARELERLE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARI KORUMA BİRLİKLERİNİN YAPTIKLARI GÖREVLER.....	101
1) Merkezi İdarenin Yaptığı Görevler	101
a) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Yaptığı Görevler.....	101

b) Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın Yaptığı Görevler	101
c) Valinin Himâyeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Yaptığı Görevler	102
2) Mahalli İdarelerin Himayeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Olarak Yaptığı Görevler	102
a) Belediyelerin Görevleri	102
b) İl Özel İdarelerinin Himayeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Yaptığı Görevler	102
c) Köy İdaresinin Yaptığı Görevler	103
3) Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliklerinin Yaptığı Görevler	103
III. 1983 ÖNCESİ YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERDEKİ GELİŞMELER	104
Yaşlılara Yönelik Mevzuattaki Gelişmeler	106
ALTINCI BÖLÜM.....	108
YAKIN DÖNEM ÖNCESİ SOSYAL HİZMETLER VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ....	108
I. ANAYASA VE KANUNLARDA KAYDEDİLEN GELİŞMELER.....	108
1) 1961 Anayasası ve Sosyal Hizmetler	109
2) 1982 Anayasası ve Sosyal Hizmetler	110
II. PLANLI DÖNEMDE VE PLANLARDA SOSYAL HİZMETLER.....	110
1) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Hizmetler ⁴⁶	110
a) Ana İlkeler ve Metod.....	110
b) Durum.....	110
c) Hedefler	110
d) Tedbirler	110
2) İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Refah Hizmetleri.....	111
a) Ana İlkeler.....	111
b) Durum.....	112
3) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Yardım ve Sosyal Refah Hizmetleri.....	113
a) Planlı Dönemde Gelişmeler.....	113
b) Uzun Dönemli Gelişme Yönü	114
c) İlkeler ve Tedbirler	114
4) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler	114
5) Beşinci Kalkınma Planında Sosyal Hizmetler, Yardımlar ve Sosyal Refah	115
a) İlke ve Politikalar	115
6) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Aile, Kadın ve Çocuk.....	118
a) İlkeler ve Politikalar	118
b) Sosyal Hizmet ve Yardımlar	119
7) Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Aile, Kadın ve Çocuk	120

a) Aile	121
b) Kadın	122
c) Çocuk.....	122
8) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	124
a) Kadın	124
i. Mevcut Durum.....	124
ii. Amaçlar, İlkeler ve Politikalar.....	124
iii. Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler	125
b) Aile	125
i. Mevcut Durum.....	125
ii. Amaçlar, İlkeler ve Politikalar.....	125
iii. Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler	126
c) Çocuk.....	126
i. Mevcut Durum.....	126
ii. Amaçlar, İlkeler ve Politikalar.....	127
iii. Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler	128
d) Sosyal Hizmetler ve Yardımlar	128
i. Mevcut Durum.....	128
ii. Amaçlar, İlkeler ve Politikalar.....	130
iii. Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler	130
9) Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda Aile, Kadın ve Çocuk	131
a) Sosyal Güvenlik Sisteminin Etkinliğinin Artırılması (Plan Öncesi Sosyal Gelişmeler) .	131
b) Kadın, Çocuk ve Aile İle İlgili Plan Öncesi Sosyal Gelişmeler	132
c) Sosyal Güvenlik Sisteminin Etkinliğinin Artırılması (Temel Amaçlar)	133
d) Kadın, Çocuk ve Aile İle İlgili Temel Amaçlar	134
e) 1982 Anayasası'nda Sosyal Hizmetler.....	135
f) Aile Türk Toplumunun temelidir.....	136
III. SOSYAL HİZMET ALANLARINDA BİRLİĞİN TEMSİLCİSİ	137
1) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu	137
2) Kanun'a Göre Sosyal Hizmetleri İlgilendiren Konu ve Kavramlar	137
3) SHÇEK'in Kuruluşu ve Görevleri.....	140
a) Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu'nun Görevleri	141
b) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Görevleri.....	141
c) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Merkez Teşkilâtı ve Görevleri	142

d) Sosyal Hizmetler Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü'nün Kuruluş ve Görevleri .	143
e) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Taşra Teşkilâtı ve Görevleri	143
4) İl Sosyal Hizmetler Kurulu'nun Kuruluş, Görev ve Çalışmaları	143
5) İl Sosyal Hizmetler Müdürlüklerinin Kuruluş ve Görevleri.....	144
6) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Gelirleri	145
7) Himâyeye Muhtaçlarla İlgili Diğer Çalışmalar	145
a) Korunma Kararı.....	146
b) Koruyucu Aile	146
IV. YAKIN DÖNEM SOSYAL HİZMETLER.....	148
1) 1983 Yılında Korunmaya Muhtaç Çocuklara Hizmet Veren Kuruluşlar	148
2) Günümüzde Çalışan Aile Çocuklarına Hizmet Veren Kuruluşlar.....	149
3) Yakın Geçmişte Yaşlı ve Sakatlara Hizmet Veren Kuruluşlar.....	150
4) Korunmaya Muhtaç Çocuk, Yaşlı ve Sakatlarla İlgili Yönetmelikler.....	151
V. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMAYI TEŞVİK FONU	152
1) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun Gelirleri	152
2) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Gelirleri	154
YEDİNCİ BÖLÜM	157
GÜNÜMÜZDE SOSYAL HİZMET KURUMLARI.....	157
I. ANAYASA IŞIĞINDA SOSYAL HİZMETLER	157
II. AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI	158
III. 633 SAYILI KHK İLE AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞINA VERİLEN GÖREVLER.....	159
IV. BAKANLIĞIN GELİŞTİRDİĞİ İLKELER.....	161
V. GELİŞTİRİLEN ÇÖZÜM ODAKLI YÖNTEMLER	161
VI. AİLE SOSYAL DESTEK PROGRAMI.....	163
VII. SOSYAL HİZMET MERKEZLERİ.....	165
Sosyal Hizmet Merkezlerinin Görevleri	165
VIII. AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞININ ÖRGÜTSEL YAPISI.....	169
SONUÇ	181
KAYNAKÇA	183

TABLolar

Tablo 1: Cumhuriyet yılı: çocuk esirgeme kol ve merkez sayıları	81
Tablo 2: Cumhuriyet yılı: çocuk esirgeme kurumundan türlü yardım gören çocuklar	82
Tablo 3: Yardımın neveleri: yardım gören çocuk sayısı (1922–1937).....	83
Tablo 4: Kurumsal hizmetlerin nicelikleri	85
Tablo 5: Müesseseler bulunduğu iller ve kapasiteleri.....	87
Tablo 6: 1983 öncesi çocuk bakım yurtları kapasiteleri	96
Tablo 7: Korunmaya muhtaç çocuklara yapılan hizmetler (1966).....	81
Tablo 8: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda aile, kadın ve çocuk.....	123
Tablo 9: Sosyal sigorta programlarının kapsadığı nüfus	131
Tablo 10: 1983 yılında korunmaya muhtaç çocuklara hizmet veren kuruluşlar	148
Tablo 11: 1985 yılında kreş, gündüz bakımevi ve hizmet verilen çocuk sayısı.....	149
Tablo 12: 1985 yılında huzurevi sayısı ve kapasiteleri.....	150
Tablo 13: Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) pilot uygulamaları.....	164
Tablo 14: Mevcut ve ihtiyaç duyulan sosyal hizmet merkezi sayısı.....	167

ÖNSÖZ

Sosyal Hizmetin işlevleri, sosyal hizmet uzmanlarının giderek toplum içinde ve dünyada önem kazanması, üniversitelerde Avrupa ve Amerika’da olduğu gibi çeşitli fakültelerin bünyesinde çok sayıda yeni sosyal hizmet bölümü açılması, sosyal hizmetin geleceği kadar geçmişinin bilinmesine olan gereksinimi arttırmıştır. 1987 yılında sonuçlandığı “Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri” konulu doktora tez çalışmam güncellenmiş ve müfredata uygun bir içerik kazandırılarak yayınlanmıştır. İnsanlar bugünü geçmişin etkisinde yaşadıkları gibi geleceği de geçmişi bilerek ve veri kabul ederek planlayabilirler.

Nüfusun artması, kentleşme olgusunun devamı, sosyal değişim ve dönüşümler, merkezi ve yerel yönetimlerin uyguladıkları sosyal hizmet politikaları; sosyal hizmet uzmanlarının ortak ilke, yöntem ve kavramsal araçlardan yararlanarak daha iyi yetişmelerini gerekli kılmaktadır. Artık akademiklik ölçütü kadar meslekilik ölçütü de önem kazanmıştır.

Yoksulluk, çocuk, kadın, yaşlılık alanlarında sorunlar artmaya devam etmiş sorumluluklar çeşitlenmiştir. Bu sorumlulukların yerine getirilebilmesi, öğretim planlarının mesleki işlevsellik açısından geçerliliğine bağlıdır. Eskiden korunmaya muhtaç çocukları koruma birlikleri, Özel İdareler, Belediyeler, Valilikler, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay gibi kamu kurumları ve kamu yararına çalışan birçok dernek sorumluluk üstlenirken şimdi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuş ve genel hatlarıyla bir birlik sağlanmıştır.

Bir sosyal sistem olarak insan, müspet değerdeki geçmişiyle nasıl iftihar edebiliyorsa bizim de devlet ve toplum olarak sosyal geçmişimizle tanışık olmamız gerekmektedir. Sosyal Hizmet mesleğiyle ilgili olarak batıdaki gelişme ve uygulamalar daha iyi bilinmekle birlikte sosyal hizmetlerin Türkiye geçmişi yeterince açıklığa kavuşturulamamıştır.

Bu çalışma da bir dizi eksiklik dikkati çekebilir. 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılına yetiştirilmesi amacıyla hareket edilmiştir. Kitap, Sosyal Hizmet Tarihi’ne sağladığı katkı oranında kayda değer olacaktır.

Tüm sosyal hizmet uzmanı adaylarına ve meslektaşlarıma başarı dilekleriyle...

Dr. Bekir TÜRKMEN

GİRİŞ

İnsan; var olduğu ilk günden, aydan, yıldan ve asırlardan beri sosyal sorunlarla karşılaşmakta ve bu sorunlarla baş etmek zorunda kalmaktadır. Derece, düzey ve konu alanları farklı da olsa başından beri sosyal sorun, sosyal teşhis ve sosyal tedavi ile ilgili süreç ve uygulamalar varlıklarını sürdürmektedir. Bu sorunlar kimi kez insanın kendi iradeleriyle kimi kez de iradeleri dışında oluşmaktadır. İnsanların sorunları çözebilmesi ve sosyal riskleri minimize edebilmesi için bütün bireyleri kapsayan sosyal hizmet programlarına dün de ihtiyaç vardı, bugün de var, yarın da olacaktır. İnsan kaynaklarının korunması, saklanması, geliştirilmesi ve toplumun sağlıklı hale getirilmesi için devletler zor ama vazgeçilemez bir görevi üstlenmişlerdir. Devletin bu görevinde bizdeki sosyal yardım anlayışı, komşuyu gözetme, hoşgörü, kardeşlik olgusu ve hayırseverlik uygulamaları destekleyici bir pekiştireç rolü oynamıştır.

Nerede bir insan varsa orada sosyal sorun vardır. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Adem beşer olmasından kaynaklanan bireysel sorunları yaşadığı gibi Hz. Havva annemizle oluşturduğu aile birliği ile de sosyal hizmet disiplinine konu edilebilir. Burada rehberlik ve vahyin kaynağı bizzat Allah(c.c)'dür. Hazreti Adem ve Havva'ya kendileri dışındaki sistemlerin nasıl yaratıldığı, bu sistemler arasındaki ilişkiler, alt sistemler ve kainattaki işleyiş düzeni ve kurallar hakkında vahiy kaynaklı bilgiler verilmiştir. İyilik ve kötülüğün, yanlış ile doğrunun, hak ile batılın farkına varmaları sağlanmış ve sosyal hayatın vecibeleri kendilerine vaz edilmiştir.

Hem kendi aralarındaki ilişkiler, hem çocuklarıyla ilişkileri, hem de çocuklar arası ilişkiler beşeri ilişkiler düzleminde görmezden gelemeyeceğimiz kadar açık ve başlama noktası olarak nitelenebilecek ilişkilerdir. Buradaki ilişkiler ağının daha sade, anlaşılması ve yordanması kolay ilişkiler olduğu düşünülebilir. Buna rağmen bugünkü kavramsal, kuramsal ve ölçme araçlarıyla o günleri değerlendirmeye kalkmak pek doğru olmaz. İnsanlık Tarihi'nin ilk dönemlerini tartmak yerine aşamalı olarak anlamaya çalışmak daha geçerli bir yaklaşım olacaktır.

İnsan sayısına bağlı olarak yerleşim birimlerinin sayısı da zamanla artmış, sosyal hayatın idraki için dünyanın çeşitli bölgelerine daha doğrusu insanların yaşadıkları her yere Allah(cc) peygamber göndermiştir. Kur'an-ı Kerim'de 28 tanesinin ismi zikredilmekle birlikte, Hadis-i Şerif'lerde bu sayı 124 bin, hatta 224 bin olarak ifade edilmektedir. Dünya'nın iptidai sayılabilecek bölge ve topluluklarında bile tek Allah inancının yaygın olması, hem insanların müspet

değerdeki kapasitelerine hem de peygamber dağılımındaki etkililiğe bağlanabilir. Sosyal sorunları peygamberlerin kimi kez doğrudan çözdükleri, kimi kez ilke tebliğ ettikleri, kimi kez de rol model olarak algılandıkları bilinen bir gerçektir.

Kuşkusuz her meslek önemlidir ve kutsaldır. Topluma, toplumun biçimsel görüntüsü olan devlete, topluluklara, ailelere, gruplara ve fertlere hizmet vermeye odaklanıp; bu kavram, kurum ve hedef kitleleri kuramsal olarak inceleyen, geliştirdiği yöntemlerle sorun çözme becerisine sahip olan sosyal hizmet uzmanı sosyal gerçeklerle her an yüz yüzedir. Bu bakımdan en kutsal olarak niteleyebileceğimiz mesleklerden birisinin yürütücüsüdür.

Mesleğimizdeki kişi ile grupta ve toplumla çalışma tekniklerini başarıyla uygulayan Atatürk; Milli Mücadele'nin en çetin savaş şartları içerisinde bir yandan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluş çalışmaları ile ilgilenirken bir yandan da Maarif Kongresi'nin toplanmasını emretmiş, tüm projeksiyonlarını toplumumuzun geleceği üzerine yapmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SOSYAL HİZMETLERİN GELİŞİMİ

Sosyal hizmet ve yardımlar Türk devletlerinin İctimaî ve İktisadî gelişmeleri ile orantılı olarak milletimizin imkânları ve değerleri paralelinde devam edegelmiştir. Sosyal hizmetler genel olarak; devletin denetim ve gözetimi altında "Devlet Baba" anlayışı çerçevesinde fertlerin de yardım ve katkılarıyla manâsını bulmuştur. Bugün olduğu gibi dün de fert ve ailelerin kendi başarılarına çözümleyemedikleri meseleleri ve yetersizlikleri olmuştur. Himâyeye muhtaç çocuk, yaşlı ve sakatlar daima gözetilmiş ve hakları konusunda oldukça dikkatli davranılmıştır.

Sosyal hizmetler, millî bir müessese olarak bizde çok eskiden beri var olduğu halde; bu hizmetlerin 1870'li yıllarda Avrupa'da kurulan hayır cemiyetleri ile başladığı tezi kabul ettirilmek istenmektedir. Sosyal hizmetlerin millî kaynaklarının olduğu gerçeği çalışmamızın tamamının tetkikinden sonra anlaşılacaktır.

Sosyal hizmetler sadece himâyeye muhtaç olan fert, aile ve gruplara götürülen hizmet olmayıp artan refahın dağılımının sağlanmasında da bir araçtır. Kentleşme, sanayileşme, bilgi toplumu, modern, post-modern toplum ve küresel gerçekler diğer gelişmelere paralel olarak ihtiyaçların artması ve çeşitlenmesi sosyal hizmetlerin önemini arttıran faktörlerdendir.

İhtiyaç grupları ve sorunlu kimseler; Türklerde hiçbir zaman Eski Mısır, Yunan, Roma, İran, Arap Ortadoğu'su ve Ortaçağ Avrupası'nda olduğu gibi küçümsenmemiştir. Himâyeye muhtaç olan çocuklar "Devlet Baba" tarafından diğer çocuklar da aileleri veya akrabaları tarafından korunmuştur. Çocuklar, vahşete, zulme ve ilgisizliğe terk edilmemiştir. Ona toplumun teminatı, istikbâlin büyük insanı, geleceğin güvencesi gözü ile bakılmıştır. Yaşlılara layık oldukları saygı, sakatlara gerekli yakınlık ve ilgi gösterilmiştir.

I. TÜRKLERİN ALDIKLARI İLK ÇOCUK KORUMA TEDBİRLERİ VE SOSYAL HİZMETLER

Milâttan önce ilk Yazıt ve kazılardan elde edilen bilgilere göre alınmış olan çocuk koruma tedbirler şunlardır:

1. Milâttan önce 1280 yılında Etiler bir kısmı çocuk koruması ile ilgili olan ilk vakfı kurmuştur.
2. İkinci vakıf M.Ö. 12. asırda Uygurlar tarafından kurulmuştur.
3. M.Ö. 8. yüzyılda Mezopotamya'da Sümer Devleti korumaya muhtaç çocukların korunması ile ilgili tedbirler almıştır.
4. Moğolistan'da yaşayan Hun Devleti çocukları korumak için kurumlar kurmuş ve çalışmalar yapmıştır.
5. Türkiye'de gelip yerleşen Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra fakirler, göçmenler ve çocuklar için çeşitli misafirhaneler ve aşevleri kurup işletmiştir. Bu tedbirleri Anadolu'nun Moğollar tarafından istilasına kadar devam etmiştir.

Milâttan sonra ise; yazılı belgelerden elde edilen bilgilere göre Türk devletlerinden İlhan Prensiği Prensi Gazan Mahmut Han kimsesiz, terkedilmiş ve suçlu çocuklar için M.S. 1295-1304 yıllarında çeşitli kurumlar açtırmıştır.

II. SELÇUKLULAR ZAMANINDA SOSYAL HİZMETLER VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ

Selçuklular zamanında "hizmet devleti" anlayışının çok açık misâllerini görüyoruz. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma da bu dönemde kendisini göstermektedir. "Moğol istila, tahrip ve kıtallerinden (katliam) kaçan Necmeddin Râzî Kayseri'ye gelir ve Sultan Alâeddin' in hizmetine girer. O bu münasebetle "Müslümanlar emniyet, asayiş ve huzuru Selçuklu hanedanının mübarek sancağı (çetr) gölgesinde buldular. Bu dindar padişahlar zamanında yapılan medreseler, hânekâh (zaviye)'ler, ribâtler (kervansaraylar) hastahaneler, köprüler ve başka hayır müesseseleri hiçbir devirde vücûda getirilmemiş; âlimlere, zâhidlere ve halka gösterilen himaye ve şefkat, girişilen gazâlar ve kazanılan zaferler hiçbir zamanda vuku bulmamıştır."¹ Vakıflardan üniversitelere gelir temin edilmek suretiyle araştırmaların finansmanı sağlanıyordu.

Selçuklular zamanında birçok vakfiye kurulmuştur. Bu vakfiyelerin gelirlerinden aşevleri, sağlık yurtları, hanlar ve yetimhaneler kurulmuş ve işletilmiştir.

Sosyal dayanışma, iş ve meslek ahlakı gibi konulara açıklık getirmesi ve sosyal hizmetlerle ilgisi dolayısı ile "Ahilik" ve "Lonca" teşkilatlarından kısaca bahsedilir.

Selçuklular zamanında loncaların önemi büyüktü. Her zanaat dalına göre meslekte ve manevî manâda üstünlüğü kabul edilen bir "pir" in etrafında meslek kaidelerine uyanların "mürîd" olarak teşkilatlanmaları idi. Ahî teşkilâtının Anadolu'nun Türkleşmesinde de rolü büyük olmuştur." "Müslüman-Türk meslek erbabına cemiyette imtiyazlı bir mevki sağladığından, hem sanatın ve mesleğin Müslümanlar tarafından icrası mümkün olmuş, bu suretle Türkler tedricen şehir iktisadiyatını da ele geçirmiş, hem de çeşitli meslek ve sanatlarda çalışan, fakat loncaya dâhil bulunmadığı için türlü zorluklarla karşılaşacağı tabii olan gayri Müslim unsurun İslâm din ile görme yolu ile Türkiye'nin büyük ölçüde İslâmlaşması temin edilmiştir. Çünkü Anadolu'nun Türkleşmesinde nasıl tazyik ve katliam gibi hâdiseler mevcut değil ise, İslâmlaşmasında da gayri Müslimlere siyasî ve İdarî baskı yapıldığı ve bu yüzden kitleler halinde bunların İslâm dinine girdiği vakıası görülmemektedir."²

"Devlet Baba" anlayışını Selçuklularda açıkça görmekteyiz. "Tarih Kılıç Arslan'ın tebaasına bir baba şefkatiyle muamele ettiğine, selef ve halefleri gibi, Türklerde mevcûd ananenin dikkate şâyân bir mümesili olarak Hristiyan tebaasına çok geniş bir dini müsamaha gösterdiğine, nihâyet hür fikirli ve geniş görüşlü bir hükümdar olduğuna şahitlik eder."¹

III. OSMANLILAR ZAMANINDA SOSYAL HİZMETLER VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sosyal hizmetler Selçuklu devrinin devamı niteliğindedir. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'den ilk Osmanlı tarih yazarlarından Neşri şu şekilde bahseder: ve Osman Gazi gayet sâlih, Müslüman kişiydi ve adetiydi, kim üç günde bir taam pişirip fukarayı ve sulehayı cem edip taam ederdi ve hem yakıncaklarını giydirip donatırdı ve dul ve avretlere daima sadaka verirdi.³

Osmanlı Devleti zamanında vakfiyeler tekâmül etmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in kurduğu vakfiyelerde çocukların korunması ile ilgili özel hükümler var idi. Fatih Sultan Mehmet'in vakfiyeleri hakkında biraz bilgi verelim.

1) Fatih İmaretı Vakfiyesi

Herhangi bir şehirde yapılan ve kurulan bir hayır, şefkat, sıhhat ve ilim müessesesini yaşatabilmek için ya o şehirde yahut başka yerlerde birçok binalar ve akarlar yaptırılarak gelirleri o müesseseye terk edile geldiğinden vakfiyeler yalnız tatbik olunan şehirlerin değil, başkalarının tarihlerini de aydınlatır.

Fatih vakfiyeleri, bunlardan fazla olarak, İstanbul'un Bizanslılar zamanındaki binalarını, çarşı ve pazarlarını, âbidelerini göstermek bakımından şehir tarihi için emsalsiz vesikalardandır. Bu defa yayınlanan vakfiye, âdeta bir fotoğraf seyrediyormuş gibi Bizans İstanbul'unun göz önünde canlandırılmasını sağlamaktadır. Bugün bile meselâ zindan kapısı ve Tahtakale taraflarındaki dükkânlar ve binalar Bizanslılar zamanındaki vaziyetlerini muhafaza etmektedir.

İşte bundan dolayıdır ki: İstanbul'un alınışının 500. yılını kutlamak için girişilen imar hareketleri arasında ilim müesseseleri tarafından tarihe ve sanat'ta ait bir hayli eserler yayınlanması ile uğraşırken belediyece de bunların yolunda yürünmek istenilerek Fatih'in şimdiye kadar ortaya konulmamış olan orijinal bir vakfiyesinin yayınlanması ile işe başlanmış ve bu vesile ile de umumiyetle Fatih vakfiyeleri hakkında (bu eserde) biraz izahat verilmiştir.

Vakfiyelerin izahına girişmeden önce bu vakfiyeye başlık olarak seçilen Fatih İmaretı tabiri üzerinde duralım: süslülüğü gösteren güzel bir tabirdir. Bir şehrin kârgir veya tahta fakat hepsi basık binalı herhangi bir semtine veya birkaç büyük ve yüksek bina yapılmakla orasının ne derece imar edilmiş olduğu bugün de bilinen ve görülen şeylerden olduğu için atalarımız bu türlü binalara imaret adını vermişlerdir. Yayınlanan vakfiyede bu tabire açıkça rastlanmaz. Yalnız Bayezid'de yeni yaptırılan saraydan bahsedilirken ona amire sıfatının eklenmiş olduğu görülüyor.

Hâlbuki Fatih'in oğlu İkinci Bayezid'in 911(1505)'de yaptırdığı binalara bu adın verilmiş olduğu Caminin kapısı üzerindeki kitabede: "Büniye hazel camiül celilüşşan vel imarettürrefiatül bünyan" ibaresinden açıkça anlaşılıyor.

Yine Fatih'in torunu Yavuz Selim adına Kanunî Sultan Süleyman tarafından 929(1523)'da yaptırılmış olan caminin kitabesi sonundaki "Temme zâlikel-imaretül-mübareke" cümlesi de bunu teyit eder.

Yayınlanan vakfiyede Fatih imâreti için yalnız cami göz ününde tutularak “Camiî Cedit” yani “Yeni Cami” denildiği görülüyor. Hâlbuki halk ağzında buna “Yeni İmâret” denildiğini başka bir müesseseye verilen addan istidlâl ediyoruz. Şöyle ki:

Türkler İstanbul'a geldikleri zaman bu şehirde Bizanslıların belli başlı iki ibadet, ilim ve İçtimaî yardım merkezini bulmuşlardı. Bunların birisi Ayasofya, ötekisi Zeyrek'teki Pantokrator ile onun yakınındaki Pantokrator kiliseleridir. Pantokrator yani ibadethâne olmayıp orada 700 papazı barındıran bir manastır ile bir hastahane, bir misafirhane, bir dârül-acaze bulunduğu bildirilmesine göre (Rehberi Seyyahin, sahife 311) Türkler imaret sistemini Rumlarda da görülmüşler ve yok ki daha önce de Selçuklularla Osmanlılarda olduğu gibi tekemmül ettirmişlerdir.

Ayasofya'nın ehemmiyeti ve kıymeti hakkında şimdiye kadar bir kayda rastlanmadığını Osman Ergin ifade etmektedir. İstanbul kiliselerinin ve ilim müesseselerinin en başında Ayasofya'nın geleceğinde şüphe yoktur. Pantokrator kilisesi ise Mambori'nin Bizans kaynaklarından alarak bildirdiğine göre şehrin öteki kiliseleri arasında birçok imtiyazlara malikti. Mesela patrik bile belediye reisinin hükümleri altında bulunmaktan istisna edilmişti. Bundan başka hiçbir vergi ve hiçbir aidat tediyesine de tabi değildi.

Fatih, yenilerini yapıncaya kadar Bizans'ın her tesisinden faydalandığı gibi bunları da ihmal etmedi. Ayasofya'daki tesisatın başına Hoca Molla Hüsrev'i ve Pantokrator ile pantepoptdaki lerin başına da Zeyrek Mehmet Efendi'yi getirdi ki sonra o mahalle Zeyrek adı ile adlanmıştı.

Ayasofya'daki binanın üst katlarında ve pantokratorün yalnız etrafında bizim papaz odaları dediğimiz medrese odaları vardı.

Yayınlanan vakfiyede (s. 43) Ayasofya'daki odalardan bahis varsa da sayısı hakkında bir rakam gösterilmiyor. Fakat pantokratorda 55 ve Pantepopt kilisesinde 35 oda bulunduğunu bu vakfiyelerden öğreniyoruz. Bu odaların sonraları ne hale getirildiğini kısmen Ayasofya Vakfı Tahrir Defteri'nde görüyoruz. (s. 278, 281.284)

875(1470)'de Fatih İmâreti bitipte Pantokrator ile Pantepopt kiliselerindeki tedris heyeti oraya nakledilince o zaman bu eski tesisata Eski İmâret adı verilmişti ki bunlardan pantokrator sonraları Zeyrek Camii adını almışsa da Pantepopt'un hâlâ Eski İmâret adını taşıdığını görüyoruz. (Mamburi, Rehberi Seyyahin, s.256)

İşte bu da gösteriyor ki Fatih'in yeni yaptırdığı binalara halk tarafından imâret denilmiştir.

Şu var ki Mamburi'nin Pantepopt'dan bahsederken "Ba'del fetih burası Fatih Camii'nin yanında inşa olunmakta bulunan medreseye mahsus olmak üzere muvakkaten bir imâret ittihaz olundu" demesi imâret tabirini halkın sonraları kullandığı şekilde yani aşevi olarak anlamış ve almış olduğunu gösterir. Binaenaleyh İlmî ve tarihî bir kıymeti yoktur.

Bir imâret başlıca: Cami, medrese, mektep, kütüphane, bimarhâne (hastahane), tabhâne (misa-firhâne), kervansaray, han, hamam, türbe, dârülziyâfe (aşevi), arasta veya kapalı çarşı, meş-ruta evler, umumî helâ, muvakkithâne, sebîl ve çeşme gibi binaları ihtiva ettiğinden bugün bile bu kadar çeşitli tesisat bir şehrin neresinde toplu bir halde yaptırılmış olsa orasını imâr ve ihya edeceği için atalarımız, çok yerinde olarak ona bu adı vermişlerdir.

Bir imâreti teşkil eden binalar arasında yalnız aş evine imâret denilmesinin sebebine gelince: Yalnız yemek pişirilen ve yedirilen yere mide ile ilgisi olduğu için halk tarafından fazla kıymet verilerek imâret tabiri ona hasır ve tahsis edilmiş ve gitgide bu isim taammüm ederek kitaplara, hatta vakfiyelere geçmiş ve şimdiki muharrirlerle mütefekkirlerimizi de bundan dolayı yeni kelime ve tedbirler aramağa sevk etmiştir sanırım.”⁴

Fatih imareti vakfiyelerini özetleyerek anlatmaya devam edelim.

a. Türk-İslâm Eserleri Müzesindeki Vakfiye: Fatih'in türbesi sandukası içinde korunmak-tayken Evkâfi İslâmiye Müzesi kurulduğu zaman oraya kaldırılmıştır. Müzedeki kayıt sıra nu-marası 1872'dir. Bunun Fatih mütevellisine ait olduğu sanılmakla birlikte, vakıf kayıtlarında orijinalinin bulunmadığı, böyle bir vesikâdan vakıflar idaresinin haberi olmadığına anlaşılma-sıyla Şûrayı Evkâf kararı ile 4 Mayıs 1335 tarihinde yeniden tescil edilmiş olduğunu, vakfiyenin son sahifesi altındaki yazıdan bunun anlaşıldığını Osman Ergin ifade etmiştir. Vakfiye ile Fa-tih'in halkın su ihtiyacını giderme konusundaki Bizans'ın üzerindeki çalışmalarını daha iyi an-lıyoruz.

Bu vakfiye, birçok ilim ve fikir bina ve irat konusuna büyük ehemmiyet verdiklerini göster-mektedir. Mesela, Âşık Paşazade'nin, Molla Hızır Bey Çelebi'nin Molla Hüsrev'in ve Cebbe Ali'nin sık sık adlarına rastlanmaktadır.

b. Başvekalet Arşivindeki Vakfiye: Fatih devri vesikaları arasında 108. sırada kayıtlıdır. Fatih'in Sahn(Sahn-1) Medreselerine vakfetmiş olduğu ders kitaplarını görüyoruz. Kitap adla-rının fotoğraflarını rahmetli Prof.Dr. Süheyl Ünver, Fatih için yazdığı kitaba koymuştur.

c. Topkapı Sarayındaki Arapça Vakfiye: Tahsin Öz tarafından hazırlanıp İstanbul'daki Alman Enstitüsü tarafından faksimilesi 4(dört) sayılı vakfiye ile birlikte yayınlanmıştır.(1935)

Bu vakfiye; Fatih' in İstanbul'da ve Galata'da vakfettiği hamamlarla, birçok âlime ve papaza tahsis etmiş olduğu kiliseleri ile Tekirdağ yakınındaki Faros'a vakfetmiş olduğu köyleri ihtiva etmektedir.

d. Bayezit II'nin babası adına tanzim ettirdiği Arapça vakfiye; bu vakfiye de Tahsin Öz ve Alman Enstitüsü tarafından 1935 yılında yayınlanmıştır.

Bu vakfiye; Fatih'in İstanbul'da yaptırdığı Yeni İmâret yahut Camiî Cedîd denilen Fatih Camiî ile dört bir tarafındaki ilim, sıhhat ve İçtimaî yardım... müesseselerinin gelirleri ile bunların idare şekilleriyle ilgilidir.

e. Türk-İslâm Eserleri Müzesi'ndeki Arapça Vakfiye: Tahsin Öz' ün bastırıldığı 4 sayılı vakfiyenin aynısıdır. Yazısı celi sülüsdür.

- f. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivindeki vakfiye,
- g. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki Türkçe vakfiye.
- h. Topkapı Sarayı Arşivindeki Türkçe vakfiye.
- i. Ayasofya Vakfı Tahrir Defteri.

Birçoğunu zikredemediğimiz bu vakfiyelerin gelirleri ile muhtaç çocuklara yemek dağıtılır, okul, kütüphane, sıbyan okulları açılır ve burada kimsesiz, himâyeye muhtaç çocukların yeme, içme, giyim ve okuma ihtiyaçlarına cevap verilirdi. Çalışabilecek durumda olanlara yevmiye karşılığı iş de bulunurdu.

2) Sıbyân Mektepleri

Özel vakıflarca masrafları karşılanan hayırsever kimselerin yaptırdıkları ilkokullardır. Hükümdar veya vezirler tarafından inşa ettirilmiş büyük cami ve külliyelerin birer sıbyân mektebi bulunurdu. Bunlara vakfiyesine göre mekteb-i sıbyân, dârüs'sıbyân, muallimhâne gibi isimler verilmekteydi. Faik Reşit Unat, "Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış" isimli eserinde; sıbyân okullarının genel olarak kârgir ve kubbeli yapıldığını, bazı yerlerde dershâne olarak kullanılan büyük bir salon ile onun yanında öğretmen ve kalfaya mahsus bir oda bulunduğunu, ışık ve havalandırma işlemlerinin sağlıklı olmadığını, kârgir ve münferid binaları olanlar hakkında halkın "taş mektep" tabirini kullandığını ifade etmektedir.

"Genel olarak çocuklar 4-5 yaşında iken ailesinin vakit ve haline uygun özel bir törenle (Amin alayı) okula başlatılırlardı. Bu okulların amacı, genel olarak çocuğa tecvit kaidelerine uygun Kur'an okumayı öğretmek olduğundan çocuğun eline, Arapça harekeli Kur'an metnini okumak hususunda rehberlik edileceği umularak hazırlanmış bir alfabe (Elif-be) kitabı verilir ve ferdî bir öğretim usulüyle okumanın esasları öğretilmeğe çalışılırdı. Aynı ferdî metoda uyarak dinî vazifelerin gerektirdiği basit bir bilgi vermek, yazı yazmağı imkân derecesinde öğretmek ve kara cümle denilen dört işlemin kurallarını belletmek de okulun görevi içindeydi. Öğretmenler ve kalfaları medrese muhitinin şartları ve öğretim usulleriyle beslenmiş bir zihniyetle çocuk terbiye ediyorlar, ezberciliği ön plânda tutuyorlardı.

Sıbyân okullarında sosyal yardıma da özel bir önem verildiği vakfiyelerinde görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet' in külliyesinde yaptırdığı ve "Darüttalim" adını verdiği ve oğlu II. Bayezid' in aynı suretle külliyesinde yaptırdığı ve "Muallimhâne" diye adlandırdığı okullara özellikle yetim çocukların, bulunmazsa fakir çocukların alınması şart koşulmuş ve bu okulların öğrencilerine gündelik harçlıklar vakf olunmuştur. Birçok okulların vakfiyelerinde de kimsesiz veya fakir çocuklara her yıl "kapama" adı altında elbise ve ayakkabı almayı sağlayacak ödenekler ayrıldığı gibi, belli günlerde yiyecek ve harçlık dağıtılmasını sağlayacak tahsisler yapıldığı, hatta II. Bayezid' in ve Kanunî'nin İstanbul'da yaptırdığı mekteplerle; Yavuz'un annesi tarafından Trabzon'da yaptırılan "Hâtûniye" mektebi gibi bazılarında da bütün bu sayılanlardan başka günde iki öğün yemek verilmesinin sağlandığı görülmektedir. Çeşitli vesilelerle zaman zaman İstanbul'da sıbyân mektepleri öğretmen ve öğrencilerinin Paşa kapısına (Bâbı Âli'ye) davet olunarak hil'atler giydirilip hediyeler verildiği, öğrencilere de pilâv zerde ziyafetleri çekildiği ve harçlıklar dağıtıldığı da bazı eski kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bazı vakfiyelerde de güzel sesli ve ezân okumağa kabiliyetli çocuklara ayrıca burslar ayrılmıştır. Hemen her okulun vakfiyesinde de çocukların yıllık bahar kır gezintilerinin gerektirdiği her türlü giderin de göz önünde tutularak karşılığının sağlandığı görülmektedir. “ 5

Osman Ergin' e göre sıbyân mekteplerinin öğretim dilini Arapça olarak kabul etmek isabetli bir hüküm sayılamaz. Bu okulların önemli hedeflerinden birisi, Arapça olan Kur'an metnini yanlışsız okuyup telaffuz etmek ise de, gerek tecvit gerekse dinî bilgilerin öğretmenler tarafından Türkçe olarak açıklandığı, kara cümle denilen dört işlemin öğretilmesinde doğrudan doğruya ana dilin hakim kılındığı, çocuklara Türkçe dualar ve ilâhiler ezberletildiği, Türkçe gülbanklar söylendiği gibi medreselerin dahi öğretim dilinin doğrudan doğruya Arapça olduğu iddia edilemez. Özetle sıbyân mekteplerinin öğretim dilinin Arapça olmayıp Türkçe olduğu rahatlıkla

savunulabilir.⁶ Sıbyân mekteplerinde modern öğretim metodlarının uygulanmadığı bilinmektedir. Osmanlı hükûmetleri başlangıçta doğrudan doğruya medreseleri hedef almamış, ilk ve ortaöğretim düzeyinde çalışmıştır.

İlköğretim düzeyinde önce sıbyân mektepleri ıslah edilmek istenmiş, bu mümkün olmayınca, devlet "ibtidai" adlı ilkokullar kurmaya ve modern ders araç ve gereçleriyle modern öğretim metodlarını bu okullarda uygulamaya başlamıştır. Şahıs ve derneklerin kurduğu bu tip ibtidai'leri de desteklemiştir. Sıbyân mektebi taraftarları bu modern girişimlere karşı çıkıp modern ders araçlarını, sıraları kırıp yakmalarının dışında yalnız Türkiye'de değil, Kırım, Kazan, Azerbaycan ve Batı Türkistan'daki "usul-ü cedîd" hareketi sonunda başarılı oldu. Batı tipi öğretmenler, Devlet tarafından kurulan öğretmen okullarında yetiştirildi. Ama öte yandan köy ve mahalle imamlarıyla eşlerinin yönetimindeki sıbyan mekteplerine, mahalle mekteplerine de dokunulmadı. Esasen bunların pek çoğu vakıf kuruluşları olduğu için doğrudan doğruya kapatmayı da göze alamıyordu.⁷ "Bilindiği gibi Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Şer'îye ve Evkaf Vekâleti veyahut az önce ifade ettiğimiz gibi hususi vakıflar tarafından idare olunan bilçümle medrese ve okullar Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir.

3) Dârüşşafaka

Ders aletlerinin parasız verildiği bu okul aynı zamanda bir sosyal hizmet müessesidir. "Kapa-lıçarşındaki esnaf çıraklarını din farkı gözetmeksizin okutmak gayesi ile başlayan bir hareket, kısa bir sürede Yusuf Ziya Bey (Maliye Nazırı Yusuf Ziya Paşa), Muhtar Bey(Gazi Ahmet Muhtar Paşa), Tefvik Bey (Maliye Nazırı Vidinli Tefvik Paşa) gibi devlet adamlarının öncülüğünde gelişerek, yoksul ve yetim Türk-İslâm çocuklarının tahsilini gaye edinen Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye kurulmuş ve 1373 yılında inşası tamamlanan binasında Dârüşşafaka halk hizmetine açılmıştır.⁸ "Türk Ansiklopedisi'nden edindiğimiz bilgilere göre bu sosyal hizmet müessesesi 1874'te Maarif Nazırı Münif Paşa tarafından kapatıldı. Çırak okullarının başarısı, derneğin gittikçe artan üyesinin verdiği umutla, babasız fakir çocukların eğitimini sağlamak üzere Dârüşşafakat'ül İslâmiye'nin kurulmasına teşebbüs edildi. Başta Sultan Abdulaziz'in yardımıyla Fatih'te bir arsa alındı.15 Ağustos 1868'de yapımına başlanan okul, 12 Haziran 1873'te bitti. 15 Haziran'da da öğretime başlandı.

Dârüşşafaka ilk mezunlarını 15 Temmuz 1880'de verdi. Bir ara Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır. 1909'da Maarif Nezareti'nden ayrılmıştır. Türkiye'de ilk olarak askerlik ve jimnastik derslerini programına alan ve ilk olarak okul kitapları yazıp kendi basımevinde bastıran ve okutan okul da Darüşşafaka'dır. Cemiyet-i Tedrisiye'nin ilk tüzüğü 1 Mart 1865'te yayınlanmıştır.

Yönetim ve eğitime dair olan yönetmelik 1915 ve 1926' da zamanın gereğine uyularak değiştirilmiştir. Bugün yürürlükte olan tüzük ufak tefek değişikliklerle, 1953 yılında kabul edilen tüzüktür. Dârüşşafakaya babasız, fakir çocuklar alınırdı. Özel bir okuldur. Okulu Dârüşşafaka Cemiyeti yönetir.”⁹

4) Dârülaceze

Mühim bir sosyal hizmet müessesesi olarak dikkati çeken Dârülaceze, “sokaklarda dilenen çocuklarla, sakat erkek ve kadınların dilenmekten kurtarılması, güçleri yettiğince çalışarak geçinebilmelerini sağlamak amacıyla İstanbul'da kurulan bir yurttur. Dârülaceze'nin açılması 9 Nisan 1890'da düşünülmüştür. II. Abdülhamid bu teşebbüsün gerçekleşmesini emretmiş, sadrazam Halil Rıfat Paşa'nın himmeti, Abdülhamid'in büyük mali yardımları, bir takım kurumların ve hayırseverlerin katılması ile bu teşebbüs gerçekleşmiş, 7 Kasım 1892'de, Kâğıthane Poligon sirtlarında Dârülaceze'nin temeli atılmıştır.”⁹ 2 Şubat 1896 tarihinden itibaren de sosyal hizmetler alanındaki görevini ifa etmeye başlamıştır.

Dârülaceze ileride ayrı bir bölüm içinde geniş bir şekilde ele alınıp incelenecektir.

5) Dârülhayr-i Âli¹⁰

1319(1903)

II. Abdülhamid'in padişah oluşunun 25. yılı kutlandığı sırada Çamlıca'da Acıbadem taraflarında bir Dârül-eytâm yapılacağı gazetelerde okunmuş ve Maarif Nezareti'nin dördüncü cilt salnamesinde de "cins ve mezhep ayırt edilmeksizin bütün yetimlerin barındırılması ve okutulup öğretilmesi için “Dârülhayr” adıyla 4000 kişilik bir yetim mektebi açılacağı" yazılmış, hatta o tarihte yani 1316 (1900) senesine kadar bunun fiiliyatına geçilememiştir.

Bu fikir şundan doğmuş ve şöyle başlamıştır: 6 yaşında yetim bir çocuk okumak, yazmak ve bir san'at öğrenmek üzere kendisinin bir mektebe verilmesini bir arzuhalle padişah'tan rica etmiş, padişah bu yaştaki Müslüman ve Türk çocuklarının barındırılıp okutulması ve onlara hayatlarını kazandıracak san'at ve meslekleri öğretecek bir müessesenin mevcut olmayışını ve halbuki Müslim ve Türk olmayan unsurların bu yolda bir çok müesseseleri bulunduğunu göreyerek İslâm ve Türk çocukları için de böyle bir müessesenin yapılması esbabının teminini Babî'ye emretmiştir.

Mektebin açılış sebebini Hükümet ağzından şu tarzda öğrenebiliyoruz: "Ahâlî Müslime evlâdından bîkes kalan sübyana mahsus ve mekâtibi sanayia mahreç olmak ve yakında küşadı

icra kılınmak üzere bir mektep tesisi için bir program yapılması ve bu emri hayrın husulü yolunda ve keşif defterinin arzında hazine-i hassa-i şahanece muaveneti mümkün icra buyurulacağı gibi eshabı fütüvvet ve mürüvvetten arzu edenlerin muaveneti dahi kabul olunabileceğinden keyfiyetin evrâkı havadisle ilânına ve işbu mektebin muamelâtı lâzimesi bilifa küşadına irade-i seniyye-i mülükâne şerefsudûr buyurulduktan sonra sanayii nefise taammüm ettirmekle beraber usûli tabih ve çamaşır yıkamak ve saire gibi kadınlığa ait ve müteallik ve zaifi beytiyye öğretilmek üzere bir de inas kısmı için iktizasının teemmülü hususuna" irade çıkmış ve bu irade üzerine hükümetçe mektebin masrafları karşılığı ve inşa ettirilecek yeri tayin ve tespit olunarak keyfiyet 12 Haziran 1315 tarihinde uzunca bir mazbata ile Padişaha arz edilmiş, hatta ol veçhile mektebin açılmasına irade çıkmışsa da bir türlü fiiliyatına geçilememiştir.

Meclis-i Vükelaca Çapa'da alınacak bir arsa üzerine yapılacak mektebin yeri için 70.000 ve inşaat için de 2.646.833 kuruş masraf tahmin olunmuştu. Hatta bu binada kalorifer bile bulundurulacaktı.

Yine bu mektep hakkında, fakat görünüşte onunla münasebeti olmamak üzere Hükümet ve Bâbîâlîce şu kararlar da ittihaz olunmuştur, "Dersaadette bazı serseri gençlerin mahrum-ı esbabı maişet olmaları cihetiyle ötede beride işsiz, güçsüz dolaşmakta oldukları malûm olup birtakım İslâm çocuklarının hali sefalette kalmaları nezdi merahim vefdi cenabı hilâfetpenahide tecviz buyurulmadığına mebni esbabı maişetten mahrum olan bu gibilerin bir yandan tahzibiahlâk etmekle beraber bir yandan da iktisabı ilim ve marifet eylemelerine medar olmak üzere ıslâhhâne tarzında bir mahalli mahsus tedarikiyle ve bulunacak etfâlince mütefavitüdderecat bulunacağına göre sunufa taksimiyle kendilerinin orada talim ve terbiyesi ve sanayie alıştıırılması ezher cihet mucibi muhasenat olacağından keyfiyet Meclis-i Vükelaca müzakere olunarak ve 20, 30 bin lira ile vücûda geleceği muhammen bulunan daire-i mezkûra meydana gelinceye kadar münasip bir mahal isticarı kabil olacağına nazaran hemen şimdiden buna da teşebbüs ile beraber karşılaştırılacak mahallin ve lüzûmu olacak nizamnamenin ve memurlarının vezaiifini havi talimat kaleme alınarak arzı hususuna" irade çıkmış ve keyfiyet Meclisi Vükelaca tezekkür edilerek Acıbadem'de Eyüp Paşa veresesine ait araziden 99 dönümünün 2400 Osmanlı lirasına satın alınıp bu mektebe tahsisi 25 Ağustos 1318(1902) tarihinde kararlaştırılıp arz edilmiş aynı zamanda bir de ders cetveli ve san'at programı yapılmıştır.

Açılacak mektep altı sınıflıdır ve tahsil derecesi itibariyle rüşdiyedir. San'ata gelince; her sınıfta dersten başka birçok san'atlar da öğretilicekti. Meselâ: Marangozluk, müretteplik, hâkkâklık, mücellitlik, saraçlık, döşemecilik, kunduracılık, aşçılık, tatlıcılık, şekerlemecilik, pastacılık,

bahçivanlık, oymacılık, oyuncakçılık, hatta çiftçilik gibi san'at ve meslekler altı seneye taksim edilerek öğretilenecekti. Daha sonra buna bir de telgrafçılık ilave olunmuştur. Buradan mezun olanlar Hicaz Demiryolu'nda telgrafçı olacaktı.

Fakat ne Çapa'da alınacak arsaya, ne de Acıbadem' de alınmış olan geniş arazi üzerine bir türlü inşaata başlanamamış ve 1319(1902)'de Padişahın cülûsu gününde behemehâl bu işin neticelendirilmesi de kararlaştırılmış olduğundan Vezneciler'de kâin ve Hazine-i Hassa'ya ait bulunan Zeynep Hanım Konağı Padişah tarafından Maarife terk ve bu işe tahsis edilmekle zebhiyye resmine de bir misli zam yapılarak daimi masrafı temin olunarak 9 Nisan 1319(1903) tarihli Meclis-i Vükela mazbatası ile gösterilen lüzum üzerine icabeden hazırlıklar yapılarak mektep o senenin 19 Ağustos 1319 (1903) günü açılabilmiştir.

Dârülhayr'ın bu haliyle bir san'atlar mektebi olacağını kabul ve iddia etmek doğru olmaz. Çünkü biraz evvel sayılan san'atları yapabilmek büyük atelyelere mütevakıftır. Halbuki binada öyle şeyler yoktur. Bir de bu kadar çok san'at ve mesleği öğretecek bir müessesenin başında o sanatlardan hiç olmazsa bir kaçına vâkıf bir san'atkâr müdür yahut bir kaç yabancı dil bilir bir iki mütehasıs bulunmak lâzım gelirken müdürlüğe ilk defa Meclisi Maarif azasından ve sarıklı Ulemadan Hoca İshak Efendi'nin oğlu Cemalettin Efendi getirilmiş sonra onun çekilmesi üzerine yerine sarıklı Ulemadan Haydarîzade İbrahim Efendi tayin olunmuştur.

Sonraları her ne kadar mektebin bahçesine atelye işini görecektir bir bina yapılmış ise de bu kadarı kâfi gelmemiştir. Hâsılı; burası Padişahın yaptığı güzide bir müessese olmakla beraber Maarif Nezareti için bir me'kel işini görmüştür. Bundan dolayıdır ki mütehasıs ve ustadan ziyade mektebin geniş bir memur ve müstahdem kadrosu vardı. Bümüddeayı tevsik için II. Abdülhamid devrinin son senesine mahsus salnameden Dârülhayr'ın kadrosunu alıyoruz:

Müdür: Meclis-i Maarif âzasından; Haydarîzade İbrahim Efendi,
 Müdürü sanî: Meclis-i Maarif âzasında; Mehmet Galip Efendi,
 Müdür Muavini: Servet Bey,
 Müdür Muavini: (Muamelât-ı Tedrisiyeye Memur) Hayrettin Bey,
 Muhasebeci: Ahmet Fehmi Efendi,
 Sanayihâneler memuru ve tabibi sanî: Fuat Bey (Binbaşı)
 Tahrirat Kâtibi: Seyfettin Bey,
 Dahiliye Memuru: Mu'ti Bey,
 Muhasebe Refiki: Rüştü Efendi,
 Veznedâr: Hafız Mehmet Efendi

Bu kadroya bir hayli hademe, odacı ve kapıcı ilave edilirse Darülhayr'ın bu devirde Maarif Nezareti için ne büyük bir me'kel olmuş olduğu teslim edilir sanırım.

1324 (1908) inkılâbından sonra yeni açılışı üzerinden henüz beş sene geçmeden ve bir tahsil devresini tamamlayıp talebe mezun etmeye muvaffak olamadan 8 Ağustos 1325 (1909) tarihinde çıkarılan 6 maddelik bir Kanun'la Dârülhayr lağvedilip binasıyla 1.168.920 kuruştan ibaret bulunan tahsisatının memurlar, muallimler ve müstahdemlere ait kısmı olan 80,000 kuruşu o sene Dârülfünûn'un ihtiyaç gösterdiği tedris alet ve edevatının satın alınmasına tahsis olunmuştur.

Kanun'da lağvın sebebi söylenmiyorsa da böyle bir binada bu kadar muhtelif san'atın öğretilmeyeceği ve ondan daha faydalı sayılan Hukuk'la beraber Dârülfünûn'un şubeleri ve Mülkiye Mektebi için o sırada büyük bir binaya ihtiyaç oluşu lağve sebep olmuştur, denilebilir,

Darülhayr'ın sonuna eklenmiş olan Âli sıfatı tahsil derecesini değil, bu müessesenin hükümdâra mensubiyetini gösterdiğini kabul etmek lâzım gelir.

6) Dârül-eytâmlar

1331(1915)¹⁰

1914'de Birinci Cihan Harbi patlak vererek Türkiye'nin de ister istemez bu harbe girmesi üzerine harbin doğurduğu sefalet ve açlığın tesiri ve istilâyâ uğrayan yerlerde yetim ve öksüz kalan çocukların himâyesi zarureti bu müesseseleri doğurmuştur. Bilhassa şark vilâyetlerinden getirilen binlerce erkek ve kız çocuklara barındırmak, dolayısıyla okutup yazdırmak ve kendilerine bir sanat ve model öğretmek düşüncesi bu yolda acil tedbirler ittihazını icap ettirmiş ve harp yüzünden memleketi terk eden İngiliz, Fransız, Rus ve İtalyanların bıraktıkları mektep ve müesseselere el konup ilk iş olarak bunlar Darüleytâm yapılmıştır.

Fakat gerek bu müesseselerin işgali, gerek Darüleytâm ittihazı ve idaresi başlangıçta bir Hükümet, bir Maarif Nezareti işi telâkki edilmeyerek fırkacılık çerçevesi içine sokulmuş ve bunları hükümet değil, halk yapıyormuş diye İttihat ve Terakki fırkası İstanbul merkezini idare eden Kemal Bey ile Kastamonu Mebusu İsmail Mahir efendi bu işi Dârül-eytâmlar Umum Müdürü sıfatıyla idareye memur edilmişlerdi.

İşgal edilen binalar esasen de mektep ve manastır gibi ilim ve sanat müesseseleri olduğu ve bunların depolarından, birçok malzeme bulunduğu için ilk senelerde gerek tedris malzemesi, gerek eşya, levazım hatta yiyecek hususlarında o kadar güçlük çekilmiyor ve çekilse de o zaman

ticaretle de uğraşan ve istediği eşyaya el koymak salahiyetini almış bulunan Kemal Bey her şeyi kolaylıkla temin ediyordu. Bundan dolayıdır ki yalnız Mekteplere ve Manastırlara değil mesela muhalif devletler tebaasından birisine ait herhangi bir sınaî müesseseye de el atılarak orası Darül-eytâm talebesi için bir sanat atölyesi haline getiriliyordu. Yine bu salahiyetlerden ve bu kolaylıklardan dolayıdır ki işgal olunan binalarda birçok tadilat yapıp onlara katlar pavyonlar ekleniyordu. Meselâ: Notre Dam dö Sion'un üzerine bu sırada bir kat eklenmiş, Yedikule'deki İtalyan Mektebi de bir misli genişletilmişti.

Kemal Bey, İsmail Mahir Efendi'nin işgal ettikleri müesseselerden Galata'da Ruslara ait manastırları o sırada ve oranın ambar memurluğunun delâleti ile gezmiş, yapılan tahribat, tadilat ve israfatı gözümle görüp hayret ettiğini demiştir. Binalarla eşya düşman malı ve onlara el atanlar gayri mesul şahıslar olduğu için, israfın, suistimalin haddi hesabı yoktu. Ve bunu da kimse sormağa ve araştırmağa cesaret edemiyordu.

İsmail Mahir Efendi, Fırka mensuplarının iddialarına göre cesur bir adamdı. Fakat başı sarıklı ve kültürü kıt olan bu zat burnundan ilerisini görmez ve düşünmezdi. Arkadaşları da öyle olacak ki sanki bu harp sona ermeyecek, galibiyetle de, mağlûbiyetle de neticelense hiçbir devlet, hiçbir hak sahibi hakkını arayıp sormayacak ve nihayete kadar bunlar yanımıza kâr kalacakmış gibi hareket edildiği için İsmail Mahir Efendi öldüğü zaman onun ölüsünü Bebek'teki Sen Jozef Mektebi'nin çarçabuk camie çevrilen kilisesi önüne yani mektebin ta göbeğine gömmüşlerdi.

Mütarekenin ilânıyla beraber İstanbul'a gelen ve müesseselerine sahip olan Fransızların ekinden bu zatın ölüsünü bir hakarete maruz kalmadan kurtarmak üzere bir gece içinde sarf edilen emeği ve çekilen zahmeti o zamanki Maarif Nazırı Filozof Doktor Rıza Tevfik'in beyanatından öğrenmiştik.

Umumî Harp tahminin fevkinde uzayınca, ambarlardaki malzeme bitince halkta da el konulmak suretiyle alınabilecek eşya, yiyecek ve levazım kalmayınca ve hepsinden üstün olarak Dârül-eytâmın idaresinde usulsüzlük ve israf alabildiğine yürüyünce bu müesseselerin idaresi cidden güçleşmiş ve nihayet hükümetçe idaresine el atılarak ıslahı ve belli başlı varidat kaynakları tahsisi cihetine gidilmiş ve bu maksatla 16 Mayıs 1331'de bir Muvakkat Kanun neşir ve bu kanun 2 Nisan 1333(1916)'da aynen kabul edilecek her sene devlet, hususî idare ve belediye bütçelerinden yapılacak yardımdan başka bir defaya mahsus olmak üzere Maliye'ce 150.000 lira nakit ve 500.000 dönüm arazi verilmiş daha sonra bu da kâfi görülmeyerek 3 Nisan 1333(1916) tarihli başka bir kanunla posta ve telgraf, tütün ve içki vergilerine ek olarak muhtelif miktarlarda daimî varidat kaynakları gösterilmiştir. Fakat bu kanunların neşrinden bir sene

geçmeden harp sona ererek mütareke devresine girilmesine binaen harp kadar uzayan mütarekenin hemen başlangıcında düşman devletlerin orduları donanmaları ve tebaaları İstanbul'a gelerek eski müesseselerini derhal işgale başlamışlardı. Onların işgali bizimkilerden daha elim ve bizim için daha zararlı oldu. Birkaç gün içinde hemen boşaltılması lâzım gelen bu müesseseler için yer de bulunamıyordu. Nihayet talebeyi boş duran saraylara yerleştirmeye mecburiyet hâsıl oldu. Şehir içinde ve dışında hattâ Kağıthâne'deki Çağlayan Kasrı'na varıncaya kadar bütün saraylar Dârül-eytâm ittihaz olundu. Ve bu suretle o saraylar da tahrip edildi. Bahçeleri birer bozkır haline getirildi.

Dârül-eytâmların masraflarına o zamanki hükümet bütçesi tahammül edemediğinden yavaş yavaş tasfiyelerine karar verildi. Tasfiyeye evvelâ; şehir dışındakilerden başlandı. Aynı zamanda bazı vilâyetlerde de bahsi olunan yabancı müesseseler Dârül-eytâm ittihaz edilmiş olduğundan onlar da birer birer tasfiye edilerek kalan talebesi İstanbul'da toplanıp ve idareleri Şehir Katı Mektebi adıyla hususi idareye verildi. Nihayet bu idarece de yatı mektepleri büsbütün kapatıldı. Ve bugün o muhteşem Dârül-eytâmlardan bir eser kalmadı.

Tarihçesini şu suretle kısaltmış olduğumuz Darül-eytâmları bir de resmi bir ağızdan dinlemek faydeli olur. Bunu da Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey'in Mebusan Meclisi'nde bu müesseselerin bütçelerinin müzakeresi dolayısıyla vermiş olduğu izahattan öğreniyoruz. Nazır demiştir ki:

“Dârül-eytâmlar 12 Teşrinisâni 1330 tarihinde tesis olunmuştur. Dârül-eytâmları tesise saik olan sebebi de arz edeyim: Seferberliği yaptıktan ve harbi ilân ettikten sonra bazı düveli muhasıma kendi müessesatını kapatmak mecburiyetinde bulundu. Bu düveli muhasıma müessesatı meyanında birçok Dârüleytamlar vardı. Bu Dârül-eytâmlar kapanınca oralarda bulunan çocuklar ki Osmanlı çocukları idiler açıkta kalacaklar, sefil olacaklardı. Bunların sefaletlerine set çekmek için onları ibata edecek Dârül-eytâmlar tesis etmek lâzım geldi.

İşte 12 Teşrinisâni 1330 tarihinde bu yolda bir esbabı-babı mucibe ile Meclisi Vükelâya müracaat etmiştim. Oradan bir kararname ile Mart'a kadar lâzım gelen tahsisat verildi. Bu tahsisat ile Dârül-eytâmları açtım. Fakat Darül-eytâmları açar açmaz karşımızda gayet büyük bir ihtiyaç görüldü. O ihtiyaç da Balkan Harbi'nden sonra bu tarafa hicret eden birçok ahali meyanın da kimsesiz birçok çocukların da mevcut bulunması idi. Bu çocuklar şunun bunun himayesine sığınarak gelmişler, fakat bir taraftan melce bulamadıkları için birçoğu açlıktan, sefaletten ölmeye mahkûm bulunmuşlardı. İşte biz düveli muhasıma müessesatını kapadıktan sonra oradaki çocukların himaye etmek için müessesat açtığımız sırada bu çocuklara da rastgeldiğimiz bunları

da almağa mecbur olduk. Binaenaleyh 1331 senesi bidayetinde tahsisatımızın tezyidini istedik, Meclis-i Âli'niz de bunu Dârül-eytâmlar makamına kabul etti.”

Dârüleytamların tesisinden yedi ay sonra hükümet evlâdı şühedaya daha mutena bir terbiye vermek için yeni müessesat açmak lüzumunu hissetti. Bunun için evlâdı şüheda vergisi namı ile bir vergi ihdas eyledi. (Burada nazır Şükrü Bey Dârül-eytâmlar bütçesine dair uzun uzadıya izah verdikten sonra masrafı çok görenlere karşı şu cevabı vermiştir.)

"Bendenize kalırsa Maarif Nezareti'nin dört, beş yüz bin lira alması meselesini Meclis-i Âli'nizde meydana koymak bu memleketin haysiyeti için bir leke teşkil eder(pek doğru sadaları). Maarif Nezareti bugünkü tahsisatıyla kendini diriltemez. Bulgaristan hükümeti iki sene evvel 34.000.000 Leva yani 1.500.000 liralık Maarif bütçesine malikti. İki sene içinde ise bu miktarı 57.000.000 Levaya çıkardılar. Yani masraf bütçesini takriben 3.500.000 Osmanlı lirasına iblâğ etti. Hatta geçenlerde bir Tıp Fakültesi tesis etmek için bütçelerine yeni tahsisat koydular. Mülk ve nüfus itibariyle bizim rub'umuz olmayan Bulgaristan'ın bugünkü bütçesi bizim bütçemizden üç defa fazladır. Bu böyle olunca bizde niçin olmadı? Diye teessüf edelim. Bu, Meclis-i Âlinizde zikrolunacak bir mes'ele değildir.

Sonra eytâmın muhtelif devairce idare edildiğini söylediler. Muhacirin idaresi büyük, küçük bil-ûmum muhacirine bakmak mecburiyetindedir. Biz de Dârül-eytâmları tevsi etmek istedik. Ve Meclis-i Ali'nizden mükerreren arzettiğim gibi Dârül-eytâmların mevcudu 15 veya 16 bindir, dedim. Fakat bugün mevcudun 11.600'dür diyorum. Çünkü bunun sebebi vardır. Müdüriyeti Umûmiye teşkilâtını yaptıktan sonra erzakın bu galâsı karşısında on altı bin Eytâmı idare edemedik. Ve bu Eytâmhânelerin bir kısmını kapatmağa mecbur olduk ki ekserisi Sivas'tadır. Bunu yüreklerimizin kanı akarak, matessüf kapattık. Eğer kabil olsaydı o muhacirin idaresinin elindeki Eytâmı da alırdık. Çünkü muhacirin idaresi bu Eytâmı yalnız yedirip içiriyor, ölümden kurtarıyordu. Halbuki biz hem ölümden kurtarıyoruz, hem de kendilerine atı için bir hayat veriyoruz; yani onları ilimle, san'atla teçhiz ediyoruz. Binaenaleyh kabil olsa da onları da Dârül-eytâmlara yerleştirebilseydik.

Sonra evlâdı şüheda için yapılan müessesatın adedini çok gördüler. Efendiler size arz ederim ki biz düveli muhasimenin bu gibi müessesatının kapattığımız zaman onların açmış oldukları Dârül-eytâm müessesatı 100'den eksik değildi. Ecnebler memleketimizden fedakarlık ederek 100'ü mütecaviz Dârül-eytâm açmışlardı. Halbuki bu memleket henüz bir Dârül-eytâm açmamıştı. Fakat kabul ettiğiniz bütçe sayesinde bunları 65'e çıkarttık. Kapattıklarımızla beraber

80'i müteceviz idi. Bu 65 Dârül-eytâm ise kâfi gelmiyor binaenaleyh bunları bu kadar tezyid edersek memlekete o nisbette hizmet etmiş oluruz.

Sonra program haricinde müessesat yapmışız. Biz programımızın haricinde bir tane müessese açmadık. Nerede bir müessese, nerede bir bina ve nerede bir yetim, teselli edecek bir yavru bulduk isek orada bir Dârül-eytâm açtık."

"2 Nisan 1917 tarihli Dârül-eytâmlar Müdüriyeti Umumiyesi Teşkili ve Müteferriatı Hakkındaki Kanun Osmanlı İmparatorluğu'nun Meşrutiyet Devri'nde özellikle şehit çocuklarının korunması ve yetiştirilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan Dârül-eytâmlarla bunlara bağlı müesseselerin idaresine yeni bir görünüm getirmiştir. Bu kanun uyarınca; o zamana kadar kurulan bütün Dârül-eytâmlar birleştirilerek Dârül-eytâmlar Genel Müdürlüğü'ne bağlanacak Dârül-eytâmlar Genel Müdürlüğü'ne devlete ait araziden 500.000 dönüm toprak verilecek, il özel idareleri ile belediyeler bütçelerine himâyeye muhtaç çocuklar için yardım ödenekleri konulacak ve Dârül-eytâmlarda tarım ve sanat öğretimi uygulaması yapılacaktır.

Meşrutiyet devrinin Dârül-eytâmlarını malî bakımdan destekleyecek bir kaynak yaratmak için "**Evlâdı Şüheda Vergisi**" adı altında ayrı bir vergi de ihdas edilmiştir. İmparatorluğun coğrafyasını parçalayarak küçülten harplerin devlete emanet ettiği şehit yavrularını, göçmen ve mülteci çocuklarını beslemek, okutmak ve yetiştirmek davası Dârül-eytâm müesseselerinde, mahdut da olsa bir çözüm yolu bulmuştur. ¹¹

Burada bir cemiyet adamı ve bir kumandan olarak Meşrutiyet devrinin Dârül-eytâmları ve çocuk davasına müşahhas katkıları sebebiyle Kâzım Karabekir'den de bahsetmek durumundayız.

15. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir'in Erzurum'dan 9.11.1335 tarihinde Harbiye Nezaretine hitaben yazdığı teftiş lâyihasının 3. paragrafında: "Erzurum'daki Kolordu menabii ve Harbi Umumi ile Ermeni kıtalinin bıraktığı şehit evlâtlarından mürekkep leyli eytâm ibtidâî mektebinin Van'a kadar aşiretler üzerinde dahi pek büyük bir hüsnü tesir yaptığını gördüm. Buna iâşe derdi de munzam olduğundan herkes evlâdını mektebe göndermek için istirhamda bulunuyor. Aşiret zabitleri evlâtlarının kamilen ibtidâî mekteplerinde tahsil ve terbiyesi gerek halen dolayısıyla ve gerekse atiyen doğruca bu havalinin silah ve saadetinin temininde büyük bir yardımı olacaktır. Esasen kimsesiz masumlar da her tarafta doludur. Mevakideki zabitan ve memurun çocukları da muhtacı himâyedir. Binaenaleyh 20 Teşrini evvel 1335 tarih ve 1620 Nolu istirhamım vechile Kolordu merkezinde olduğu gibi fırka merkezlerinde dahi böyle leyli

mektepler açılmasına müsaadelerini istirham eylerim. Bendeniz Erzurum'daki mevakideki zabitan ile aşiret zabitanı evlâdını da almaya başladım. ¹²

Kâzım Karabekir Sivas'taki tespitlerini de şu şekilde tasvir etmektedir: “19 Teşrinisâni” de kar yağmaya başladı. Boş vakit bulduğum günler şehri, müessese ve mektepleri gezdim. Şimal cihetinde Sanayi Mektebi, Dârümuallimin, askeri pavyonlar... Epeyce şeyler başlamış fakat hepsi yarım kalmış. Bu cihette birkaç kilometre mesafedeki şelaleden elektirik celbi de düşünülmüş. Şahrin şimali şarkî cihetindeki Amerika Çocuk Müessesesi bir varlık gösteriyor. Şahrin vasatında hükümet ve ikamet ettiğimiz Sultanî Mektebi güzel varlıklar. İki adet çifte minare. Sultan Alaeddin tarafından yaptırılan Ulu Cami’den ve daha bir kaç camiden birkaç han ve şehri temaşa için üzerine çıktığımız ahşap saat kulesinden başka ehemmiyetli bina göze çarpıyor. Diğer binalar ahşap, sokaklar karma karışık ve çamur deryası. Karşıdan karşıya geçmek için yüksek atlama taşları var. Çarşıda hayat hali tabîde. Erzurum gibi harbin sefaleti neticesi görülüyor. Mektepler, medreseler pek geri. Çocuklar kundura çakıyorlar. Kunduralıklar ve önleri berbat bir halde ve manzarada. Çocuklarda faaliyet yok. Sıhhatleri bozuk, terbiye-i bedeniye pek gevşek. Muallimlerine biraz nasihat ettim: "Çocuklar saf havada faal bulundurulmalı, kundura çıkarmanın temizlik olmadığını, bilakis çocukların ayakları üşüyerek envai hastalıklara uğrayacakları gibi kundura çıkardıkları yerlere kimi çorapla kimi kundura ile bastığından kunduraların içi pislik ve mikrop doluyor, evleri de kirletirler. "Mekteplerde basit bir tarzda olsun müzeler, nebat ve hayvan koleksiyonları talebelerin dahi yapabileceği olmadığı gibi el işlerine de ehemmiyet verilmiyor. Vakfın bir cami yanındaki mektebi sanki hapis hâne, hem gayri-insani bir hapis hane. Elli kadar kız ve erkek çocuk üst üste. Berbat, koku ve rutubet içinde. Bir kız çocuğuna dersini sordum: Zina, livata... diye başladı. Bu mızraklı ilmihalden bahsi imiş. Ahmediye’de okuyorlar. Ne vali, ne de maarif müdürü, ne de büyük bir zat bu mektebin şimdiye kadar semtine uğramamış. Buraya yavrularını gönderen ana ve babaların cehalet ve hissizliğine hayret ettim. Kumandan ve valiye ve Hey’eti Temsiliye’ye bu ahvali vakit buldukça görüp mani olmalarını rica ettim. Sivas’ta en iyi kızlar mektebi ve buna mülhak ana mektebi idi. İyi lâfi diğerlerine kıyasendir. Her vasıtaları eksik yalnız temizlik ve intizam vardı. Kolordu Sanayiine alınan kırk elli kadar kimsesiz çocuk en bahtiyar bir halde san’atla uğraşıyorlardı. Dârül-eytâm diye askeri pavyonlarda dört yüzden fazla çocuk boş oturuyorlar perişan bir haldeler. Vilâyet bakamadığından Kolordu himâyesine almış. Şehre sekiz kilometre kadar mesafedeki ziraat mektebi 309’da tesis olunmuş. 325 de Nümüne Çiftliği yapılmış. Sekiz on yetim çocuk var. Beşyüz dönüm arazisi varmış. Fakat boğaz medhalinde münasebetsiz bir yerde.

İstatistik sordum. Yokmuş! Geçen sene buğdaydan bire bir buçuk almışlar! Bu sene arpa ekmişler bire on almışlar. Müessesede ne esaslı bir kütüphane ve ne de müze ve ne de kendisine ait numûne vesaire yok. Kızılırmak üzerinde Sivas'ın varlıklarından kesik ve eğri köprüler var. Kızılırmak üzerinde Kesik Köprü kârgir, Ankara yolu üzerinde Sultan Aziz zamanında 1292'de yapılmış. Yeni gibi duruyor. İki kısımdan mürekkep. Sivas cihetindeki kısım 100 metreden ziyade diğer kısım 30 metre kadar. İki arasında ada. Kızılırmak büyük kısım altından akıyor. Köprü'nün üzerinde bazı kaldırım kısımları çökmüş, su birikintileri hasıl olmuş. Bizim fena hallerimizden bakımsızlık şayanı esef. Az masrafla yapılmayan bu ufak bozukluklara sonra birkaç misli para sarf olunacak. Eğri Köprü 150 metre kadar tulde kârgir. Köprü'nün Sivas cihetindeki elli metrelik kısım şose. İstikametinden eğri olduğundan köprü'nün ismi Eğri Köprü olmuş. Bu köprü Harput yolu üzerinde 50 metrelik kısım yıkıldığından on beş sene evvel yapılmış. Bir taş üstünde Selvi ağacına bağlı bir at gibi bir hayvan varsa da tarih yok. Sivas'ın Darül-kelp Hastanesi temiz. Aynı meydana nazır otomobil parkı da var. Bunlar da şehir harici müesseselerden.¹²

15. Kolordu Kumandanı Mirliva Kâzım Karabekir metinlerini Hey'eti Temsiliye'ye bildirerek Ermenilere Erzurum'dan 22 Mart 1336 tarihinde yazdığı mektubunda; "Ermenilerin çok yönlü olarak yaptıkları mezalime dikkati çekmiş ve Şuragel, Akpazar, Zarşad ve Çıldır mıntıkasındaki ahali-i İslâmiye'ye yapılan mezalimin arttığını, mezkur mıntıkada 28 pare İslâm köyünün tahrip ve iki bini müteceviz nüfusun katil ve birçok eşya ve hayvanatının gasp edildiğini ve genç İslâm kadınlarının alınıp Kars'a ve Gümrü'ye götürüldüğü ve köylerden kaçabilen yüzlerce kadın, çoluk çocuğun da dağlarda dövülüp öldürüldükleri ve İslâmların mal, can, ırz ve namuslarına yapılan bu tecavüzün hâlâ devam etmekte olduğunun mevsuken haber alındığını ifade etmiştir.¹²

Kâzım Karabekir İstiklâl Harbimiz isimli eserinin 1091. sahifesinde: "28 Temmuz'da General Tavzand'in (Kütulammare'de esir ettiğimiz İngiliz Kumandanı) Ankara'ya geldiğini ajanslardan öğrendiğini, Yunan ordusunu içine düştüğü uçurumdan kurtarmağa çalışacağı endişesini duyduğunu, Garp Cephesine yapmayı tasarladığı seyahate artık bir mani kalmadığını, bu seyahate yetiştirdiği şehit çocuklarından da her yaştan ve her sınıftan olmak üzere elli çocuktan mürekkep bir müfrezeyi de iştirak ettirmeyi ve bunları İstanbul'a dahi göndermeyi düşünerek hazırlık yaptırdığını,

9 Ağustos'ta çocukları Erzurum üzerinden Trabzon'a yola çıkardığını, Kârs, Ardahan, Artvin mıntıklarını teftişe diye yola çıktığını, mühim mevkileri ve bu arada Kovarshane ve Murgul

bakır madenlerini ve Maraddid-Borçka mıntıklarını ve hudut kısmını da dolaşarak 25 Ağustos'ta Trabzon'a geldiğini, çocuklar müfrezesinin de aynı günde buraya geldiğini" ifade etmektedir.

Şark vilâyetlerinden toplanan himâyeye muhtaç çocukların merkezi yerlerde bilhassa İstanbul'da bakım ve eğitime alındıklarını ileride aynı başlık altında inceleyeceğiz.

28 Mayıs 1338'de Kâzım Karabekir Sarıkamış'ta 250 şehit çocuğunun sünnet düğününü muhtatan bir surette yaptırmıştır. Düğünle ilgili olarak sabahlara kader eğlenceler yapılmış olup; çocukların diğer arkadaşları muhtelif temsiller ve oyunlar oynayarak sünnet olan arkadaşlarını eğlendirmişlerdir.

Kâzım Karabekir, İsmet Paşa tarafından çocuklara yönelik hizmetleri sebebiyle olağanüstü şekilde övülmüştür.

Kâzım Karabekir, 31 Mayıs'ta İsmet Paşa'dan aldığı 7 Mayıs tarihli mektuptan bahisle İsmet Paşa'nın: "Kardeşim... senin mekteplerinin ve senin şehit evlâdlarının menakıbını işiterek müf-tehir ve mağrur oluyorum. Fotoğraflar işittiklerimden daha iyi ve daha fevkâlâde şeyler yaptığını gösteriyor. İçimizde senden daha müspet ve daha payidar ve ebedî iş yapanımız var mıdır? Gürbüz, akıllı ve tahsilli çocuklar âtimiz için kuvvetli bir mesned olacaklardır" ¹² dediğine işaret etmektedir.

Büyük Türk sosyologlarından Ziya Gökalp Küçük Mecmua'da yayınlanan yazı ve şiirleriyle dikkati çekmektedir. Gökalp özellikle Diyarbekir Dârül-eytâmı ile doğudaki yetim çocuklar konusuna eğilmiştir. Diyarbekir'de yayınlanan Küçük Mecmua'mda "Dârül-eytâma Bir Nazar" başlığı altında Darüleytâmı ve İçtimaî mahiyetini anlatmaktadır.

Ziya Gökalp tarafından Diyarbekir Dârüleytâmı'nın Sünnet İlâhisi başlığı altında Küçük Mecmua'da yayınlanan İlâhiyi aynen aşağıya alıyoruz:

DİYARBEKİR DARÜLEYTAM SÜNNET İLAHİSİ ¹³

İlâhi! Sen yetimleri seversin,
 Öksüzlere anne, bize pedersin;
 Susuz ölen şehitlere kevsersin...
 Sen ümitsiz bırakmazsın şehidi:
 Her şehidin bir yetimde ümidi...
 Bir taşına feda olup her biri
 Kurtardılar Edirne'yi, İzmir'i
 Ölü biziz onlar arşta hep diri:
 Onlar senin dîdârını görürler
 Habib'ini gülzârını görürler...

İlâhi! Sen mümkün ettin muhâli
 Avrupa'ya alkışlattın hilâli
 Başımızdan eksik etme Kemal'i.
 Yeryüzünde şimdi odur arslanın
 Umacısı İngiliz'in Yunan'ın
 Odur silen alnımızdan lekeyi
 Kurtaracak daha nice ülkeyi
 Hind'i, Mısır'ı, Kerbelây'ı, Mekkey'i
 Çabuk büyüt biz de yiğit olalım
 Ordusunda gazi, şehit olalım

İlâhi! Sen ıslah için dünyayı
 Türk'ü kıldın fedailer alayı
 Zorbalara odur veren cezayı.
 Garbî, Şarkî Romaları o yıktı
 Her hüzünden tarihte bir çağ çıktı.

Rus Çarlığı sana isyan etmişti
 Türk'e dedin kaldır o tac yok şimdi
 Rûm kayseri o da düştü ebedî
 Şimdi geldi İngiliz'in nevbeti.
 O kaldıkça gülmez İslâm ümmeti.
 İlâhi! Sen güldür artık İslâm'ı
 Yere geçir bu medeni yamyamı
 Hür yapalım her yıl büyük bayramı.
 Korkmaksızın Arafat'a gidelim
 Medine'ye, Utebat'a gidelim.
 Harp bitince lâzım gelen fikren yükselmek
 Düşmanlara irfanca da üst gelmek
 Bu uğurda çekeceğiz çok emek.
 Ya Rab sünnet hürmetine ikrâm et
 Bizi yüksek ilimle de bekâm et.
 İlâhi! Sen yükselt Hakk'a tapanı
 Cezalandır doğru yoldan sapanı.
 Aziz eyle bizi sünnet yapanı.
 Sünnetsizlik, yoktu bunu düşünen,
 Müslümanın farkı nedir münkirden?
 Yoktu hattâ barınacak yuvamız,
 Yaptı bize Cevat Paşa babamız.
 Şimdi herkes gibi biz de adamız.
 Ya Rab! Onu muradına kavuşturun!
 Mazlumların imdadına kavuşturun!

20 Teşrinievvel 1338(1922) tarihli İleri Gazetesi'nde, "Dün İstanbul hakiki bayramını idrak etmiş ve Refet Paşa Hazretleri'nin şahsında kahraman Anadolu'yu selamlamıştır" başlığı altında yayınlanan yazıda Fatih semtinde avluya dizilen Dârül-eytâm talebelerinin Paşa'yı selamlarken; Paşa'nın heyecanlanarak haykırdığını ve:

"Evlâdlarım! Siz babalarınızı kaybettiniz; bu yurdun, bu büyük vatanın istihlâsı için onları ellerinizle gömdünüz. O muhterem şehitlere Allah rahmetler ihsan etsin! Fakat, siz evlâdlarım, bugün vatanınızın istiklâlini mini mini gözlerinizle görüyor ve küçücük kalbinizle yaşıyorsunuz." ¹³ diyor ve alkışlar arasında yoluna devam ediyor.

Dârül-eytâmın ortak zaruri ihtiyaçların yanısıra çocukların çeşitli seviyelerde ihtiyaçlarını da karşıladığını ifade edebiliriz. Buna misâl olarak Ali Sedad'ın Renin'de 1 Teşrinisâni 1338(1922)'de yayınlanan haberini verebiliriz:

Mustafa Kemal Paşa'nın ikametgâhında "Gazi Başkumandanımız refâkatlerinde Fevzi, İsmet, Kâzım Karabekir, Kemâleddin Sami Paşalar hazerâti olduğu halde heyetin toplandığı meydanlığı ziyaret etmişler ve İstanbullu misafirleri selâmladıktan sonra irfan ordusu kumandanlarıyla ayrı ayrı görüşebilmek için heyeti köşkün salonuna davet eylemişlerdir.

Salonda Gazi Başkumandanımızın tarafeyninde ahz-ı mevkî eden Kâzım, İsmet, Fevzi, Kâzım Karabekir, Kemâleddin Sami paşalar hazretlerinin huzurunda resmikabul icra edildi.

Heyet birer birer muzaffer kumandanların önünden geçti. En saf ve temiz gözyaşlarını dökerek Başkumandanımızın ayaklarına kapanan muallimlerin heyecan ve teessürü kabili tasvir değildir.

Gece Başkumandanımız ve bütün muzaffer kumandanlar Şark Sineması'nı teşrif ile muallimlerle hasbihalde bulundular.

Şark Tiyatrosu binasının sahnesinde izhâr olunan mahallerde milletin kumandanları ahz-ı mevki etmişler ve İstanbul'un beş yüz hocası halâskâr kumandanlarla aynı bina dâhilinde karşı karşıya bulunmaktan mütevellit saadet ve heyecanı hisseylemişlerdir.

Dârül-eytâm mızıkasının terennüm ettiği İnönü, İstiklâl ve Ertuğrul marşlarından sonra muallimler nâmına Kemal Zülfi Bey bir hitâbe irâd etmiş ve bunu Ruşen Eşref Hamdullah Suphi, Muhiddin Bey'lerin nutukları takip eylemiştir." ¹³ Gazi'nin muallimlerle hasbihalinde Dârül-eytâm mızıkasının mühim bazı marşları terennüm etmesi oldukça dikkat çeken hususlardan birisidir.

Tanzimattan beri süregelen ikili eğitim anlayışını ortadan kaldırmak, eğitimde vahdeti sağlamak üzere 3 Mart 1924 tarihinde Tevhidi Tedrisât Kanunu çıkarılmış ve Dârül-eytâm İdaresi de Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır. Kanun'un konumuzu ilgilendiren ana maddeleri şunlardır:

"Madde 1-Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâleti'ne merbuttur.

Madde 2-Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne devir ve raptedilmiştir.

Madde 3-Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti bütçesinde metâkib ve medarise tahsis olunan mebaliğ, Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4-Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir İlähiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidemat-ı diniyyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşad edecektir.

Madde 5-Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiyeye ile müştegil olup şimdiye kadar Müdafaa-ı Milliye'ye merbut olan Dârül-eytâmlar bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekâleti'ne raptolunmuştur. Mezkûr rüşdî ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları âtiyen ait olacağı vekâletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nisbetlerini muhafaza edecektir."¹⁴

Böylece Birinci Heyeti İlmiye toplantısında alınan karara paralel olarak şehit çocuklarını ve yetimleri himâyet etmekte olan Dârül-eytâmlar Maarif Vekâleti'ne bağlanmış oluyordu.

Ahmet Şükrü, 5.4.1324 tarihli Vatan Gazetesi'nde "Maarif Siyasetimizin Hedefleri ve Vazifeleri" konusunda Bakan Vasıf Bey'le yaptığı mülâkatta Bakan'ın 7000 yetim çocuğu barındıran Dârül-eytâmlar hakkında "olmasalar daha iyi olurdu" diyecek noktaya getirdiğine işaret etmiştir.¹⁵

Anadolu'da teşekkül eden Millî Hükümet Dârül-eytâmları Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğundan alarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın sorumluluğuna verdi. Bu müesseselerin çalışmasını düzenleyecek tüzük çıkmadığı için, Dârül-eytâm Yönetmeliği yürürlüğe konmuştur. Bu Yönetmelik Atatürk'ün liderliğindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin sosyal sahadaki ileriye dönük tedbirlerini ifade etmektedir.

İleriye dönük bir tedbir olarak nitelendirdiğimiz bu yönetmelik, Dârül-eytâmları Türkiye Büyük Millet Meclisi Sosyal Yardım Komisyonu'nun denetlemesine tabi tutmuştur. Dârül-eytâm Yönetmeliği; Dârül-eytâmların nereden gelir sağlayacağını(Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Özel idareler ve belediyeler), maksadını, nasıl idare edileceğini açıklığa kavuşturuyordu. İdare; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca tayin edilecek bir müdür tarafından sağlanacaktı. Ayrıca Dârül-eytâmlardaki ders ve san'at dallarını, öğrencinin kazançlarını ve hayata atıldığı safhadaki durumun nasıl olacağını kayda bağlıyordu.

Uzun harp yıllarının ortaya çıkardığı çocuk himâye ve eğitimi probleminin fevkalâde tedbiri olarak kurulan Dârül-eytâmlar ve onlara bağlı müesseseler, 1926 tarih ve 931 Sayılı Kanun'la kaldırılmıştır.¹¹

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA VE AMERİKA'DA SOSYAL HİZMETLERİN VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİNİN GELİŞİMİ

Avrupa'daki savaşlar, ihtilal ve isyanlar, ekonomik sorunlar ve bunalımlar ve sanayi devrimi bütünüyle gerçek kişileri, sosyal kimliğe sahip kurum ve kuruluşları etkilemiştir. Kimi kurumlar kendini geliştirme gereği duymuş, kimi kuruluşlar sosyal hizmet ve sosyal refahın gereğinden doğmuştur. Avrupa ve Amerika demokrasinin gereği olarak sağlık, eğitim, konut, sosyal güvenlik, işsizlik ve yoksulluk v.b. sorunlara ilgi duymuştur. Sosyal hizmet ve sosyal refah için büyük paralar harcamıştır. Özellikle Amerika Birleşik devletleri hem kendi vatandaşları hem de çeşitli nedenlerle kendi ülkesine sığınanlara kol kanat germe gereksinimi duymuştur.

Orta çağda yaşananların üzerine; olumlu değerdeki 1776 Amerikan Vatandaş Hakları Beyanname, 1789 Fransız İnsan hakları beyanname, olumsuz değerdeki 1800, 1815,1830 ve 1848 ihtilal ve isyanları Avrupa toplumunun mikro, mezzo ve toplum düzeyindeki sorunları gerçekçi bir şekilde görme, analiz, sentez, değerlendirme ve sonuca gidebilme bakımından uygun bir atmosfer oluşturmuştur. Avrupa'nın bu düzlemde sosyal, siyasal ve ekonomik bakımlardan sorun çözme yeteneği artmış ve ülkelerin bir kısmı başta İngiltere, Almanya, Fransa üçlüsü ve İskandinav ülkeleri olmak üzere sosyal devletten refah devletine doğru mesafe alma fırsatını bulmuşlardır. Çünkü sanayi ve ticaretin gelişmesi yeni psikolojik ve sosyal problemleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle konut, sağlık ve eğitim sorunu başta olmak üzere iş kazaları, dar gelirlilerle ilgili sorunlar, yaşlı ve engellilerle ilgili sorunların artmasını zikredilebiliriz. Endüstriyel gelişmelerin hızlanması çağdaş insanların anormal sayılabilecek davranışlarını da arttırmıştır. Doğal olarak bu problemleri çözmek ve sosyal uyumu sağlamak üzere sosyal hizmetlere alan açılmıştır.

I. AVRUPADA SOSYAL HİZMETLERİN BAŞLANGICI¹⁶

İnsan davranış ve tutumlarının tahlili, insanların birlikte yaşayışını, karşılıklı yardım ruhu kadar, saldırganlık ve mülkiyet ruhunun da karakterize ettiği inancını kuvvetlendirmektedir. Sadece başka türlü olsa idi, insan toplumları bugünkü şeklini almazdı, Beşeri yaşama, mal edinme ve rekâbet unsuru ile yetinir görmek ve yardım etme ve işbirliği yapabilme özelliğini diğer unsurlarla dengelememek eksik bir yaklaşım olur. Rus Kropotkin'in karşılıklı yardım tezi üzerinde etraflı bir çalışma yapmasından çok daha evvel, insanoğlunun Darwin'in kuvvetlinin yaşayacağı nazariyesinden başka prensiplere dayanarak bir hayli mesafe katettiğini, belirtecek belirtiler olduğunu ifade etmek gerekir. Aileyi, kabileyi, devleti veya modem toplumu meydana getirmesi için hiçbir insan topluluğu karşılıklı yardım unsurundan faydalanmaktan geri kalmamıştır.

Musevîlik ve Hristiyanlık'tan çok daha önce yaşamış insanların hayatında yardımseverliğin yeri vardır.

Musevilik ve daha sonra Hristiyanlık, karşılıklı yardımı bir insanlık belirtisi olarak kabul ettiği gibi bir iman unsuru olarak da kabul etmiştir. 20. asra yakın bir zaman başkalarını düşünme hislerinin ifadesi, Hristiyanlığın kaidelerinden ilham almıştır. Fukaraya giyecek, yiyecek ve barınak temin edenler manastırlar olmuştur. Feodal bir toplum karşılıklı dayanışma esasına göre şekil almış olmasına rağmen, hiçbir devlet bu münasebetleri kesin olarak tarif etmeye girişmemiştir. Statik bir dünyada bu kabil münasebetler değişmez olarak kalmıştır. Bilimsel devrin ve Rönesans olarak bildiğimiz fikirler kaynaşması ve kalkınması başlayıp da, insanoğlunun ruh ve akıl ufukları, sonradan maddî ufukları genişleyince, insanla kilise, efendi ile köle münasebetleri değişmek zorunda kalmıştır Statüko tamamen değişmiş ve onun yerini devlet fikri ve tatbikatı almıştır. Amerika'da ve çağımızda edindiğimiz tecrübelerin başlangıcı olarak bu devletlerden biri olan İngiltere'nin, âmme yardımlaşması tarihini kısaca anlatalım.

Hemen hemen her hoş gitmeyen durumda olduğu gibi, artan yoksulluk problemi karşısında bulunan çare, baskı, yine baskı olmuştur. Feodalitenin yıkılışından sonra efendilere dayanan binlerce işçi gagesiz ve çaresiz ortallıklarda kalmıştır. Manastırların lağvedilmesi de, o zamana kadar kilisenin kanadı altında barınan binlerce insanı yolun kenarında bırakılmıştı. İngiltere bu çok yaygın yoksulluk ve sefaleti, dilencililiği men eden kanunlar çıkarmakla karşılamıştır.

Dilencilik ve dilenciler teşvik edilmeyecek, dolaşan dilenciler geldikleri yere gönderilecekler ve karşı duranlara dayak atılıp icab ederse bunlar bir uzuvlarından mahrum edileceklerdi. Bireysel sadaka vermek tamamen yasak edilmişti. Öyle ki, sadaka veren, verdiği miktarın on misli kadar cezaya çarptırılacaktı. Bu sistem çok şiddetli görülmekle beraber, kilisenin fukaraya nizam ve ölçüden mahrum bir yardım yapılması sisteminden, devlet nizamı kurulması sistemine geçiş bakımından çok önemli bir ananesi vardır.

Çok geçmeden, böyle gönüllüler tarafından yapılan bağışların, yine gönüllü kimseler tarafından toplanması ile ne istenilen meblağın toplanabildiği, ne de asıl ihtiyaç içinde olan kimseye tatminkâr bir yardım yapılması için elzem olan devamlı personel sağlanması mümkün olamayacağı takdir edilmişti. 1572’de, halka, fukaraya yardım için konan vergiyi tanzim etmek, dağıtımını gerçekleştirmek için müfettiş tayin edilmişti. Dört sene içinde her eyaletin mahkemesine ya satın almak veya kiralamak suretiyle birer islahi kurmak yetkisi verilmişti. Bu evlerde işsizleri çalışmaya alıştırmak için aletler bulundurulacak ve para yardımı bir karşılık olarak yapılacaktı. Sosyal yardımda gelişmeyi Kari De Schweinits England’s Road to Social Security (İngiltere’nin Sosyal Güvenliğe Doğru Giden Yolu) adlı kitabında şöyle anlatmaktadır.

VIII inci Henry'den Elizabeth'e kadar kabul edilen kanunlar bir mahalde oturan kimselere, mahallenin finanse edilen ve mahalli memurlar tarafından idare edilen bir para yardımı sistemi ve geleneğinin kurulmasını sağlamıştır. Sorumlu "sorumlu fukaraya yardım memuru" bu işi yapmış ve çalışamayacak durumda olanlara direkt para yardımı sistemiyle sağlam fakirlerin çalıştırılması esasını kabul edilmiştir. İki asır boyunca fukaralığı baskıyla yok etme gayretlerinden sonra, devlet yavaş ve isteksiz olmakla birlikte, fakir ve acize karşı sorumluluğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. 1349 ile 1601 yılları arasında geçirilen tecrübeler, İngiltere krallarına fukaralar arasındaki sefaletin ceza usulü ile yok edilemeyeceğini, fakat âmme imkânlarının ferdin ihtiyacına tatbik edilmesi sureti ile telâfi edilebileceğini anlatmıştı.

1) Elizabeth Fukara Kanunu ¹⁷

1601 Fukara Kanunu İngiltere kanun yapıcılarının yıllar süren kavga, çekişme ve ayarlama yapılarının bitişini temsil etmektedir. Parlamento 16. Yüzyılın en iyi kısmını 8. Henry’nin manastırları tasfiye etmesi sonucu oluşan olaylara ve de ulusun değişen demografik yapısına aralıklı olarak müdahale etme girişiminde bulunmaya harcamıştır. Yoksulluğu cezalandırma ve yoksulun bakımını üstlenme hakkındaki yasa sistemleri o yüzyılın rotasında gelişerek 17. Yüzyılın başında modern çağın ilk modern ve kapsamlı refah sistemleri olarak birleştirilmiştir.

Fukara Kanunu 1601¹⁸

43. Elizabeth Kanununun ikinci kısmı İngiliz Fukara Kanununun temeli ve teorik boyutu olarak görülmektedir. Fukara kanununun genel çerçevesini gelecek 350 yıl için sağlamıştır. Önceki kanunların hiç birini feshetmeyerek ve çoğu yerel geleneği oldukları gibi bırakmış, yoksullara yardımın niteliğini üç yüzyıl boyunca sadece İngiltere de değil Amerika'da da düzeltmiştir.

Bu ve diğer Elizabeth Fukara Kanunları sonraki sosyal mevzuatı şekillendiren üç ilkeyi kanunla düzenlemiştir: Mahallî sorumluluk ilkesi, yerleştirme ve kaldırma ilkesi ve başlıca aile sorumluluğu ilkesi. Mahallî sorumluluk ve başlıca aile sorumluluğu 1601 kanununun parçası, yerleştirme ve kaldırma ilkesi ise diğer kısmın parçasıdır.

1601 Fukara Kanunu şu an İngiliz yerel yönetiminin geleneksel birimi sorumluluğunda olan yoksullara yardımı kesin olarak kilise yönetsel bölgesinin mahalli sorumluluğu olarak belirlemiştir. Kilise yönetsel bölgesi bağış toplamak ve çalışamayan yoksullara direkt yardım etmek ve çalışabilecek durumda olanlara iş sağlamakla görevliydi. Kanun yerel halka her yıl iki ya da daha fazla yoksulluk müfettişi seçme hakkı tanımıştır. Yoksulluk müfettişleri yoksul yardımı için sulh hâkimleriyle çalışmaktaydılar.

Kanunun temel kısmı yoksullara yardım konusunda yerel memurların faaliyetleri için istikrarlı fon kaynakları sağlamak için genel vergilendirmeyi mümkün kılacak bir sistemin yaratılmasıydı. Vergiler yerleşik halktan haftalık ya da başka düzende yoksulları desteklemek için alınabilirdi. Dahası, eğer kilise yönetsel bölgesi ya da muhit yoksulları desteklemek için yeterli fon toplanamadığını kanıtladıkları takdirde sulh hâkimleri yakın civardaki diğer zengin kilise yönetsel bölgelerinden destek gözetme hakkına sahiplerdi. Vergi ödemeyi reddetmek hapis cezası demektir.

Yoksulluk müfettişlerinin kanun kapsamında gerçekleştirmekle yükümlü oldukları dört çeşit faaliyet bulunmaktaydı. İlki, kilise idame amirlerinin ya da yoksulluk müfettişlerinin çalışamayacaklarını onayladıkları ailelerin ya da büyük bir çoğunluğunun dışındakilerin çocuklarına sahip çıkmalarını sağlamak için çalıştırılması. İkincisi, evli ya da evli olmayan kişilerin, herhangi birine bakmakla yükümlü olmayan kişilerin ve geçinmek için günlük işi/mesleği olmayan kişilerin çalıştırılması. Üçüncüsü, herkesten ve değeri olan her şeyden yoksulların üzerinde çalışabilmeleri için gerekli olan keten, kenevir, pamuk, iplik, demir ve diğer materyallerin sağlanması için vergi alınması. Dördüncüsü, yardıma muhtaç olan topal, güçsüz, yaşlı, kör ve diğerleri,

yoksul olup çalışamayacak durumda olanlara yönelik vergi toplanması. Son olarak, kendilerine uygun görünen tüm diğer işleri yapmak ve de uygulamak.

Yerel yetkililer kilise yönetsel bölgesinde yaşayan güçsüz ve yoksullar için barınak inşa etmek ile yetkiliydiler. Ebeveyn ve çocukların ortak yasal sorumlulukları büyükanne ve büyükbabaları yoksullaşan çocukları ve torunları desteklemekten sorumlu yapacak şekilde ya da tam tersi olacak şekilde genişletildi. Başlıca aile sorumluluğu ilkesi olan “Her yoksul, yaşlı, kör, topal ve güçsüz kişinin, ya da çalışamayacak durumda yoksul olan, yeterli gücü olmayan kişilerin baba ve büyükbaba, anne ve büyükanne ve çocukları, kendi hesaplarına, her yoksul insana bakacak ve onları geçindirecek” ifadesini içerdi. Bu başlıca aile sorumluluğu ilkesi değişmez bir yasa haline geldi.

Eğer iki sulh hakimi bir çocuğun ebeveynlerinin onun geçimini sürdüremediğine kanaat getirdiği takdirde çocuk ebeveynlerinden alınarak erkekse 24 kız ise 21 yaşına kadar çırak olarak çalıştırılırdı. Bu durum, hakimlerin aileleri yoksulluk yardımında olsun olmasın, karşılığında ödeme yapmadan çocukları çıraklık için almasına müsaade ediyordu; aileleri bir arada tutmak için maddi yardımda bulunmak yasanın bir parçası değildi.

Bu kanun yoksulluk kanununun yerine getirilmesinin ve fon sağlanmasının temelini şekillendirmiş ve yüzyıllarca var olmasını sağlamıştır. Özellikle Parlamento fon sağlama işinin düzenlenmesinde 250 yıllık deneme ve gelişimin zirvesi olmuştur. Fon sağlamak için istikrarlı kaynak arayış tarihi en iyi Sir George Nicholls tarafından şu şekilde düzenlenmiştir: Öncelikle, yoksulların dilenmesi belirli sınırlar içerisinde kısıtlanmıştır. Sonra, çoğu semt, kilise yönetsel bölgesi, mezralar hiçbir yoksulun açıkça dilenmemesi için onları Pazar günleri toplanan tahsilatlarla desteklemek zorunda bırakılmıştır. İnsanların yardımsever özverileri sayesinde yoksulların çalışabilmeleri için evler ve materyaller sağlanmıştır. Sonrasında yoksullar için yardım toplanması, belli Pazar günleri ibadet sonraları her hane sahibinin sonraki sene için her hafta vermek istediği meblağı yazarak gerçekleştirilmiştir. Bu duruma direnen ya da ödemeyi reddeden olursa papaz nazikçe kendisini uyarırdı yine de reddediyorsa kendisini piskoposa bildirirdi. Piskopos o kişiyi çağırır ve uyarıyı tekrarlardı hala karşı gelmesi durumunda oturumdaki hakime rapor ederdi. Hakimler nazikçe kendisini bir kez daha ikna etmeye çalışırlardı fakat sonuç alamazlar ise o kişiyi makul gördükleri bir vergiyi ödemek zorunda bırakırlardı.

Bu kanun yoksulların sorunlarını ele almadaki yönetimi ve modern devlet sorumluluğundaki muazzam ilerlemeyi temsil etmektedir. Müteakip reformlar ve değişikliklere rağmen bu kanun

II. Büyük Dünya Savaşı sonrası reformlarına kadar İngiliz yardımının resmi temellerinden biri olarak kalmıştır.

2) Hayırseverlik ve Yoksullukla İlgili Kanunlar

Dini doktrinler kişisel bağış yapmayı sağladı ve bunun için insanları teşvik etti. Devlet politikası yardımsever cömertliği arzu edilen eşyalara yönlendirdi. Kişisel hayırseverlik yoksullara yönelik oluşturulan tüm Tudor politikalarını tamamladı. Yoksulluk türlerine yönelik belirlenen bu yaklaşım hayırseverliğin kapsamının yanı sıra yardıma değer olma kriterlerini de tanımladı. Yoksulluk kanunları sadakayı alan kişiler için ihtiyaç ve değerlilik kavramları geliştirdi ve de çalışabilecek durumda olanları çalışmak zorunda kıldı. Bu yaklaşımın tersine, Orta Çağlardaki çoğu hayırseverlik aktivitesi dini konuların kullanımı için vardı ve kiliselere büyük meblağlarda mal varlığı aktarılıyordu. Kişilere sadaka vermek zekat olarak rastgele bir şekilde gerçekleştiriliyordu. Yoksulluk Kanunları ve Reform bağışın odağını dini olmayan konulara doğru yeniden yönlendiriyordu. “Hayırseverlik İçin Kullanım Emri”ni içeren 1597 ve 1601 Kanunları yüzyıllık bir denemenin ve yanlışlığın zirvesiydi.

1601 Yoksulluk Kanunları geleneksel olarak sadece 1590lardaki krize cevap olarak görüldü. Aslında bundan fazlasıydı. Yoksulluk kanunları yardım, mecburi disiplin, genişletilmiş toplumsal sorumluluk, teşvik edilmiş toplumsal kararlılığı, gruplar arasında bilinçli olarak oluşturulmuş sosyal mesafeyi oayladı. Yoksul yardımı İngiltere'nin ekonomik gelişiminde bütünleyici bir belirtisi olan hayırseverlik yoksulluk kanunlarının başarısında tamamlayıcı bir rol üstlenmişti. İdeolojik perspektiften bakıldığında, dini doktrin ile teşvik edilen kişisel hayırseverlik yoksul yardımının ilk aşaması olmuştu. Yoksulluk Kanun Sistemi sadece kriz zamanında uygulanmak üzere tamamlayıcı bir faaliyet olarak tasarlanmıştı.

Görüldüğü gibi fukara mevzuatı ile ilgili farklı değerlendirmeler sosyal hizmet alanıyla ilgilenenlerin görüş zenginlikleri olarak değerlendirilebilir.

3) Yoksullukla İlgili Yasal Gelişmeler

14. yüzyılda meydana gelen Büyük Veba Salgını sosyal düzenin bozulmasına sebep olarak derebeylik sisteminin çökmesi ile sonuçlanmıştı. Bu durum yoksulluk kanunlarını yönergesi altında bir sistemin doğuşuna zemin hazırlamıştı. Serseriler ya da aylaklar sosyal düzen için tehdit olarak görülüyorlardı ve sabıkalı statüsünde sınıflandırılmışlardı. 14.yüzyıl mevzuatı bu sosyal sorunu iki şekilde ele aldı: ilki gelir ücretlerini düzenlemek ve ayaklanmayı, çalışmayıp başıboş dolaşmayı yasaklamak, ikincisi ise ağır biçimde cezalandırmak idi.

1348-1350 yılları arasında vuku bulan Büyük Veba Salgını işgücünde noksanlığa ve günlük yevmiyenin artmasına yönelik baskıyı teşvik eden yıpranmış bir derebeylik sistemine sebep olmuştur. 1349 İşçi Nizamnamesi ve 1351 İşçi Kanunu ile dilencilere para vermek, çalışmayı reddetmek yasaklanmış çalışanlara vebadan önce ödenenden fazla para ödenmemesi kontrol altına alınmış, mesleki ve coğrafik değişkenlik sınırlandırılmış ve bazı meslekler için asgari düzeyde sözleşme azami düzeyde gelir belirlenmiştir.

Feodal sistemdeki erozyon aynı zamanda hayırseverliğe, yoksulluğa ve dilencilığe yönelik tavırları da değiştirmiştir. Bazı reformcular rastgele sadaka vermeyi reddetmişlerdir. 16.yüzyılda kamu idaresinin çabalarıyla idare edilmesi zorunlu hale gelen giderek büyüyen bir yoksulluk problemi vardı. Yoksul türleri arasında ayırım meydana gelmiştir: bağışın uygun olduğu değerli yoksullar ve çalışabilecek durumda olup bağışı hak etmeyenler.

Profesör Henry Williams'a göre Tudor Yoksulluk Kanunu Politikasının birbiriyle kesişen çeşitli görevleri bulunmaktaydı. Düzen ve güvenlik göçmen yoksulları kontrol ederek, onların suç işlemesini durdurarak, ayırım gözetmeden kırsal kesimde başıboş dolaşmalarını önleyerek gerçekleştirilebilirdi. Sefil ve çaresiz olanlara yardım edilmeliydi. Yoksulların çocuklarını beslemek ve kendilerine bakmayı onlara öğretmek gerekmekteydi. Ekonomik politika yoksullarla uğraşmada önemli bir rol oynamaktaydı. Kırsal alandan kente göç durdurulmalı böylelikle topraksız/arazisiz olanların sayısı belirli bir sınırdan tutulabilirdi. Tahıl kıtlık zamanında makul fiyatla satılmalıydı. İşsiz olana iş sağlanmalı fiyatlar ve günlük yevmiyeler enflasyon zamanında kontrol altında tutulmalıydı.

Hayırseverlik bu süreçte çok önemli ve tamamlayıcı bir role sahipti. Devlet gönüllülük hareketine çok önem veriyordu ve bunu acıyı hafifletmede, gençlerin eğitilmesinde ve toplumsal keyifsizlik ve düzensizlikte ana enstrüman olarak görüyordu. Özel sektör, Püriten doktrinin desteği ile hayırseverlik amacına azımsanamayacak miktarda kaynağı bağışlaması için teşvik ediliyordu. Böylece devlet yoksul için yardım sistemi uygulamasına sponsor oldu. Bağışlanabilir malların uygun yönetiminin garantilenmesi emanetçilerin sorumlu tutulabilmesi açısından önem taşıyordu. Hayır sahibi katkıda bulduklarının iyi şeyler için kullanılacağına ve değeri olan yoksula yardım edileceğine dair teşvik ediliyordu. Tudorlar kamu özel ortaklığı yaratarak çağın en baskılayıcı problemleri, serserilik ve yoksullukla mücadele ediyorlardı.

a) Kimler Yoksuldu?

Kırsal alanlarda genellikle yalnız ya da iki kişi olarak amaçsızca dolaşan serseriler ve aylaklar, açlıklarını sona erdirmek için iş arayanlar ve genellikle suçlular yoksul insanlardı. Diğerleri geçim kaynaklarından yoksun olan dürüst erkek ve kadınlardı. Hatta aralarında terhis edilmiş askerler, denizciler ve savaştan dolayı sefil olan insanlar bulunmaktaydı. Çoğu kasabalar arasında hayır ya da iş bulmak umuduyla seyahat ediyorlardı.

İkinci grup yoksullar yaşlılardan, hastalardan, dullardan ve yetimlerden oluşmaktaydı. Üçüncü grup iyi zamanlarda kendi geçimlerini sağlayan fakat ani felaketten dolayı hasatları bozulan, endüstriyel krize uğrayan ya da vebadan dolayı muhtaç hale gelmiş ailelerdi. Son olarak da yoksul olan ama muhtaç olmayan aileler bulunmaktaydı. Günlük yevmiye kazananların yaşam standartları 16. Yüzyılda düşmüştü ve bu grubun zor zamanlar için ayırabileceği çok az paraları bulunmaktaydı. Toplum bu son gruba yardım etmemekteydi.

16. yüzyıl boyunca devlet yönetimi güçsüz, yaşlı ve yardımı hak edenler için olan tavrını önemli derecede değiştirdi. 1552'ye kadar yaşlı, muhtaç, hasta ve güçsüz kişilerin kendilerine bakması bekleniyordu. 16. Yüzyıl boyunca müdahale etmeme sürecinden dilenmenin ruhsatlandırılmasına ve sonrasında zorunlu sadaka verilmesine, teşkilatlı vergilendirmeye ve istihdam olanakları yaratmaya yönelik bir değişim olmuştur. Fakat düzelmez haldeki başıboşluğun/aylaklığın tedavisinde herhangi bir gelişme kat edilememiştir.

b) Yerel Çabalar

16. yüzyılın başlarında, kilise yönetsel bölgelerinin yoksul yardımları yerel papaz tarafından gerçekleştirilmeye devam ediyordu. Alternatif olarak loncalar, cemiyetler, zengin laiklerin bağışları ve karşılıklı olarak kendi kendilerine yardım eden aile ve mahalle ağları bulunmaktaydı. 1569'dan önce, belediye idari teşkilatlarının emirleri ulusal emirnamelerden daha önemliydi. 16. Yüzyılın ilk kısmında kasabalar yoksullarla alakalı durumlarda kilisenin yaptığı denetlemeler için laikleşmeye başladılar.

Yabancı göçmen yoksullar kasabalarda ve kentsel alanlarda kamu düzenine tehdit olarak görüldükleri için hoş karşılanmıyorlardı. 1530'larda manastırların tasfiye edilmesiyle yoksullara yardım için seküler bir sistem geliştirilmesi ivedilik kazanması gereken bir durum olmuştu. Daha sonrasında yardım için belediye sistemleri kuruldu. Devlet yönetimi her kademedede hayırseverlik kuruluşlarının hastane gibi seküler olan yapılarını teşvik etmişti.

Yerel uygulamalar kıtlık zamanında yoksullar için kamuya ait tahıl mağazası satın almayı içermektedir. Kasabalarda belediye meclis üyeleri çeşitli programlar yürüttüler. Özellikle tüccar sınıfından verilen özel destek önemli bir rahatlama sağlamıştı.

1536 Yoksulluk Kanunu ile gelecekteki Tudor Yoksul Kanunlarını şekillendiren önemli bir değişiklik oluştu. Sosyal reform yanlısı hiciv yazarı William Marshall, 8. Henry'nin baş danışmanı olan Thomas Cromwell'e 1597 ve 1601 Yoksulluk Kanunlarının altında yatan prensipleri oluşturan kapsamlı bir taslak sunmuştu. 1536 Yoksulluk Kanunu yoksulların kendi muhitlelerinde bakılması gerektiğini ve devletin yerel yetkilileri yoluyla yoksullara bakmak ile ve onlar için bağış toplamakla sorumlu olduklarını belirten ilk kanun olması açısından önemliydi. Kanun önemli ölçüde, kamu yetkilisinin kontrolü altındaki yoksul yardımının bütünleşmesine yönelik bir gelir vergisi ile para sağlanmasını da içeren süreç önermişti. Gönüllü olarak sadaka vermek hala devam ediyordu.

Elizabeth Dönemi (1558 – 1603)

Yoksul yardımı mevzuatının yönü gayriresmi sadakalardan daha disiplinli ve halk yaklaşımını içeren uygulamalar doğru değişmişti. 1572'de Devlet, sulh hâkimlerini her kilise yönetsel bölgesinde yaşayan yoksulların listesini yapması, onlar için gerekli olan parayı değerlendirmesi, refah sistemini yönetmesi için yoksulluk müfettişlerini ataması ve serseriler için ıslahevleri açılmasının sağlanması için fazla ödenek açması için zorunlu kıldı.

Kendilerine bakamayan tüm muhtaçlar müfettişlerin kilise idare amirlerinin sorumluluğundaydı. Yoksulların çalışabilmeleri için depoların kurulması, çocukların çıraklık eğitimi alması, güçsüzlere, yaşlılara ve körlere yardım edilmesi yine onların sorumlu oldukları konulardı. Müfettişler hastaneler kurabilirdi. Hâkimler çalışmayı reddeden, vergisini ve yoksulluk bağışını ödemeyen herkesi ıslah evlerine gönderebilirdi.

Müfettişler yardım için gerekli tüm parayı haftalık olarak ya da başka şekilde, mülk sahiplerinden ya da bölge sakinlerinden direkt toplama yetkisine sahipti. Gerektiğinde kilise yönetsel bölgelerindeki vergi oranlarını artırabiliyorlardı.

Yoksulluk Kanun mevzuatı altı kaideyi içermektedir. Bunlardan biri Hayırseverlik İçin Kullanım Emri idi. Diğerleri: toprak işlenmesinin muhafazası (tarımsal amaçlar için toprak işlenmesinin geliştirilmesi), kasabadaki işleyişin bozulmasının geçersiz kılınması, dolandırıcıların, sağlıklı dilencilerin ve serserilerin cezalandırılması, hastanelerin inşası ya da yoksullar için çalışma evlerinin kurulması ve muhtaçlar için yardımın kapsamlı şekilde ölçülmesi idi.

Hayırseverlik İçin Kullanım Emri

Kişisel bağışlar ile Yoksulluk Vergisi sayesinde sağlanan yardımlar arasında ufak bir farklılık bulunmaktaydı. Çoğunlukla kilise temelli gönüllü bağışları değişime uğrayarak zorunlu vergilendirme halini almıştı. Kamu ya da yarı-kamu çalışanları olan Belediye çalışanları ya da müfettişler görünürde kişisel olan bağışları kontrol etmekteydi.

Bu ortamda bağışlanabilir hediyelerin yasal dengesi ve hesap verilebilirliği devlet yönetiminin ilgisi haline gelmişti.

Bağışlanabilir Mallara Yönelik Güven İhlalleri

8. Henry manastırları tasfiye ettiğinde mazereti güven ihlalleri yaratan fırsatçı davranışlara dayanıyordu: bağışlardan oluşan toplu sermayenin kişisel çıkarlar için kullanılması ve suiistimal edilmesi.

Hükümdarlık aynı zamanda temyiz mahkemesindeki bağışlanabilir hediyeleri korumak için prosedürle ilgili önemli problemlerle karşılaşmaktaydı. Bazı hak sahibi sınıfların gelişmemiş doğalarından ötürü ilgisi güven ihlaline kaymayan bir kişi bile yoktu.

Hayırseverlik İçin Kullanım Emrinin Amaçları

Kişisel hayırseverliğe teşvik, toplumun yoksul insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yerel vergilerin kullanımından daha zahmetsiz yaklaşımdı. Kişisel hayırseverlik arttıkça yoksulluk vergisi azaldı. Etkili bir hayırseverlik sistemi yaratmak için hayır sahiplerinin ilahi olarak yüreklendirilmesi, devlet yönetimi politikalarıyla cesaretlendirilmesi ve yapmış oldukları yardımın uygun ve usule uygun harcanacağı konusunda temin edilmesi gerekiyordu.

4) 1834'de Fukara Kanunu'nun Gözden Geçirilmesi¹⁹

İki asır boyunca İngiltere, değişen bir toplumsal sistemin yarattığı problemlerle uğraşmıştır: Feodal sistemin dağılması ve insanların akıbetleri üzerinde kilisenin etkisinin azalmasıyla, ticaret ve sanayiye dayanan bir ekonominin hakimiyeti ortaya çıkmış oluyordu. Mamafih bu esnada, işçilerin ve ailelerin durumu gitgide kötüleşmişti. 1834 de parlamentoda kurulan bir komite Elizabeth Fukara Kanunu'nu ve bundan sonra çıkan kanunları yeniden gözden geçirme işi ile görevlendirilmişti. Bu komitenin verdiği rapora dayanarak şu prensibi ileri süren yeni bir kanun tasarısı kabul edilmiş ve kanunlaşmıştı: Bunlar, asgarî istihkak doktrinini, iş evlerinin tekrar kurulması ve kontrolünde merkezileşme prensipleri idi. Bu prensipler tahlil edilirse görülür

ki, Sidney Webb'in bunları "bir baskı ortamı şeklinde tarif etmesi haksız verilmiş bir hüküm değildir. Asgari istihkak prensibi şunu ifade ediyordu: "Fukaraların durumu hiçbir zaman kendi gayretinin ve çalışmasının verimi ile geçinen en asgari ücret alan işçinin durumundan daha iyi olamaz, yani, fukaraya verilen para öyle bir işçinin kazancının üstünde alamaz" İngiltere'de en basit işi yapıp, en az ücret alan bir işçinin hayat seviyesinin ne kadar düşük olabileceği hiç göz önüne alınmıyor ve dolayısıyla yardım gören bir fakir hiçbir zaman böyle bir işçiden daha iyi bir durumda olamaz deniyordu. Bundan başka, sanki bu yetmiyormuş gibi, devlet her zaman fakiri işverene göndermek yetkisine sahipti. Çalışma gücüne sahip bir fakir işverenden yardım talep edebiliyor fakat sağlanan yatacak yeri ve ücreti kabul etmediği takdirde yardıma da hak kazanamıyordu. Böyle bir müessese dışında para yardımı tamamen asgariye indirilmiş bulunuyordu. Biraz ilerici olan tek prensip, merkezi kontrol sistemi idi. Üç tane fukara kanununu komite üyesi bir merkezi kontrol sistemi olarak tanıyor, kaza ve nahiye seviyesindeki tatbikat kalkmış oluyordu. Bunun yerine fukara kanunu bölgeleri veya birlikleri, ücretsiz çalışan bir "vasiler heyeti" tarafından idare ediliyordu. Böylece fakirlerin ihtiyacını giderecek para ve eşya yardımı probleminin mahallî bir ünite tarafından halledilemeyecek kadar büyük bir problem olduğu gerçeğinin kabul edilmesine doğru ilk adım atılmış oluyordu.

1834 ile 1909 yılları arasında fukara kanunları hükümlerinde bir hayli değişiklikler yapılmıştı. Bütün bu değişikliklerin toplu etkisi 1834 prensiplerinden mümkün olduğu kadar uzaklaşması olmuştur. Bunların en önemlisi, yardım edilmesi gereken muayyen gruplar için ihtisas bakımlarının gelişmesine doğru yönelenlerdi. Korunmaya muhtaç çocuklar için bölge okulları ile koruyucu aileler sağlanmış, hastalar için has tane, dispanser ve revirler, akıl hastaları için özel müesseseler, kör ve sağırlar için okullar açılmıştı.

Mamafih bu gelişmeler bile asrın üç çeyreğinde yer almakta olan esaslı değişikliklere fazla bir etkide bulunamamıştı. Sanayi devrimi İngiliz yaşayışının ta derinliklerine müessir olmuş fukaraların sayısı artmıştır. Kötü mesken şartları, hastalık ve daha birçok kötü sonuçlar, bir çığ gibi durmadan büyümüştü 1909'da artık İngiltere yeni bir nizama ve durumun vehameti dolayısıyla, 1834 de yapılandan çok daha esaslı bir nizama ihtiyaç duymaktaydı.

5) 1909'da Hazırlanan Fukara Kanunu Raporu

İngilizler, daha doğrusu İngiliz işçi sınıfı, fukara ve işsizlik kanunları komisyonunda Beatrice ve Sidney'in bulunmalarından dolayı ne kadar sevinse yeri idi. Karı-koca Webb'lerin sayesinde İngiliz sosyal ve endüstri nizamı ile ilgili başlıca problemler aydın bir görüşle ifade edilmişti, 1909 raporu ile sonradan yapılan adaptasyonların iyi edici tedavi ve rehabilitasyon ile herkese

şamil imkânlar prensiplerini kuvvetlendirmesi bir tesadüf sayılmamalıdır. Bu rapora göre, bo-yunduruk ve baskı yerine fukaralığı gidermek ve işlevleri testinin ceza verici şekilde tefrik etme usulü yerine ihtiyaç içinde olan herkese yardımda bulunmak prensipleri kabul edilmeliydi. Bundan başka, raporun bir hususiyeti de bu gibi hizmetlerde bir de mecburiyet, unsuru olmasıydı. Devlet sırasına ve yerine göre, hem toplumun hem kişinin menfaatini göze terek, bilhassa serseri dilencilerin önünü almak, akıl hastalarını tecrit etmek, çocuklarına bakmayan ailelerin yanlarından çocuklarını almak, salgın hastalık aşıları, çocuk emeğinin sömürülmesi ve çocukların okula devamı gibi hallerde tedbir almak mecburiyetinde ve vatandaş da bu mecburiyetleri kabul etmek zorundaydı.

1834 de kabul edilen prensipler nasıl "baskı ortamı" olarak vasıflandırılmışlarsa, 1909 prensipleri de, yine Webb'lerin tesiri altında durum bir "önleme" ortamı olarak vasıflandırılabilir. Genel olarak menfi bir tutum yerine, müspet bir tutum yani insanda mevcut potansiyelin ortaya çıkarılmasına yönelmiş bir tutumun hakim olması istenmişti. 18 inci ve 19 uncu yüzyıl İngiltere'sini meydana getirmiş olan "laissez faire" (=Vuran vursun, alan alsın) felsefesi, kişinin ve devletin birbirine dayanmak zorunda olduklarını ve birbirlerine karşılıklı sorumlulukları bulunduğunu kabul eden bir felsefeye mağlup oluyordu. Bu değişikliği daha açık olarak görebilmek için, çoğunluk ve azınlık raporlarının tatbikatına bakmak kafidir. Ekseriyet raporu, fukara kanununun genişletilmesini ve daha insani bir hale getirilmesini tavsiye etmişti. Azınlık raporu ise, fukara kanununun kaldırılmasını ve onun yerine asgarî millî sosyal hizmetlerin getirilmesini tavsiye etmiş ve bir nesil sonra, çoğu hallerde olduğu gibi, azınlığın tavsiyeleri çoğunluğun benimsediği tavsiyeler olmuştur. İngiltere'de bugün mevcut olan sosyal güvenlik teşkilâtı, mükemmel olmamakla beraber tıpkı uçağın Elizabeth devri arabasını arkada bıraktığı gibi, Elizabeth Fukara Kanunu'nu çok arkada bırakmıştı.

II. 1909'DAN SONRA AVRUPA'DA KAYDEDİLEN GELİŞMELER

Başlığı, 1909'dan bugüne kadar kabul edilmiş kanunlar Avrupa'daki gelişmeleri en güzel şekilde teyid etmektedir. 1911 tarihinde hastalık ve işsizliğe karşı millî sigorta kanunu kabul edilmiştir. 1925'de dullar, yetimler, ihtiyarlık emeklileri ile ihtiyarlık ve ölümü de içine alan bir sigorta prensibi getirilmiştir. Yapılan ödemeler şunlardı:

- a) Dullarla, sigortalı erkekler ve korunmaya muhtaç çocuklara geçici ödenek,
- b) Sigortalı kimselerin ölümle geride bıraktıkları çocuklarına çocuklukları süresince ödenek,
- c) 65-70 yaşlarındaki sigortalı kimselere ihtiyarlık maaşı.

1929'da kabul edilen mahallî hükümet kanunu azınlık raporunun desteklediği ve ileri sürdüğü gibi, fukara kanununun ortadan kalkmasına yaklaşıldığını ifade eder. "Vasiler Heyeti" ortadan kalkmış, onların yerine bu fonksiyon köy ve şehir meclislerine devredilmişti. Bu meclisler 19 uncu asrın sonlarında mahalli hükümetlerin en büyük ümitleri olarak kurulmuşlardı. Bu meclislerin sağlık, öğretim ve diğer faaliyetler meyanında amme yardımı yönetimini de üzerine alması artık bir zaman meselesi haline gelmişti.

28 Haziran 1934'de çıkarılan işsizlik kanunu, Büyük Britanya'nın her tarafına şamil bir "Millî İşsizlik Yardımı İdaresi" nin kurulmasını sağlamıştı. Bu kanun hükümleri gereğince, sigortasız olan veya sigorta hakkı sona eren kimselere işsizlik yardımı yapılmıştı. Bundan başka, "ihtiyarlık yardımı alan veya 60 yaşına geldiği için dulluk yardımına hak kazanmış" kimselere ilave para yardımı yapılmıştır. Schweinitz' in bu husustaki fikrini aktaralım:

"Millî yardım, işsizlere, yaşlılara, dullara ve harp malûllerine faydalı olmuştur. Bu kategorilerin dışında kalanlara eyaletler tarafından mahalli yardımlar yapılmaya devam etmiştir. Fakat bu gibi yardımların sosyal güvenlik programındaki rolü gitgide azalmıştır. Bu program 20 inci asrın ilk kırk senesinde şu ihtiyaca karşı savunmayı üzerine almıştır: En başta sosyal sigorta, sonra millî yardım ve bu iki kategorideki yardımlardan faydalanamayanlar için ise "âmmeye yardımı" söz konusu olmuştur".

1) Beveridge Raporu²⁰

20 Kasım 1942 de, şimdi Lord Beveridge olan Sir William Beveridge, bakanlıklar arası komisyon başkanı sıfatı ile kraliyet hükümetine komisyonun sosyal sigorta ve bağlı hizmetler hakkındaki raporunu vermişti. 18 ay kadar süre boyunca, Sir William Beveridge ve arkadaşları "Mevcut sosyal sigorta ve bağlı hizmetler, bu meyan da işçi tazminatı konusunda araştırma

yapmak" görevini yerine getirmişlerdir. Bu raporu dört ana husus etrafında toplamak mümkündür

1. Her vatandaşa şamil programlar,
2. Hastalık, işsizlik, kaza, ihtiyarlık, dulluk ve analık gibi geçim kazancının durduğu hallerin bir tek sigorta ile telafi edilmesi,
3. Prim ödeyenin geliri göz önüne alınmaksızın, değişmez muayyen bir meblağın ödenmesi,
4. Yine gelire bakılmaksızın yardıma müstehak olan herkese şamil değişmez muayyen bir yardımın ödenmesi

Beveridge raporunun hazırlandığı sırada İngiltere hür milletler olarak yaşama hakkını savunduğu bir harbin içinde idi. İktidarda olan hükümet bir koalisyon hükümeti idi, fakat daha İkinci Dünya Harbi sona ermeden bu rapor parlamentoda müzakere ediliyordu. Haziran 1945'de Beveridge raporunda tavsiye edilen bir husus olan aile tazminatı hakkındaki kanun, bir yıl sonra tatbik edilmek kaydıyla kabul edilmişti. Temmuz 1945'de İşçi Partisi'nin iktidara gelmesi ile bu raporun hemen bütün prensiplerini yerine getiren kanunlar çıkarılmıştı. Temmuz 1948'de de millî sigorta programının tam olarak tatbikine başlanmıştır.

2) Çağdaş Britanya'da Sosyal Hizmetler²¹

Millî sigorta programını evvelce mevcut olan işsizlik sigortası, millî sağlık sigortası ve işçi tazminatı kanunlarının yerini almıştı, Pratik bir usûl olarak mecburi okul çağını aşmış herkes şu iki kategoriden hangisine dahil ise ona göre iştirak hissesi ödemektedir.

1. İşçi,
2. Serbest meslek sahibi,
3. İş sahibi olmayan ve bu kategoriden olan şahıslar

sigortaya hak kazanmışlardır. Bu sigortalar, doğum, hastalık, işsizlik, iş kasası, emeklilik, dulluk, vesayet ve ölüm sigortalarıdır.

Bununla ilgili hizmetler de şunlardır:

1. Aile tazminatı hizmetleri,
2. Millî sağlık hizmetleri,
3. Millî sosyal yardım

Aile hizmetleri tazminatı her bir çocuktan sonraki çocuklar için haftada 8 şilin tutarındadır. Milli sağlık hizmetleri ise, Britanya’da oturan her kadın, erkek ve çocuk için parasız ilâç, muayene ve hastane bakımı ile diş bakımı sağlanmaktadır. Bu kıymetlerin hemen tümünün masrafları umumî vergiler yoluyla karşılanmaktadır. Millî sosyal yardım ise, şu veya bu sebepten millî sigortanın kısmen dışında kalanlara para yardımı sağlamaktadır. Millî yardım hizmetleri emekli ödeneği hak edecek kadar iştirak hissesi ödeyememiş olanlar ve sigortalarının özel bazı icaplarını karşılayamayanlara yardım etmek için hükümler ihtiva eden bir program olarak düşünülmüştür.

5 Temmuz 1948’de yürürlüğe giren bu programı en basit ve en açık şekilde anlatan broşür İngiliz Haberler Bürosu’ tarafından 1948’de yayınlanan "Britanya'nın Sosyal Güvenlik Kanunları" adlı broşürüdür. Burada bu broşürün son kısmını vermenin yerinde olduğu düşünülmüştür: “Şu halde, 5 Temmuz Britanya'nın sosyal gelişmesinde kat ettiği uzun yolun bir yeni safhasının başlangıç tarihidir” Yeni kanunun mükemmel olduğunu hiç kimse iddia etmemektedir. Zira mutlak olan bir şey varsa o da zaman ve tecrübeler nerelerinde kusur olduğunu gösterdikçe, buna da ilaveler yapılacağı, değişiklikler getirileceği ve böylece daha da geliştirileceğidir. Fakat kusurları olsa da bu program Britanya'yı sosyal güvenliğe getiren yolun başına koyduğu muhakkaktır.

Bu program bir bütün olarak toplumun kişiye karşı olan sorumluluğunun bir ifadesidir. Kişi çalışması ile ve sosyal davranışları ile topluma yardım etmekte ve buna karşılık toplumda ona muhtaç olduğu zaman yardımda bulunmaktadır. Neticede her şeyden önce kişinin önemi aşikârdır. Kişinin yapılan yardıma daha önceden iştirak etmiş olması prensibin muhafaza edilmesine sebep, bu sosyal yardımların sadece sadakanın bir başka şekli olmadığını dolayısıyla kişinin bir dilenci yerine konmadığını ifade etmektedir. Eğer kişiden tam iştirak istenmiyorsa, buna da sebep toplumun kişiye karşı sorumlulukları olduğunu kabul etmiş olmasıdır. Bu program tamamen hükümet tarafından finanse edilen bir hizmetle, tamamen iştirake dayanan hizmetler arasında bir ara bulmadır ki, tıpkı idarede merkezîyetçilikle sorumluluğun bir yerden bir yere geçişindeki uzlaşmaya benzer. Her ikisinde de uzlaşma, değişen ihtiyaçların ışığında yeniden ayarlanabilir. Program yeknesaklık gibi avantajlarını kaybetmeden, elastikiyetini muhafaza edebilmektedir.

Merkezi hükümet, mahalli makamlar ve kişi arasında sorumluluğun paylaşılması, belki de bütünlüğünün kilit noktasını teşkil etmekte ve fakat bütünlük sadece kişi dolayısıyla mevcut olmaktadır. Zaten Britanya gibi demokratik bir memlekette bunun böyle olması gerekir."

İngilizler için bu hizmetlerin hükümleri devletin bir lütfu sayılmamaktadır. Bunlar aydın ve demokratik bir devletin, sorumluluğunu idrak eden insanlarına hak olarak tanıdığı hizmetlerdir. Bundan başka bu hizmetlerin, birçok rekabetlerin bulunduğu çağdaş dünyada, bir milletin yaşamasında halkın enerji ve gayretleriyle payı olması yüzünden bir nevi yatırım olduğu da muhakkaktır. Sıhhatli ve daha verimli, daha mesut halk kitlesinin önemine dayanan bu yapıcı ve koruyucu tedbirler 1349'da çıkan ve baskıcı bir kanun olan "İşçilerin Durumu" kanunu ile çok ciddi bir tezat teşkil etmektedir. Aynı zamanda, demokrat ile bir zihniyete sahip, yaratıcı bir insaniyetçiliğin ölçüsü olarak da vasıflandırılabilen bir hizmetler programı olduğu aşikârdır.

3) Avrupa'da Özel ve Gönüllü Hizmetler

Bugünkü modern Avrupa devletlerinin kuruluşundan önce de Avrupa'da kilisenin idare ettiği sosyal hizmetler vardı. Dinin tesiriyle birçok çeşit kişisel ve kurumsallaşmış sadaka şekilleri bulunuyor. Bunların evsiz barksızlarına barınak ve hastalara bakım şeklini alanları da mevcuttu. Hayırseverlik müesseseleri arasında, başta manastırlar bunların idare ettikleri hastaneler de sayılmalıdır. Orta çağlar boyunca, dini hüviyeti olan esnaf loncaları da fukaralara barınak sağlamak ve maddi yardım yapmak görevini yerine getirmiştir.

Kişilerin ve cemiyetlerin hayırseverlik işlerindeki iyi niyetlerine rağmen, hayır işlerini nizama ve koordinasyona bağlamaktan yoksun kalmıştır. Sadaka verilmesi, fukaraya yardım edilmesi, dilencilik ve başıboş dolaşmaları önleyeceğine bilakis teşvik etmiştir. İngiltere'de Elizabeth fukara Kanunu muhtaçlara yapılan yardımları bir nizama sokmak için güzel bir teşebbüs olmakla beraber, bu alanda teşkilatlanmış bir sistemin kurulması Almanya'da Hamburg ve Elberfeld şehirlerine nasip olmuştur. Hamburg'da ilk adım bir merkez bürosunda atılmış, daha sonra şehir, mahallelere bölünmüştür. Her mahallenin bir sosyal yardım murakıbbı tayin edilmiştir. Bunların gönüllülerden yardımcıları vardır. Böylece bir ekip mahallede ziyaretler yapar, muhtaçların durumlarını gözden geçirdikten sonra bu durumları meydana getiren sebepleri de araştırırlardı. Her ziyaretçi kendi mahallesinde bulunan fukara vatandaşlarla dostça münasebet kurmakla görevli idi. Bu sistemin en önemli ciheti, şehrin bu balcımdan bölünmesi ve yardımın merkezden koordine eden bir idare tarafından yürütülmesi ile ziyaret usulüne dayanmasıydı. Bu sistemde resmen tayin edilen ve ücretle çalıştırılan kimse merkez teşkilâtındaki başkandı. Bu usul ilk defa 1788 de Hamburg'da başlamış ve daha gelişmiş şeklini 1852 de Elberfeld'de bulmuştur. Bu gelişme özellikle ziyareti yapan ile muhtaç vatandaş arasındaki münasebet üzerinde olmuş ve muhtaçlığın sebeplerinin bulunup ortaya çıkarılmasına önem vermek şeklinde

kendini göstermiştir. Hamburg Elberfeld sistemi, daha ziyade gönüllü bir teşkilât olarak başlamış ve liderlik bakımından olduğu kadar, maddi bakımdan da halkın yardımlarına dayanmışsa da zamanla resmi fonlardan destek görmüş ve daha sonra belediyelerin idaresine geçmiştir. Özellikle üzerinde durulmasına değer kazanması daha sonra İngiltere'de ve Amerika'da teşekkül eden hayırsever teşkilâtı prensiplerine ilham vermesindedir.

4) Hayırseverliğin Teşkilâtlandırılması Cemiyeti

Almanya'da başlayan bu sistemden 20 sene sonra, İngiltere dünyanın ilk hayırseverlik teşkilâtını kurmuştur. Seneler geçtikçe birçok, başka cemiyetler de kurulmuş, hepsi de kendine mahsus hayırseverlik işlerine dalmışlar, fakat hiçbiri diğerinin yaptığı hizmeti göz önüne almamıştır. Her cemiyet kendi bildiği yoldan gitmiş hizmetlerin tekerrürü ile ilgilenmemiş ve böylece özel hayırsever ve refah cemiyetlerinin bütünlüğü konusunda bir sorumluluk duymamışlardır. Bu durum öyle bir hal almıştır ki, 1869 da Londra'da "Yardım işleri ve dilencilik kaldırılmasını bu cemiyetin adı ” Hayırseverliği Teşkilatlandırma Cemiyeti" olmuştur. Adından da anlaşılacağı Hayırseverliği Teşkilâtlandırma Cemiyeti'nin gayesi, mevcut sosyal yardım cemiyetleri ve hizmetleri arasında bir koordinasyon sağlamaktır. Muhtaçlara yardım mevcut kurumların fonksiyonu olmakla birlikte devam edecek, "Hayırseverleri Teşkilâtlandırma Cemiyeti" yapılacak yardımları rekabet ve tekerrüre yer vermeden, ekonomik bir şekilde yapılmasını sağlayacak mekanizma ve tekniği meydana getirecekti. Bu maksatla bir merkez komitesi kurulmuş, bölge komiteleri buna bağlı olarak çalışmaya başlamışlardı. Bunlara yapılan müracaatlar kaydedilmiş ve fukara kanunu çerçevesinden yardım görmeyenler tetkik edildikten sonra, bu bölge komitelerince yardıma muhtaç addedilirlerse yardım görürlerdi. Bu sebeple fukara kanununu uygulayanlar ile işbirliği yapılmış ve mükerrer yardımlar önlenmiştir.

Bu cemiyet sadece Londra'nın fakir, muhtaç halkına gönüllü olarak yapılan yardımların koordinasyonunu sağlamakla kalmamış başka şehirlerde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan eşit maksatlı cemiyetler için de bir örnek teşkil etmesi bakımından, ayrıca şöhret kazanmıştır.

Avrupa'da girişilen özel ve resmi sosyal hizmet teşebbüslerinin bu kısa özeti, Amerika Birleşik Devletleri'nde meydana gelen gelişmelerin daha iyi anlaşılmasına yardım edeceği düşüncesiyle sunulmuştur.

Elizabeth'in Fukara Kanunu ve bunun düzeltilmesiyle ilgili gelişmeler Amerika Birleşik Devletlerini de etkilemiştir. Amerika 'da mahallî sosyal yardımdan eyalet sosyal yardımına, federal

hükümetin sosyal yardımlarına şahit oluyoruz. 1929'dan evvel muhtaç körlere, dul ve yetimlere, yaşlılara sosyal yardımlar yapıldığını görüyoruz. 1920lerden itibaren harp felsefesine son verilmiş, 1929 bunalımı da aşıldıktan sonra Amerikan toplumunda sosyal refah anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Sosyal hizmetler alanında özel müesseselerden resmî müesseselere geçilmiş ve ilk geçici acil yardım idaresi kurulmuş, Federal Acil Yardım Kanunu çıkarılmış, iş idaresi gözden geçirilmiş,

Milli Gençlik Teşkilâtı kurulmuş, sosyal güvenlik kanunu çıkarılmış işsizlik sigortası uygulamaya konulmuş yaşlı ve yetimlere yönelik sigorta faaliyetleri gerçekleştirilmiştir.

"15 Ocak 1935 tarihinde Ekonomik Güvenlik Komitesi Başkan Roosevelt'e bir rapor verdi. Bu rapor ekonomik güvenlik kanunu tasarısı olarak başkan tarafından kongreye sunuldu. Bir takım değişiklikler ve eklemelerden sonra tasarı 14 Ağustos 1935 yılında Sosyal Güvenlik Kanunu olarak kabul edildi. Böylece sosyal refah hizmeti bakımından A.B.D. de federal kanunların temeli atılmış oldu. Sosyal Güvenlik Kanunu şu üç temel projeyi kapsıyordu:

1. Sosyal sigorta projesi, federal hükümet tarafından sağlanan ihtiyarlık sigortası ile işsizlik tazminatı,
2. Resmi kategorik yardım projesi, burada esas itibariyle üç kategori kabul edilmekte idi. İhtiyarlara yardım, muhtaç körlere her türlü yardım ve muhtaç çocuklara yardım.

Ayrıca 1950 yılında bu bölüme dördüncü bir kategori olarak devamlı ve tamamen sakat olanlara yardım da eklendi ve,

3. Sağlık ve sosyal refah hizmetlerini sağlayan proje. Böylece ana ve çocuk sağlığı hizmetleri, sakat çocuklar için olan hizmetler, çocuk refahı hizmetleri, meslekî rehabilitasyon ve halk sağlığı hizmetleri federal hükümet tarafından resmen desteklenmiş oluyordu. Son iki proje, 1943 Mesleki Rehabilitasyon Kanunu ile birbirinden ayrı hukukî temellere İstinat ettirildi."²¹ Zikredilen raporu North Caroline Üniversitesi'nin Rektörü Frank Graham başkanlığındaki konsey hazırlamıştır.

Bu gelişime paralel olarak Avrupa'da sosyal hizmetler eğitimi faaliyeti de gelişmiştir. Bu alandaki eğitim faaliyetlerinin ilki, Londra'da 1873 yılında hayır derneklerindeki çalışmalar için düzenlenen konferanslar ve eğitim programlarıdır. İkinci safhada 1898 yılında New York'da yan okulu olarak haşlatılan sosyal hizmet eğitimi görmektediriz. İlk sosyal hizmet okulu ise Amsterdam'da 1899 yılında açılmıştır. 1904 ve bundan sonraki yıllarda İngiltere Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde sosyal hizmet okulları açılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki anlayışa göre himâyeci vasıftaki sosyal hizmet müesseseleri, toplum ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetleri gören teşkilâtlandırılmış âmme araçlarıdır. Bu müesseseler toplumun kendi arzusu ve ihtiyacından doğar. Onun verdiği yetkiye göre çalışır.²²

III. BÜYÜK BUHRAN VE SOSYAL GÜVENLİK SÖZLEŞMESİ ^{23,24,25,26}

1930'dan önce, ihtiyaç içindeki insanlar için maddi destek sunan sosyal hizmetler öncelikle kilise ve gönüllü örgütler tarafından sağlanmaktaydı. Bazı şehirlerin ve ülkelerin, kamu vergilerini yerel hükümetler tarafından sağlayan yerel yardım yöneticileri vardı. O günlerde yoksulluk ahlaksızlıkla ilintiliydi. Kamu yardım paraları "yoksul yardımı" olarak görülmekteydi ve bunları almak büyük bir toplumsal utançtı.

Fırtınalı yirmiler geniş bir kutlama ve cümbüş zamanıydı. Daha sonra, Ekim 1929'da, New York Menkul Kıymetler Borsası yıkıma uğradı. Birçok yatırımcı, işini, evini ve hayat yatırımlarını kaybetti. Bu hasar, ABD ekonomisinin ciddi bir buhrana doğru gittiğinin önemli bir işaretiydi.

İşsiz insanların sayısı, 1929 baharında 3 milyondan Ocak 1933'te 15 milyona çıktı. İşçilerin % 20'den fazlası 1933'te işsiz kalmıştı. Birçok banka kapandı. Birçok çiftçi ve iş adamı iflas etti.

1931'de bazı eyaletler, işsizler ve aileleri arasında açlığı önlemek için işsizlik yardımı sağlamaya başladı. O zamanın başkanı Herbert Hoover, yalnızca özel hayırseverliğin işsizlerin gereksinimlerini karşılaması gerektiğine inanıyordu. Sosyal yardımın (devlet ve eyalet parası), insanların moralini bozduğunu ve onları devlete ve federal hükümete kalıcı olarak bağımlı hale getirdiğini düşünüyordu. Takındığı tutum, Aralık 1930'da Arkansas'taki açlık çeken çiftlik hayvanları için 45 milyon dolarlık bütçeyi onaylarken, öte yandan aç çiftçiler ve aileleri için 25 milyonluk bütçeye karşı çıktığında istatistiksel olarak görülmüş oldu.

1930'ların başında, Genel Yardım Sandığı ve Kızıl Haç bölümleri de, maddi destek taleplerini karşılamada diğer örgütler kadar başarısızdı. Çünkü birçok insan işsizdi, özel hayırseverlik de işsizlere yardım etmek için artan kaynaklar konusunda hüsrana uğramıştı.

Yerel ve merkezi kaynakların artan sayıda işsizi açlığa, soğuğa ve umutsuzluğa karşı korumada yetersiz olduğu kanıtlanmıştı. Birçok hasta sağlık ödemesini yapamıyordu ve dolayısıyla tıbbi bakım alamıyordu. Çocuklar komşulara bırakılıyordu çünkü ebeveynler yiyeceğe sahip değildi

veya iş arıyorlardı. İntiharların sayısı, tüberküloz ve çocuklarda kötü beslenme de hızla arttı. Birçok orta sınıftan insan parasız kaldı, fabrikalar boşa çıktı ve dükkânların müşterileri azaldı.

1933'te, Başkan Franklin D. Roosevelt göreve geçtiğinde, bazı eyaletlerde nüfusun %40'ı yerel yardımlar ve devletten yardım parası alıyordu. Federal hükümete, devletleri ve ülkeleri yoksulluk içinde yaşayanlara sosyal yardım sağlamaya yardım ederek kurtarma konusunda baskılar artıyordu. Koşullar o kadar umutsuzdu ki, siyasi liderler bir sosyalist veya komünist devrimin olabileceğinden endişelenmeye başlamıştı.

ABD Başkanı Roosevelt hemen teklif sundu ve bazı işsizler için iş sağlamaya yönelik geçici olağanüstü hal programları meclisten geçti. İş bulamayanlar için federal hükümet maddi destek sağladı.

1930'lar buhranı, sosyal refahta çok büyük değişimler getirdi. O zamana kadar, birinin kendi kaderinin hâkimi olduğu bireysellik inancı halen yaygındı. Buhran, bu söylenceyi sarstı. Durumlar ve olayların kontrolden uzak olmasının kıtlık, sefalet ve yoksulluğa neden olabileceği açıklık kazanmıştı. Federal hükümetin maddi destek ve sosyal hizmetlerin sağlanmasında rol oynaması gerektiği de açıklık kazanmıştı.

Büyük Buhran boyunca olağanüstü hal yardımları ve çalışma programları deneyimiyle, işsizlik, yaşlanma, engellilik, hastalık ve bağımlı çocuklar gibi bazı kritik sorunlarla baş etmede daha kalıcı federal çabalara gereksinim olduğu görüldü. Sonuç olarak, 1935'te belli kamu sosyal refah programları temelinde şekillenen Sosyal Güvenlik Sözleşmesi meclisten geçti ve şu üç temel program kategorisi için federal yasalar harekete geçirildi.

1) Sosyal Sigorta

Bu kategori, kurumsal bir yönelimle oluşturulmuştur ve işsizlik, emeklilik veya ölüm için güvence sağlamıştır. İki temel programı vardır: (a) İşlerini kaybeden işçiler için sınırlı süreli haftalık yardımlar sağlayan "İşsizlik Tazminat"ı ve (b) Bir işçi emekli olduğunda, sakat kaldığında veya öldüğünde kendisi ve ailesi için aylık ödemeler sağlayan "Yaşlı, Malul, Engelli ve Sağlık Sigortası". Günlük konuşmada bu program genel olarak Sosyal Güvenlik olarak ifade edilir.

2) Sosyal Yardım

Bu kategorinin birçok tortusal boyutu vardır. Yardımları almak için bir bireyin, birinin maddi gereksiniminin olup olmadığını belirleyen "para ve mal varlığı" soruşturmasından geçmesi ge-

rekmetedir. Bu kategori altında dört program bulunmaktadır: (a) Görme Engelli Yardımı (görmesi 200'de 20 veya daha az olan her yaştan insan), (b) Engelli Yardımı (18-65 yaş arası kalıcı engeli olan insanlar), (c) Yaşlı Yardımı (65 ve üstü yaştaki insanlar) ve (d) Bağımlı Çocuğu Olan Ailelere Yardım (AFDC) (öncelikle 18 yaş altı çocuğu olan ve evde baba olmayan yalnız anneler). Sosyal yardım programları İngiliz Yoksullar Yasası'nın bazı özelliklerini içermekteydi: İkamet gereksinimleri ve bir para ve mal varlığı soruşturması vardı, bazı yardımlar (yiyecek gibi) "ayni" idi ve yardımlar alıcıların hakkı olarak değil, daha çok "hayırseverlik" olarak görülmekteydi. ABD'de Ocak 1974'te şu üç program Görme Engelli Yardımı, Engelli Yardımı ve Yaşlı Yardımı tek programda birleştirilmiş ve Tamamlayıcı Güvenlik Geliri (SSI) olmuştur.

AFDC programı 1950'lerden 1990'lara kadar siyasetçiler ve halk tarafından sürekli olarak eleştirilmiş ve damgalanmıştır (bakınız sunum 2.1). Program 1996'da kaldırılmış ve yerine Muhtaç Ailelere Geçici Yardım (TANF) programı getirilmiştir.

3) Halk Sağlığı ve Refahı Hizmetleri

İlk iki kategori maddi yardımlar sağlarken, bu kategori (örneğin evlat edinme, koruyucu bakım, engelli çocuklara hizmetler, koruyucu hizmetler ve tek ebeveynler için hizmetler gibi) sosyal hizmetler sağlamada merkez, hükümetin rollerini oluşturmuştur.

Sosyal Güvenlik Sözleşmesinin yürürlüğe girmesini takiben, kamu sosyal refah hizmetleri harcamalar, hizmet edenler ve personel anlamında baskın hale gelmiştir. Özel rol, maddi yardımdan belirli uzmanlaşmış hizmet alanlarına geçmiştir. Özel kuruluşların rollerinden biri yeni hizmet ve yaklaşımların değerini ölçmektir. Eğer bu yeni hizmetler insan sorunlarını hafifletmede etkili ve başarılı bulunursa, kamu kaynaklarının bazen geniş ölçekli bir temelde sağlanması istenir.

Sosyal Güvenlik Sözleşmesi tarafından oluşturulan programlar tartışmalıdır. Bazı yazarlar ABD'ye ekonomik istikrar getirecek ve daha önce gördüğümüz buhrandan bizi çıkarmaya yardımcı edecek sözleşmeye inanmaktaydılar. Mali muhafazakârları da içeren diğer yazarlar sosyal güvenlik harcamalarının, insanları geçimleri için hükümete bağlı hale getirerek yoksulluğu daimi hale getirdiğini düşünmektedirler. Yıllardır, insanların çalışmak yerine refah içinde yaşamasından yakınılmaktadır. Ayrıca harcamaların oldukça enflasyonist olmasından da yakınılmaktadır, çünkü federal hükümetin bütçesinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadırlar.

Sosyal Güvenlik Sözleşmesinin temel niyeti, her yurttaşın uygun yaşam standartları sağlamaktır. Her bireyin toplumda asgari yaşam standartlarına sahip olma hakkı olduğunu savunmaktaydı.

Özgürlük ve güvenliğin eşanlamlı olduğuna, maddi güvence olmaksızın, insanların umutsuzluğa kapılacağına ve ayaklanacağına inanmaktaydı. Dolayısıyla Roosevelt, vatandaşlarının sağlık ve refahına bağlı demokratik toplumun varlığı görüşünü benimsemişti.

1930'lardan 1980'lere kadar, federal hükümet sosyal sorunlardan muzdarip olan Amerikalılar için sosyal yardım ve sosyal programlar sağlama rolünü giderek genişletmiştir.

4) Büyük Toplum ve Yoksullukla Savaş

Sosyal refah programlarının genişlemesine büyük bir itici gücü, 1960'larda, Başkan Lyndon Johnson Yoksullukla Savaşı açıkladığında ve "Büyük Toplum" dediği şeyi yaratmaya çalıştığında ortaya çıkmıştı. 1964'te, Johnson ulusa seslenişinde nüfusumuzun beşte birinin yoksulluk içinde yaşadığını ve Afro-Amerikalıların neredeyse yarısının yoksul olduğunu ifade etti. Var olan sosyal refah programlarının kaynakları belirgin biçimde arttı ve pek çok yeni program oluşturuldu (Head Start, Medicare (sağlık sigortası) ve Medicaid (sağlık yardımı) gibi).

1960'ların başı, iyimserlikle nitelendirilmişti: Yoksulluğun zamanla yok olduğu, ırksal bütünleşmenin meydana geldiği ve diğer sosyal sorunların basitçe ve acısız biçimde çözüldüğü altın bir çağ yolunda olduğumuza dair bir his vardı. 1960'ların sonları ise bir şoktu: Martin Luther King Jr. ve Robert Kennedy suikaste uğradı, ırk ayrımcılığına karşı protestolar sırasında ABD'de birçok taşra bölgesinde suç oranları büyük ölçüde arttı, üniversitelerde Vietnam Savaşı ve diğer konularda protesto yapan öğrenciler arttı, ulusal mali pastalarının bir dilimini istemek için örgütlenen ırksal azınlıklar ve yoksul insanların sayısı arttı, cinsel değerlerde ve davranışlarda bir evrim oldu, madde kullanımı gibi toplumsal hastalıklara ve çevre korumaya yönelik bir farkındalık gelişti.

Sosyal refah alanında, 1960'ların sonlarında, müracaatçıları yaşam koşullarına daha uyumlu hale getirmekten (psikolojik yaklaşım) ziyade gereksinimlerini daha iyi karşılamak için (sosyolojik yaklaşım) çevreyi veya "sistemi" değiştirme konusunda yenilenmiş bir ilgi doğdu. Sosyal hareket, bazı sosyal hizmet uzmanlarının sosyal reform için müracaatçıları, toplum örgütleyicilerini ve politik örgütleyicileri aktif olarak savunmalarıyla tekrar sosyal hizmetin önemli bir parçası haline geldi.

IV. 1970'LERDE VE 1980'LERDE MUHAFAZAKÂRLIK

1970'lerde, Vietnam Savaşı'nın sonlanmasından sonra, 1960'ların sonlarındaki çalkantı, hem yabancılar hem de yerliler için birkaç yıl ılımlı bir atmosfere dönüşmüştü. 1960'ların hükümet programlarının toplumsal hastalıklarımızı iyileştirebileceği umudunun yerine, ortaya çıkan felsefe birçok sorunun çözümünde devletin yetersiz kalacağı yönündeydi. Bu nedenle, 1960'ların yeni sosyal programların gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla sonuçlanan liberalizmi 1970'lerde ve 1980'lerde daha muhafazakâr bir yaklaşımla yer değiştirmiştir. Çok yeni değil, 1970'lerde, 1980'lerde veya 1990'ların başlarında, geniş ölçekli sosyal refah programları uygulanmıştır. Ne yazık ki, diğer krizler (Vietnam, Watergate, enflasyon, ekonomik durgunluk, İsrail-Arap çatışması, enerji krizleri, İran'daki siyasi kargaşa, İran-Karşıt ilişkisi, Irak'a karşı 1991 savaşı, Haiti'deki siyasi kargaşa ve büyük federal bütçe açığı gibi) 1970'ten 1995'e kadar, süregelen sorunlarımızdan daha fazla dikkat çekmiştir. Bu sosyal sorunlar taşra bölgelerindeki elverişsiz yaşam koşulları, AIDS krizi, evsizlik, ırk ayrımcılığı, suç, cezaevi koşulları, aile içi şiddet, yüksek boşanma oranları, aşırı nüfus artışı ve yoksulluk içinde yaşayan insanların sayısındaki artışı.

Başkan Jimmy Carter'ın yönetimi boyunca (1976-1980), federal hükümetin ne kadar para harcarsa harcasın tüm ülkelerin toplumsal hastalıklarını iyileştirecek gücü olmadığını farkına varılmıştır. Hükümetin bu sorunların birçoğunu kısmen de olsa bastırma arzusuna karşın, yönetim felsefesindeki eğilimler tamamen farklılaşmaktaydı: Birçok vatandaş ve birçok işletme sahibi, umutsuzdu ve hükümetin sosyal refah programlarına harcanan vergilerin miktarını belirgin bir biçimde azaltmasını talep etmekteydi.

1980'de ABD ekonomisi altüst olmuştu. İşsizlik ve enflasyon oranları yüksekti ve ülke yıllardır ekonomik bir durağanlık içindeydi. Ronald Reagan, kampanyası boyunca, ekonomiyi yeniden canlandırma ve askeriye güçlendirme değişimleri yaratmaya söz verdiği için, o yıl başkan seçilmiş ve devam etmişti. Uygulanan değişimler şunlar:

- Vergiler hem bireyler hem de tüzel kişiler için belirgin biçimde kesildi. Bu vergi kesintileri, ekonomiyi harekete geçiren ve işsizlik oranlarında azalmaya yol açan, işletmelerin ve tüketicilerin harcayacak daha fazla paralarının olmasıyla sonuçlanmıştır.

- Ordu güçlerinin artmasıyla sonuçlanan, askeri harcamalar belirgin biçimde arttı.

- Sosyal programlar için harcamalar belirgin biçimde kesildi. Bu büyük kesinti ABD tarihindeki ilk geniş ölçekli sosyal refah harcamaları kısıtlamasıdır.

1988'de George Bush muhafazakar bir tabanda başkan seçilmiş ve Reagan yönetiminin sosyal refah politikalarını sürdürmüştür. Reagan gibi, Bush da federal hükümetin sosyal sorunlara dair bir çözümü olmadığına ve aslında sorunun bir parçası olduğuna inanıyordu. Reagan ve Bush, federal olarak oluşturulan sosyal refah programlarının alıcıları üretici kılmak yerine devlete bağımlı hale getirdiğini savunmaktaydılar. Reagan ve Bush yönetimleri vergileri ve devlet harcamasını kesen, iş ve endüstrinin büyümesini kısıtlayan ve genişleme ve daha büyük istihdam için özel sektöre teşvikler sağlayan kullanışsız federal yasaları ve aşırı bürokrasiyi azaltan bir ekonomik programı kabul etmişlerdi. Belirlenen amaç, en alt tabakaya kadar uzanabilecek, böylece herkesin yararlanabileceği bir refah evresi yaratmaktı. Ancak sonuçta yoksullar, zenginlerin gelişen finansal koşullarından da yararlanamadı, zengin ile yoksul arasındaki uçurum büyüdü. Federal olarak finanse edilen sosyal refah programlarındaki kesintilerden en çok zarar görenler bugünkü ve önceki müracaatçılardı.

Bu kesintilerin uzun vadeli etkileri nelerdir? Var olan birçok sosyal sorunumuz artış göstermiştir: Yoksulluk içinde yaşayan insanların oranı artmıştır. Zengin ve yoksulların gelirleri arasındaki uçurum büyümüştür. Irk ayrımcılığını azaltma çabaları yavaşlamıştır. Cezaevlerindeki insan sayısı artmıştır. Birçok kronik ruhsal hastalığı olan insan hastanelerden taburcu edilmiş ve destekleyici hizmetleri almaksızın evsiz kalmıştır.

Taşra bölgelerinde yaşayan kötü durumdaki insanların durumu daha da kötüye gitmiştir. Tek ebeveynli ailelerde, çevresel sorunlarda (asit yağmuru ve kimyasal atıklar gibi), evsiz ve aç insanların sayısında büyük bir artış gerçekleşmiştir.

1) Liberalizme Doğru Bir Hareket ve Geri Dönüş: 1990'lar

ABD toplumundaki egemen felsefenin tarihi, muhafazakarlık ve liberalizm kutupları arasında bir sarkaç gibi gidip gelmiştir. Bill Clinton 1992'de başkan seçilmiştir. Onun sosyal sorunları çözmeye ilişkin görüşleri liberal yönelimle tutarlı biçimde ılımlıdır. (Orta Yol) Liberal teklifleri tüm Amerikalılar için evrensel bir sağlık sigortası programı içermektedir. (Bu teklif kapsamlı bir şekilde görüşülmüş fakat sonuç olarak Cumhuriyetçi Kontrol Meclisi tarafından reddedilmiştir.)

1990'ların başındaki liberalizme geçiş kısa ömürlü olmuştur. 1994'deki meclis seçimlerinde Cumhuriyetçiler (çoğunlukla muhafazakar yönelimli olanlar) Senato ve Temsilciler Meclisi

için kontrolün çoğunluğunu kazanmıştır (Bu, 40 yıldır ilk kez olmuştur). Cumhuriyetçilerin muhafazakar bir politik çizgisi vardı ve suçu önlemek için sosyal harcama yapmaktan ziyade cezai inşa etmek için harcama yapma eğilimleri taşıyorlardı. Bunun yanında çocukları olan evli olmayan gençler için refah yardımlarını azaltma, Çocuklu Ailelere Yardım Programını Aid to Families with Dependent Children (AFDC) ortadan kaldırma ve sermaye kazançları vergisini (öncelikle zenginlerin yararlandığı bir vergi kesintisi) kesme konusunda yasalar yapmada etkindiler.

2) Yetki Devrimi

Kısa bir süre içinde, Amerikan toplumunda insani hizmetlerin göz önünde bulundurulmasıyla bir "nakil devrimi" ortaya çıkmıştır. Yetki devrimi terimi temel sosyal refah programlarının koşullarına ilişkin kararların federal eyaletten devlet düzeyine geçtiği gerçeğini ifade etmektedir. Yetki devriminden etkilenen temel programlardan biri de AFDC'dir.

1935'ten 1990'ların ortalarına kadar, federal devlet tüm eyaletlerin uygun aileler için AFDC programının sağlanmasını istemiştir. (Program 1935 Sosyal Güvenlik Sözleşmesi tarafından yaratılmıştı.) Program özellikle 18 yaşının altında çocuğu olan düşük gelirli annelere aylık kontroller sağlayan bir sosyal yardım uygulamasıydı. AFDC'de uygunluk için kesin değişkenler eyaletten eyalete çeşitlilik göstermekteydi.

Uygun ailelerde ödemeler hem ebeveynler hem de çocuklar için yapılmaktaydı. AFDC programının finansmanı ve yönetimi federal ve eyalet hükümetleri tarafından paylaşılmıştı. Birçok eyalette, ülkeler de finansmana ve yönetime katılmaktaydı. 1996'da federal yasalar aracılığıyla AFDC programını kaldırmaya karar verildi.

Bir temel hak olarak sağlık ve insani hizmetlere ulaşımı sağlanan yoksul aileler kavramına geri dönüşüm yaşandığı ve bu dönüşümün hem işsiz insanlara iş bulmada yardım etme (böylelikle yoksulluk içindeki insanların sayısını azaltma) hem de hayırseverlik "yani" yerel sosyal sorunlarla sosyal yardımlardan daha ucuz biçimde yararlanma biçiminde gerçekleştiği söylenebilir.

3) Eleştirel Düşünme Sorusu

Nakil Devrimine katılıyor musunuz, yoksa karşı mısınız? Neden?

1996 refah reformu yasaları, AFDC programını kaldırmış ve Muhtaç Ailelere Geçici Yardımı Temporary Assistance to Needy Families (TANF) oluşturmuştur. TANF için program rehberi aşağıdaki gibidir:

(a) Her bir eyalet kendi uygunluk kurallarını ve maddi destek miktarını düzenler. Federal hükümet, geliştirilen programları finanse etmede destek olmak için eyaletlerde yeniden örgütlenme yardımı sağlar.

(b) Maddi yardımlardan faydalananlar, çalışmadan 2 yıldan fazla destek alamazlar ve yetişkinlere verilen yardımların ömrü 5 yıldır.

1935'te AFDC programı yürürlüğe girdiğinde, bekar anneler için en iyisinin evde kalıp çocuklarını yetiştirmek olduğu düşünülmekteydi. 1996 refah reformu yasaları, böyle bekar annelerin (ve babaların) yaşamak için çalışma zorunluluğu olduğunu öne sürmüştür. Küçük çocuklu yoksul aileler için güvenlik ağının günümüzde bazı temel boşlukları olduğu söylenebilir. Açıkça, yasalar ABD toplumu tarafından tortusal yaklaşıma bir geçiş göstermektedir. Sosyal hizmet mesleği nakil devrimine karşı durma ve güvenlik ağının boşluklarına düşenlerin gereksinimlerini karşılama yönünde değişmektedir.

Şefkatli muhafazakârlık olarak ifade edilen George W. Bush döneminde büyük ölçüde savaşlara para ayrılmış, mortgage krizi yaşanmış, şirket sorunları artmış, evsiz ve işsiz sayısı artmıştır.

V. DEĞİŞİM, OBAMA ve GELECEK

2007'de bazı seçim ve yardım kampanyalarını tesadüfen sınırlı olarak dışardan izleme fırsatı bulduğum Başkan Obama ana belirleyici olarak “değişim” konusunu almıştır. Bu yaklaşım hem Amerika hem de dünyanın ilgisini çekmiştir. Sosyal hizmet ve sosyal refahın önemli alanlarını oluşturan evsizler, işsizler ve sağlık problemi olan insanlar Obama'nın “Değişim ve Gelecek” Programları altında kendilerine yer bulmuşlardır. Sosyo-ekonomik içeriği olan bu temalar insanların beklentilerine uygun gelecek tasarımı yapabilmelerinin yolunu da açmıştır.

Sağlık politikalarına paralel olarak sağlık reformu yapmış, zaten sosyal refah anlayışının etkili olduğu ülkesinde sosyal refahı tabana yaymıştır. Üst gelir gruplarının vergilerini arttırmak suretiyle alt gelir gruplarına sosyal transferler yapmayı başarmıştır.

Obama kadın hakları, eşitlik, işçi ve çocukların hakları ile de doğrudan ilgilenmektedir. Obama terörle mücadele konusuna da büyük öncelik vermektedir. Terör tehdit bölge ve algılarına bağlı olarak müttefikleriyle birlikte hareket etmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları; Avrupa, Amerika ve ülkemiz için ve hatta insanlık için geleceğe yönelmek durumundadır. Geleceğin manivelası teknolojidir. Teknoloji birey, grup, aile ve toplumların hayatlarında değişim ve evrilmeleri de beraberinde getirmektedir. İnternet, bilgisayar, kara, hava ve deniz ulaşımlarının hızlanması, otomasyon, insan sağlığı konusundaki değişimler, ilaçlar adeta birbirini kovalamaktadır. Hem insan sayısı hem de sorun sayısı artmakta, nitelikleri değişmektedir.

Sosyal Refah ve sosyal hizmet programlarının genişleyen alanı dikkate alınarak kapsam geçerliliği arttırılmaktadır. Böylece kamu sosyal gücünün temsilcisi olan sosyal hizmet uzmanlarının önemi de gelecekte artmaya devam edecektir.

Teknolojik sorunlar ve kimi ülkelerdeki düşük ekonomik yapılar, uyuşturucu, şiddet olguları sosyal hizmet mesleğini tarih içinde olduğu gibi hal ve gelecek için de önemli hale getirmektedir.

Nüfus, enerji, iklim değişiklikleri, geçmişteki ve devam etmekte olan savaşlar; açlık, beslenme yetersizliği ve sosyal kalite düşüklüklerini de beraberinde getirmektedir.

Gelecek tasarımı önemlidir. Geleceğin getirecekleri birebir kestirilememektedir. Sorunları görmezden gelmekten ziyade belli bir izleneye dayalı olarak görebilmek, sentez: analiz-değerlendirme ve sonuca (çözüm) gidebilmek ve strateji belirleyebilmektir.

Gelecekte en önemli değişim odağı aile olacaktır. Toplumların temelini teşkil eden aile; biçimsel bakımdan, işlevleri bakımından, çocuk yetiştirme ve kendisine duyulan ihtiyaç bakımından hızla değişmektedir. Teknoloji, ekonomik bunalım, hızlı yaşam ve yeniliklerin sonucu ortaya çıkan sonuçlar aileyi sıkıştırmaktadır. Aile medeniyetinin zayıflaması ile insanlığın gidişatı arasında bir ilişkinin kurulması önemlidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DARÜLACEZE VE DİĞER SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ

I. DARÜLACEZE HARİCİNDEKİ SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ

Uzun süre İstanbul şehiremâneti, sonra da İstanbul Belediyesi mektupçuluğunda bulunmuş ve tarihi konulardaki çalışmaları ile ün yapmış olan Osman Ergin "Mecelle-i Umûr-i Belediye" isimli eserinin 4. cildinde Darülaceze tarihçesini incelemiştir. 27

Darülaceze ile ilgili olarak başlangıç kısmında Bimârhâne, mihmânhâne, dârülziyafe, tâbhâne ve şifâhanelerden bahsetmektedir. Bunlara tekkelerin de eklendiğini ifade etmek gerekir. Bimârhâneler ve diğerleri medeniyet ve insaniyete hizmet için kurulmuş, İslâmiyet ve Türklüğe has müesseseler olarak nitelendirilmektedir.

O. Ergin, Darülaceze'den önce mihmânhâne, dârülziyafe, misafirhane ve tâbhâne gibi hayır müessesesi mahiyetinde müesseseler tesis edildiğini, bunlardan bir kısmının şehir ahalisine hizmet vermek üzere faaliyette bulunduğunu, İstanbul'daki 300'ü müteceviz tekkenin de dârülaceze vazifesi gördüğünü, tekkelerdeki kimsesiz, muhtaç insanların yiyip-içip burada gecelediklerini, Üsküdar'da cüzzamlılara mahsus bir "miskinler tekkesi" nin bulunduğunun sabit olduğunu ifade etmektedir.

Ergin'in bu açıklamalarını müteakip tâbhânelerle ilgili açıklamalarını görüyoruz. Kütüb-i Atıygade bir tâbhâne tabirine tesadüf olunmaktadır. "Mugnîsa Bimârhânesi" hakkında Aydın Vilâyeti Salnamesinden iktibas olarak kısmı mahsusuna derc olunan fukara da ibtidalleri bîmârhânelere tâbhâne denilmekte olduğu zikredilmekte ise de bu tabirin Bimarhane manasına gelip gelmediğini sureti katıyyede bilemiyoruz.

Evliya Çelebi merhumun eserinden istihraç olunan şu: Şehzade Camii Şerif'inin etrafında; imareti, medresesi, dârülziyafesi ve sair hayratı vardır. Fakat Dârüş-şifa ve hamamı yoktur.

Süleymaniye Câmii Şerifi civarında; bir dârülhadis, bir dârülkurra, bir İlm-i Tıbb-i Şerif Medresesi ve bir imâret ve tâbhânesi, mihmânhânesi vardır.

Ergin, sosyal hizmet müesseseleri ile ilgili olarak bu açıklamalarını Kamus ve Evliya Çelebi'nin eserine istinad ederek, buraların muhtaçların bakılıp barındırıldığı yerler olduğuna ve dârülaceze görevi yaptıklarını işaret etmektedir.

Başlangıçta zikrettiğimiz sosyal hizmet müesseselerini bugünkü sosyal hizmet anlayışına da uygun olarak kısaca açıklayalım.

1) Bîmârhâne

Bimarhane; hastaların ve psikiyatrik vakaların bakım ve tedavilerinin gerçekleştirildiği sosyal hizmet müesseseleridir. Türk-İslâm geleneğine has olduklarını ve genellikle camii şeriflerin civarında yer aldıklarını bilmekteyiz. Bunlar günümüzdeki anlayışa göre değerlendirildiğinde "Tıbbî Sosyal Hizmetler" in bir parçası mahiyetindedir.

2) Tâbhâne

Zamanın şart ve imkânlarına göre ocak veya soba ile ısıtılan, yiyeceğin pişirilip muhtaçlara yedirildiği ve ilâç ve istirahatın (nekahatin) sağlandığı birer sosyal yardım (hayır) müessesesidir. Bu sosyal hizmet müesseseleri de İslâmiyet ve Türklüğün bir gereği olarak doğmuş ve hizmet ifa etmiştir.

Şifahanelerde sağlık ve sosyal hizmetlerin muhtaçlara götürüldüğü yurtlardır. Bunların maksatları aynı, hizmet ve isimleri birbirinden az çok farklıdır.

3) Dârüşşifâ⁹

İslâm âleminde pratiğe ve gözleme dayanan sağlık ile ilgili bilgiler veren, hastaları tedavi eden, eğitim ve sağlık kurumlarına verilen adlardan biri. Dârüş-şifa'lar ortaçağ boyunca zaman zaman dârüssıhhi, dârülafiye, dârürraha, dârültıb, mâristan, bimâristan, bîmârhâne, tâbhâne, nekahethane ve sonunda hastane olarak adlandırılmıştır.

İnsan ve hayvan sağlığını korumak ve hastalıkları tedavi çabaları ile ilgili olarak Dârüş-şifalar Abbasiler devrinden başlayarak geliştirilmiştir. Dârüş-şifalar bilim bakımından İslâmiyet öncesi çalışmalara dayanmaktadır. Tolunoğulları tarafından kurulan Mısır'da geliştirilen tıp bilimi merkezi olarak Ahmed b. Tolun'un 875 tarihinde yaptırdığı Dârüş-şifa büyük bir ün kazanan ilk kurumdur. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda gerek büyük sultanlar, gerek sonraki sultanlar tarafından ayrı bir ilgi gören tıp bilimi nazari gelişmeye paralel olarak Dârüş-şifa'larla pratikte de geliştirilmiştir. 1066'da Şam'da Nurettin Mahmut, 1072'de Bağdat'ta Nizâmülmülk,

1122'de Mardin'de Necmettin Gazi, 1156'da Musul'da Gökböri, 1205'de Kayseri'de Kılıç Arslan'ın kızı Gevher Nesibe Hatun, 1217'de Sivas'ta İzzettin Keykâvus Şifâiyesi, 1228'de Divrik'te Turan Melik, 1235'de Çankırı'da Cemalettin Ferah Lala, 1248'de Şam'da Emir Seyfettin Kaymeni, 1255'de Konya'da Kemalettin Karatay, 1271'de İsfahan'da Terken(Türkân)Hatun, 1273'de Kastamonu'da Atabey, 1284'de Kahire'de Kalavun, 1303'de de Amasya'da Sultan Olcayto'nun karısı İlermiş Hatun adına, 1317'de Tebriz'de Reşüdidin Cuveynî, 1352'de Halep'te Argun Kâmil, 1399'da Bursa'da Yıldırım, 1470'de İstanbul'da Fatih, 1488'de Edirne'de II. Bayezid, 1550'de İstanbul'da Haseki Hürrem Sultan ve 1556'da Süleymaniye, 1583'de Üsküdar'da Nurbânû Valide Sultan, 1591'de Manisa'da Sultan III. Murat, 1617'de İstanbul'da I. Ahmed tarafından kurulan ve çeşitli adlarla anılan Dârüş-şifalar en ünlüleridir.

Birer kamu kuruluşu olarak meydana getirilen Dârüş-şifalar temeli vakfa dayanan birer hayır (sosyal hizmet) ve halk kurumudur. İslâm vakıflarının esaslarına göre düzenlenen vakıfnamelelerinde, kuruluşun amacı, bağlanan gelir kaynakları, kuruluşta görevli hekimler, cerrahlar, kehhaller (göz hekimleri) ve başka görevliler, çalışma şekilleri ve hakları, gelirin dağıtılması, kuruluşun yönetimi çok geniş ve esaslı bir şekilde tespit edilir ve kuruluşun denetlenmesi de ayrıca belirtilirdi.

Osmanlılar devrinde vakıf ve şartları olduğu gibi alıkonulan eski ve yeni bütün Dârüş-şifalardan bir kısmı ancak İmparatorluğun çöküş devrinde gerekli görevlileri bulamadığından ya da halkın bilimsel tedaviye karşı ilgisizliğinden dolayı medrese haline gelmiştir. Bu kurumlar hastaların tedavileri ile uğraşırken aynı zamanda da vakfiyelerindeki kayıt ve şartlara göre, aldıkları medrese mezunlarını usta hekimler yanında staj yaptırmak ve pratik olarak yetiştirmek yolu ile uzman hekim derecesine yükseltirlerdi. Tıp eğitimi için ayrıca kurulmuş bir eğitim ve öğretim kurumu, Kanunî'nin Süleymaniye Külliyesini kuruluş tarihine kadar ne Selçuklularda ne de Osmanlılarda düşünülüyordu. Osmanlılarda sağlık bilimlerini öğreten yüksek bir okul kurma düşüncesi Kanunî Sultan Süleyman'ın olup Süleymaniye Dârüş-şifası bu amaçla meydana getirilmişti. 1556'da meydana getirilen bu tıp medresesi (fakültesi) bir yandan öğretim yolu ile hekim yetiştirirken, bir yandan da içindeki tam kadrolu bir hastane ile pratik imkânları da sağlamaktaydı. Bu Dârüş-şifada 10, 15 olan ve 30 akçe gündelik alan 3 hekim, gündelikleri 3 ve 6 akçe olan 2 kehhâl, yine 3 veya 6 akçe gündelikli 2 cerrah, 4 akçe gündelikli 1 aşşâb(eczacı), 4 akçe ile 2 edviyekub(eczacı kalfası), 4 akçe ile bir kilerci, 4 akçe ile bir vekilharç, 5 akçe ile Dârüş-şifakâtibi, bir kaç tane aşçı, 2 bevvab (kapıcı), 4 kayyum(hastabakıcı), 2 çamaşırcı, 1 berber, 1 tellâk ve 8 tıp öğrencisi(danışmend), 1 noktacı (yoklamacı) bulunmaktaydı. Bu Dârüş-şifa kuruluşundan başlayarak çağdaş tıbbın önce 1827'de Tibhâne, 1831'de Cerrahhâne ve son olarak

1838'de Mektebi Tıbbiyyenin kuruluşu ile Türkiye'ye girişi tarihine kadar İmparatorluğun çeşitli hastaneleri ve askeri ihtiyaçları için hekim yetiştirici bir kaynak olma niteliğini kendinde toplamıştır. 1845'de Bezmi-Âlem Valide Sultan tarafından Guraba Hastanesi'nin kurulması üzerine Dârüş-şifadaki hastalar buraya taşınmış, kurumda yalnız deliler bırakılmıştı. Bir süre sonra bunlar da Üsküdar'a taşınarak Dârüş-şifa büsbütün kapatılmıştır.

4) Mihmân-hâne ve Kervansaraylar

Mihmân-hâne; misafirhane manasına gelmektedir. Yani, yiyip-içmeye ve konaklamaya ihtiyacı olan kimselerin barındırıldığı sosyal hizmet müesseseleridir. Bu uygulamada Türklüğün ve İslamiyet'in gereklerinden doğmuştur. Kuran-ı Kerim'in Nisa Suresi'nin 36. Ayetinde "...Akra-baya, öksüzlere, yoksullara, yakın komşulara, yolda kalmışlara, elimizin altındakilere iyilik edilmesini" Allah (C.C.) emretmektedir. ²⁸

Kervansaraylar çok mühim sosyal hizmet müesseseleri olduğu kadar, ticareti ayakta tutmaya yardımcı, memlekete canlılık ve emniyet kazandıran müesseseler de olmuşlardır. Birinci İmparatorluk Türkiye'sinde yâni Selçukoğulları devrinde, fevkalâde gelişmişti.

Kervansaraylara fevkalâde ehemmiyet vermek bakımından Osmanlı rejimi, Birinci İmparatorluk (Selçuklu) rejimini takip etmiştir.

Yalnız bugünkü Türkiye sınırları içinde Selçukluların 112 ve Osmanlıların 221 kervansaray inşa ettikleri tespit edilmiştir ki yekûnu 333 eder.

Kervansarayların daha mütevazı olanlarına "han" denilmektedir, (vakıf olmayan yolcu ilanları yâni bugünkü oteller ve şehirlerdeki ticaret hanları ile karıştırılmamalıdır.) Han ve kervansarayların ekserisinin vakıfnamesinde yolcuların hayvanları ile beraber, üç gün misafir edileceği, yedirilip içirileceği şartı vardır. ²⁹

II. DÂRÛLACEZE VE YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLER

Sokaklarda dilenen çocuklarla, sakat erkek ve kadınların dilenmekten kurtarılması, güçleri yettiğince çalışarak geçinmelerini sağlamak amacıyla İstanbul'da kurulan bir sosyal hizmet müessesesidir. Dârülaceze, fakir ve düşkünlerin dilenmelerini önlemek ve beşerî haysiyete uygun bir hayat sürmelerini sağlamak görevini yerine getirmek üzere tesis edilmiştir.

Dilencilik ve Dilencilerle İlgili Uygulama

Osmanlı İmparatorluğu'nda çocukların eğitim-öğretim görmesi, bir san'at öğrenmesi esas alındığından bunların dilenmesine asla cevaz verilmemiştir. Muhtaç çocuklar, eğitim, ıslah ve sosyal hizmetlerle ilgili müesseselere yerleştirilmiştir. İstanbul asayiş ve inzibatına bakan Yeniçeri Ağalığı'nda dilencilerin ahvalini kontrole memur bir zâbit vardı ki, dilenciler başbuğu ünvanını taşırdı.

O zâbit dilenmelerine şer'an cevaz verilen kimseleri tespit eder ve ellerine "cer kağıdı" (dilencilik vesikası) denilen bir belge verirdi. Usûlen cer kağıdı olmayan kimse asla dilenemezdi. Elinde cer kağıdı olmayan kimseler yakalandığı zaman İstanbul'un yerli halkından ise hapse atılır, taşralı ise memleketlerine gönderilirdi.

Hiç kimsesiz çocukların bir san'at, marifet öğrenecek yerde sokaklarda dolaşarak dilenmesine cevaz verilmemişti, Öyle kimsesiz çocuklar da toplanır, ıslahları için çalışabilecekleri müesseselerden birine yerleştirilirdi.

Buna karşılık şer'an dilenmelerine cevaz verilmeyen kimselerle, bir işte çalışabilecek durumda iken dilenciliği kolay geçim sağlanır bir meslek edinmiş olanlarla yüzyıllar boyunca savaşmıştır.

1568 ve 1574 tarihlerinde İstanbul Kadısı'na yazılan fermanlarda; dilencilerle şiddetle mücadele edilmesi ve istismarların önlenmesi emredilmiştir. Hastaları istismar edenlerle Kur'an ve İlâhi okuyarak kapılardan para toplayanların rezaletlerinin süratle ve şiddetle önlenmesi istenmiştir.

“Evliya Çelebi XVII. asır ortasındaki İstanbul dilencilerini, İstanbul esnafı arasında kaydediyor ve esnaf orda alayını tasvir ederken pek renkli, hareketli bir sahne çiziyor.

“Dilenciler esnafı” 7000 adettir. Bir alay cerrar, kerrar gariblerdir.³⁰ Her birinin birer yünden, sofdan hırkaları, ellerinde çeşit çeşit alemleri, başlarında hasırdan ve hurma lifinden destarları olduğu halde "Ya Fettah" ismi şerifi ile cümle körleri birbirlerinin omzuna yapışıp kimi anadan doğma ve kimi sonradan olma topal, kimi kambur, kimi inmeli, kimi saralı, kimi elsiz, kimi ayaksız, kimi çıplak bir hengame ile nice bin bayrakların arasında cerrar şeyhini ortaya alıp, şeyh dahi dua edip 7000 fukara bir ağızdan Allah, Allah ile âmîn dediklerinde sadaları gökyüzüne ulaşır. Bu tertip üzere dilencilerin şeyhi Alay Köşkü dibinden geçerken durup padişaha

hayır dua ederler, Pirleri Eşşeyh Safi'dir, Selman belini bağladı. Bu zat kazadan gelen gazilerden "Şey'an lillâh!" diyerek sadaka alırdı; Medine'de medfundur.

Evliya Çelebi'nin esnaf arasında kaydetmek durumun da kaldığı dilencilerin tesiri ve teşkilât gücü fazlaydı. Teşkilâtlı bir şekilde çalıştığı tespit edilen dilencilerle ilgili olarak aşağıdaki hususların bilinmesine ihtiyaç olduğu kanaatindeyiz.

"DİLENCİ DEFTERİ- İslâm Şeriatı'ne göre dilenmesi mâzur görülen ve ellerine dilenci tezkeresi verilen acezenin isimlerinin kaydedildiği defter; aslı kadılıkta (İstanbul için İstanbul, Eyüp, Galata ve Üsküdar Kadılıklarında) birer sureti de subaşılarda bulunurdu. Vesikaları tedkik edilmemiş, tasnif edilmemiş İstanbul Kadılığı Arşivi'nde dilenci defterlerinin de bulunacağı muhakkaktır; kayıtları herhalde son derece dikkate lâayık olmak gerekir.³⁰

Şu hicviye bir ara kâğıd eminliği yapmış ve hicrî 1140 (Milâdî17271728)'de vefat etmiş olan hattat İbrahim Tırsî'ye yazılmıştır:

Eyleyüb âbı rûyini rîzan
Derbeder gezme meşrebin kurusun
Dün yazıldın dilenci defterine
Hele Tırsi mürekkebin kurusun

DİLENCİ İRÂDCISI- Eskiden, İslâm şeriatine göre mâzur görülmeyecek kimselere bir para karşılığı dilenci kâğıdı temin eden adamlar hakkında kullanılmış deyim, fakat bunlar dilenciliği meslek, iş edinecek olana ruhsat karşılığı satmaz, ondalıkla, hatta topladığı paranın yarısını kendisine getirmek şartı ile verirdi; böylece 8-10 dilencisi bulunan bir irâdcı, kiraya verilmiş o kadar dükkanı olan bir adamdan daha çok gündelik gelir toplardı. Aslında dilenci irâdcılığı, cezası zindanda prangabendlik olan ağır suçlardandı.

Dilenci kâğıtları kaldırılıp dilencilik kesin olarak men edildikten sonra da çocuk, kadın, ihtiyar bir takım sakat ve illetlileri toplayarak dilendiren ve akşamları da ellerinden kazandıkları paraları alarak onları sadece doyuran, eğer yatacak yeri de yoksa sefil bir yer temin eden adamlara dilenci irâdcısı denirdi.

DİLENCİLER KÂHYASI- İstanbul'da kadimden beri asla önlenememiş olan dilencilik, Tanzimat'tan önce hiç olmazsa kontrol altına alınmak istenmiş, İstanbul dilencileri bir esnaf zümresi kabul edilerek, yeri Eyyüb Cami-i Kebir-i olmak üzere "Seele Kethüdâlığı" adı ile bir kâhyalığa bağlanmıştı. Halk dilenciler kâhyası der idi. Bu suretle cenaze dilencilerinin çokluğu

ve yapışkanlığı ile meşhur Eyyüb'te dilencilere birer esnaf ruhsat tezkeresi verilmiş, nisbî bir huzur temin edilmiştir.

DİLENCİ PEHLİVANLARI- Hepsi taşralı, bilhassa Malatyalı ve Cideli, 25-30 yaş arasında güçlü kuvvetli ve ruhen serseri delikanlılar, genç adamlardır; memleketleri dilenci çıkarır iken kendileri İstanbul'a iş için gelmişler, fakat hiçbir yerde barınamayıp, kinli, hırçın yaratışları dilenmeye de mani olduğu için çocuk dilendirerek onların topladıkları para ile yaşarlar; kumar başlıca meşgaleleridir, hepsi esrar çeker; bekârhânelerde tuttıkları odalarda çocukları ile beraber yatarlar, çocuğu muhitine kardeşi olarak tanıtır; dilendirdiği çocuğu her türlü kötülüğe, kumara ve esrara alıştıtır. Onları kötü emellerine alet eder. Bu uygunsuzlara "pehlivan" ünvanı meşrutiyetten önce zabıtaca verilmiş olmakla beraber kadim bir kayda dayanır, malûmdur ki eskiden bir takım köçek oğlanlar toplayıp oyuncu kolları kurmuş avara meşrep adamlara "pehlivan" denirdi. Dilenci pehlivanlarının vâsita-i tese'ül ve şenaati olmuş çocukların hepsi büyüdükleri zaman birer esrarkeş, kumarbaz, serseri, hırsız olmuş, içlerinden katil olanlar bile çıkmıştır. (Polis Servet Efendi Notları)

DİLENCİ ŞEREFİYESİ- Önünden gelip geçeni, kapısından girip çıkanı, çok sebil kenarı önü, cami ve mescit kapısı, avlucadde kaldırımları, meydan kenarları, köprü üstü gibi dilencilige en elverişli yerlerden mütevelliler, bekçiler, belediye çavuşları, dilencinin elinde kâğıdı olsa da: "Burası şerefli yerdir..." diyerek dilenci oturtmazlar, dilenciler de oralarda oturmak için onlara halk ağzında "dilenci şerefiyesi" denilen gündelik yer kirası verirlerdi. Bazen de bu yerler dilenci îrâdcıları tarafından bulunur, şerefiyesi de irâdcı tarafından ödenirdi." ³¹

Dilenci, sakat ve muhtaç çocuklarla ilgili gelişmelerden de anlıyoruz ki bunları barındıracak, kötü yollardan alıkoyacak ve toplumun refah ve saadetine mühim ölçüde katkıda bulunacak bir sosyal hizmet müessesesine ihtiyaç vardı. Bu ihtiyaçtan Darülaceze doğmuştur.

a) Dârülaceze'nin Kuruluşu

Arşiv kayıtlarından açıkça anlaşılacağı üzere mühim bir sosyal hizmet müessesesi olarak gördüğümüz Dârülaceze ikinci Sultan Abdülhamid tarafından ortaya konan düşünce ve onun talimatlarının eseridir.

"Dârülaceze'nin kurulması yolunda ilk çalışmalara Kâmil Paşa'nın ilk sadrazamlığı zamanında(25 Eylül 1885-4 Eylül 1891) başlandı. Binaların temeli Ahmed Cevdet Paşa'nın, Said Paşa'nın(5.Sadrazamlığı 8 Haziran 1895-7 Kasım 1895) ve Halil Rıfat Paşa'nın sadrazamlıkları

zamanında devam etti. Halil Rıfat Paşa 7 Kasım 1895’de sadrazam olmuştu, yapısı tamamlanan büyük müessesenin açılış töreni, sadrazamlığının üçüncü ayı içinde 17 Şaban 1313, milâdî takvim ile de 2 Şubat 1896’da yapıldı.

Halil Rıfat Paşa sadrazamlığa dahiliye nazırlığından gelmişti, Mahmut Kemal İnal’ın kaydettiği şekilde..." nazırlığında Dârülaceze’nin ikmal ve tekemmülüne çalışması" vazifesi icabı idi, çünkü Darülaceze’nin inşasına bakma işi hükümetçe dahiliye nazırlığına verilmişti. Bu hususlar aşağıdaki gibi kaydedilecektir.

Halil Rıfat Paşa 9 Ekim 1901’de sadrazam iken vefat etti. Bu tarihçenin ilk satırlarında Darülaceze’nin dilencilikle mücadele yolunda kurulmuş büyük bir hayır müessesesi olduğunu söylemiştik.

Darülaceze’nin kuruluşu, İkinci Sultan Abdülhamid’in başkatibi Süreyya Paşa’nın, padişahın o yoldaki irâdesini, fermanını sadrazam Kamil Paşa’ya bildiren bir yazısı ile başlar. 1961 Anayasası’nı müteakiben "Planlı Kalkınma" dönemine geçtiğimiz malûmdur. Planlı dönemin de sosyal hizmetler açısından bir değerlendirmesini yapmak faydalı olacaktır.

Hicri takvim ile 8 Şaban 1307 ve milâdî takvim ile 30 Mart 1390 tarihli o yazının, resmi bazı tedbirler ve padişah hakkındaki irâdeler kaldırılarak bugünkü dilimize çevrilmiş sureti aşağıdadır:

"Geçimini sağlamak için sokaklarda dilenmekte olan ve kimsesiz bulunan çocuklarla hasta ve sakat erkek ve kadınların dilenme zilletinden, zorluğundan kurtarılarak vücutlarının dayanabileceği ve yapabileceği ölçüde çalışarak kendi işleriyle geçinebilmelerini sağlamak ve bunlardan işe yaramayanların da besleyip barındırılması ve kimsesiz çocukların eğitim ve terbiyesi için bir yer ayrılması ve bunun için de İstanbul’un ne tarafında, ne plan ve resimde ve ne büyüklükte bina yapmak ve tahsisat olarak nerelerden ne miktar şey ayırıp vermek lazım geleceği ve şâir teferruatı Şurayı Devlet’çe hemen konuşularak ve o konuda süratle bir de nizâmname yazılarak kendisine arz edilmesini padişahımız irade buyurmuşlardır."

Süreyya Paşa’nın bu yazısında müessesenin adı olarak “Dârülaceze” ismi geçmemiştir. Bu tezereden bir hafta sonra kurulacak müessesenin adı da “Dârülaceze" diye kaydedilerek İkinci Sultan Abdülhamid irâde-i seniyyesini, fermanını imzaladı. Fermanın tarihi 16 Şaban 1307 (7 Nisan 1890)’dır. Padişahın kuracağı müesseseyi ne derece benimsediğini gösterme bakımından bu tarih çok önemlidir. İkinci Sultan Abdülhamid 15 Şaban 1258 (12 Eylül 1842)tarihini taşıyan bir fermanla ilân etti; Sultan Abdülhamid Dârülaceze'nin kurulması fermanını kendi doğum

fermanının tarihiyle imzalamıştı, her yıl doğum günü 16 Şaban'da kutlanırdı; padişahlığının da 14. yılı idi.

Padişahın irâdesi ile bir Dârülaceze'nin kurulacağı 22 Şaban 1307 (13 Nisan 1890) tarihli bir resmi tebliğ ile yayınladı.

Kâmil Paşa'nın cevabı tezkeresi 4 Ramazan 1307 (24 Nisan 1890) tarihlidir, bugünkü dile çevrilmiş şekli:

"İstanbul'da bir Dârülaceze kurulup açılması hakkındaki irâdeye uyularak Şurâyı Devlet Tanzimat Dairesi'nce kaleme alınıp Meclisi Vükela tarafından da eklenmiş kısım ile birlikte bir nizâmnâme arz edildi."

"Padişahımız o nizâmnâmenin üzerinde her ne emir buyururlar ise gereğinin yapılacağını arz ederim."

Sadrazam Kâmil Paşa'nın yukarıdaki kısa arz tezkeresinde kurulacak Dârülaceze hakkında iki yazı eklenmiştir. Biri Şurayı Devlet Tanzimat Dairesi tarafından hazırlanmış bir nizâmnâmedir. Dilencilerin bir kısmının bu işi meslek edindikleri, işe güce muktedir oldukları halde dilencikleri belirtilmiş ve bu gibilerin memleketlerine gönderilmeleri Danıştay'ca karar altına alınmış, içlerinde İstanbullu olanların dilencilikten şiddetle yasaklanmasına karar verilmiştir. Dârülaceze kimlerin alınacağı açıklanarak şu maddelerden mürekkep bir nizâmnâme yazılmış, maddelerin arasına kurulacak olan bu büyük hayır müessesesi için gerekli gelir kaynakları, kurulduktan sonra da masraflarının ne suretle karşılanabileceği hükme bağlanmıştır.

b) Dârülaceze'nin Kuruluşu İle İlgili İlk Nizâmnâme

Dârülaceze'nin kuruluşu ile ilgili ilk nizâmnâmenin bugünkü dille sureti aşağıdadır:

1. Dârülacezeye: a) Kimsesi bulunmayan alil ve sakat erkekler, b) Kimsesi bulunmayan alil ve sakat kadınlar, c) Kimsesiz erkek çocuklar, d) kimsesiz kız çocuklar, bunlar için ayrı ayrı daireler inşası.
2. Bunlardan hastalıklı olanların tedavileri için Dârülaceze'de bir hastanenin bulunması zarureti,
3. Çocuklar Dârülaceze'de ilelebet kalamayacaklarına göre, talim ve terbiye kabul edenlerinin her sene Tophâne Sanayi Alayları'na verilmesi ve sair münasib yerlere yerleştirilmesi,
4. Dârülaceze'ye alınacaklarda milliyet ve mezhep gözetilmemesi,

5. Dârülaceze idaresinin şehiremânetinin nezareti altında çalışacak heyete tevdi ve bu heyetin azalarının fahri olması,
6. Gerekecek masraflar için selâtin vakıflarından para ayrılması. Aynı yardımın da sağlanması,
7. İmâretlerde fukaraya verilen yemeklerden Darülaceze'ye de verilmesi,
8. Belediyece şu sebeplerle müsadere edilecek ekmek ve sâir gıda maddelerinin Dârülaceze'ye verilmesi,
9. Belediye dairelerince fukaraya yapılan nakdi yardımların Dârülaceze'ye ayrılması,
10. Fukara namına verilen balo ve konserlerden % 1 Dârülaceze hissesi alınması,
11. Tiyatro duhuliyeye biletlerinden sureti mahsusa da bastırılacak pullarla Dârülaceze ianesi alınması,
12. Kimsesiz oldukları halde Dârülaceze'ye müracaat etmeyenler ve dilenmeye devam edecek olanların hapisle tecziyesi,
13. Bunlardan taşralı olanların memleketlerine teb'idi,
14. Türkiye'nin sâir büyük şehirlerinde de bu gibi acezehânelerin tesisi ve Dârülaceze nizâmnamesinin onlara da aynen tatbiki.

Şurâyı Devlet Tanzimat Dairesi Kurulacak Dârülaceze'nin İle İlgili Mütâlaası:

1. Bahariye'de İplikhâne denilen kışla binalarının tamir ve ıslahı ile Dârülaceze'ye tahsisi, mevki çok rutubetli,
2. Yenibahçe'de eski Baruthâne arsası. Her veçhile bir Dârülaceze inşasına müsait,
3. İnşa edilecek binaların, alınacak dilencilerin miktarının bilinmesi ile mümkün olacağı. Bu hususun şehiremanetince (Belediyece) tespiti,
4. Dârülaceze'nin sureti idaresine ve teferruatına dair nizâmnamenin bir kurucu heyetçe tanzimi,
5. Kurucu heyete Patrikhâne ve hahamhânelerce aza verilmesi için gereken tebliğin yapılması.

Sadrazam Kâmil Paşa'nın tezkeresine ekli olarak padişaha arz edilen bu yazı şu zâtın imzalarını taşımaktadır:

Şurâyı Devlet Tanzimat Dairesi reisi Halid Bey, azalardan; Ahmet Bey, Mehmet Esat Bey, Galip Bey, Ebru Efendi, Nuryan Efendi, Kostantin Efendi.

Şurâyı Devlet'in yazısına kabine de şu mütâlâaları eklemiştir ve ilişik olarak padişaha arz edilmiştir:

1. Dilencilik denilen kötü alışkanlık çok genişlemiştir, dilencilüğün kesin olarak yasaklanması,
2. Sokaklara terk edilmiş kimsesiz çocuklar cehl içinde her türlü kötülükleri yapabilecek hale gelmektedir. Bilhassa o kimsesiz çocukların korunarak beslenmesi, bakılması, talim ve terbiyesi çok büyük bir hayır işi olacaktır,
3. Kurulacak Dârülaceze'nin, memlekette bütün hayır müesseselerinin üstünde bir hayır eseri olacağı,
4. Dârülaceze'nin kurulacağı yer olarak Yenibahçe'deki yer uygun görülmüştür,
5. Tesis masrafı olarak hayır sahiplerinden büyük ölçüde bir iâşe toplanması gerekir,
6. Tiyatro biletlerinden, hayır için verilen balolarla, konserlerden Dârülaceze için bir para alınması uygundur,
7. Dârülaceze'nin daimi masrafları için daha başka esaslı gelir kaynakları düşünölmelidir.

Bu yazıyı imzalamış kabine azaları da şunlardır:

Sadrazam Kâmil Paşa, Şeyhülişlâm Ömer Lütfi Efendi, Şurâyı Devlet Reisi Şekib Paşa, Serasker Ali Rıza Paşa, Bahriye Nazırı Hüseyin Hüsnü Paşa, Hariciye Nazırı Mehmet Sait Paşa, Adliye Nazırı Ahmed Cevdet Paşa, Evkâf ve Ticaret Nazırı Rıza Paşa, Maliye Nazırı Agop Paşa, Maarif Nazırı Münif Paşa, Dahiliye Nazırı ile Nafia Nazırı bulunmamışlardır. Dârülaceze'nin kurulması yolunda ilk resmi adım bu suretle atılmış oldu."³⁰ Üç yıl sonra temeli atıldı. Cami, kilise, havra ve işyerleriyle birlikte 2 Şubat 1896'da hizmete açıldı.

“Kurulduğunda Dahiliye Nezareti'ne bağlı olan Dârülaceze'nin yönetimi, 28 Ocak 1895 tarihinde yürürlüğe giren iki ayrı yönetmelikte belirtilmiştir. Bu yönetmeliklere göre Dârülaceze kamu yararına olan dernekler gibi yönetilecektir. Yönetim kurulu başkanı şehiremaneti(belediye)'nden seçilecek ve padişahça onaylanacak bir memurdur. Üyeleri, müftülük, vakıflar idaresi, zaptiye nezaretlerinden atanacak birer memurla Rum, Ermeni, Katolik, Yahudi azınlıklarının gönderecekleri birer temsilciden ibaretti. Bu kurul üyeleri ücretsiz çalışırlardı.

23 Temmuz 1908 de Dârülaceze'nin şehremanetine bırakılmasına kadar bu kurul, her üç ayda bir Dârülaceze'de toplanmış, kurumun hesaplarını ve yönetimini denetlemiştir. Dârülaceze 14

Mart 1910 da yeni kurulan Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye yönetimine verilmiş, bunun kaldırılması üzerine de 3 Ekim 1912 de Sıhhiye Müdürlüğü'ne devredilmiş, 1 Nisan 1329 da "müstakil bir heyet ve katma bütçe ile idare edilegeldiğinden" Sıhhiye Müdürlüğü'nden ayrılmıştır."²⁹

Yukarıda, sözü edilen Müessesât-ı Hayriye-i Sıhhiye Paris'teki Asistans Sosyal Teşkilâtının bir benzeri olarak nitelendirilmektedir. "Darülaceze, kuruluşundan bugüne kadar millet ve memleketimize sosyal hizmetler alanında, zamanının dünyadaki anlayışından daha ileri ve nurlu bir zihniyetle, faideli yardımlarda bulunduğunu göstermektedir. " ³²

c) Darülaceze Hakkında Yayınlanmış İrâde, Nizâmnâme ve Talimâtnâmeler

Yıldız Saray-ı Hümâyunu

Başkitâbet Dairesi

4286

İkmâl-i inşaatı kuvve-i karibeye gelmiş olan Dârülaceze'nin kapusu balâsına Mektüb-i Seras-kerî Efendi hazretleri tarafından tanzim edilen melfuf varakada muharrer İki kıt'a tarihten mensûr tarihin hâk edilmesi bu bâbta istizân-ı emr-ü fermân-ı şahâneyi havi vasıl-ı dest-i tâ'zim olup melfufiyle ledi'ül takdim mansûr'u âli buyurulan 16 Cemaziyülevvel sene 312 tarih ve 1800 numaralı tezkere-i aliye-i sedaretpenâhileri üzerine şerefsudûr olan irade-i seniyye-i cenab-ı hilafetpenâhi icab-ı celâlınden bulunmuş olmağın olbâbta emr-ü ferman hazret-i velûlemîrindir.

20 Cemazi'ülevvel Sene 312 / 7 Teşrinisani 310

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyarî

Süreyya

Mensur Tarih

Ziyinet bahş-ı makam-ı muallay-ı hilâft-i mukaddese-i İslâmiyye ve şerefpiray-ı eriye-i saltanat-ı muazzama-i Osmaniye el-sultan İbn-i'l sultan el-sultan el-gazi "Abdülhamid" ³⁰

Han Sani Efendimiz hazretlerinin uluvv-u himmet ve inâyet-i melekdarileriyle memalik-i mahrusa-i şahanelerinin her cihetinde vücuda getirmekte oldukları bunca te'sisât-ı hayriyye-i muhassenât-ı perverâne ve mebani-i âliye-i hikmet-i şiarâneye bir ilâveten alel'al ve aceze ve biva-yegân için bir dar-ı refahiyyet-i iştimal olan işbu Dârülaceze dahi ol şehriyâr-ı me'âlîsârın âlem-i İslâmiyet'e ve insaniyete yadigâr buyurdıkları yeni bir eser-i celil-i vacib'ül tebcidir.

Rebiülahar Sene 312

Yıldız Saray-ı Hümâyunu

Başkitâbet Dairesi

8474

Darülaceze'nin Dahiliye nazırı ve Şehremini Paşalar ve Dahiliye müsteşarı Beyefendi ve maiyeti seniye, Erkân-ı Harbiye feriki Şakir Paşa hazerâtı İle duagû Efendi ve Rum ve Ermeni patrikhanelerinin ve hahamhânenin ruhanî meclisleri azâlarından birer zat hazır olduğu, halde yarınki cuma günü, saat dokuz da, bir güne dagdagaya meydan verilmeksizin, icray-ı resm-i küşâdı şerefsudûr buyurulan irâde-i seniyye-i cenâbı hilafetpenâhi mantuk-u münibinden olmakla olbabta emr-ü fermân hazret-i veliülemrindir.

15 Şaban 1313 / 18 Kânunusani 1311

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyârı

Tahsin

Bâb-ı Âli Daire-i Sadaret-i

Âmedî Divan-ı Hümâyûn

2250

Utûfetlû Efendim Hazretleri,

Te'sisâtı mahasin-i gayât-ı hazret-i hilâretpenâhiden olan Dârtılâceze'nin müdiriyetine bin beş-yüz kuruş maaşla Umûr-u Tıbbiye-i Mülkiye muhasebe memuru muavini Selâhattin ve muhasebeciliğine bin ikiyüz kuruş maaşla altıncı daire-i belediyede muhasebe varidât kâtibi Hafız İsmail Hakkı ve müdür muavinliğine beş yüz kuruş maaşla Emin ve Başkitabetine altıyüz kuruş maaşla Berat Sancağı Tahrirât Müdür Muavini sabıkı Bahaeddin Efendilerin tayini hususuna dair Dahiliye Nezareti Celilesi'nin tezkeresi arz ve takdim kılınmış olmakla olbâbta her ne veçhile irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfetpenâhi şerefsudûr buyurulur ise mantûk-u âlisi infaz edileceği beyâniyle tezkere-i senaveri terkim olundu efendim.

27 Ramazan 1313 / 29 Şubat 1311

Serkâtib-i Hazret-i Şehriyâr-i

Tahsin

III. MEVZUÂT VE YAKIN DÖNEM ÖNCESİ DARÜLACEZE

Bu kısımda dilencililiğin yasak edilmesiyle ilgili nizâmnâme, Dârül-aceze'nin ilk iç tüzüğü ve bu günkü hali ile Dârül-aceze üzerinde duracağız.

1) 1895'de Dilencililiğin Yasak Edilmesine Dair Nizamname

Başlangıçta nizâmnâmenin Dârül-aceze yapılıp hizmete açılması ve aceze kabulünün başlaması ile yürürlüğe gireceği ifade edilmektedir.(Md.1)

Nizâmnâmede, kendilerini geçindirmeye mâni illet ve sakatlıklara sahip ve aynı zamanda kendilerine şer'an bakmakla mükellef kimsesi bulunmayan, yahud bulunup da onların da kendilerini geçindirmekten âciz oldukları belediye dairesince tasdikli mahalle ilmühaberi ile tespit edilmiş olanlar için Umumi Dârül-aceze kurulmuş ve açılmıştır, (Md.2) denilmektedir.

Dârül-aceze'de erkek ve kadınlar için ayrı ayrı daire ve koğuşların bulunacağı ve acezenin çalıştırılması için sanayihâneler tesis edileceği, acezenin mensup olduğu mezhebe göre talim ve terbiyesine itina gösterileceği hususuna 3.Maddede işaret edilmektedir.

Acezenin hasta olanlarının tedavileri için erkek ve kadınlara ayrı ayrı olmak üzere iki hastahâne inşa edildiği, aceze idaresinin, Dahiliye Nazırlığı'nca seçilecek olup sadrazamlık makamına bildirileceği ve durumun sadrazam tarafından padişaha arz edilerek irâde-i seniyyesi alınmak suretiyle tayin edilecek bir heyete verildiği, bu heyetin reis ve azalarının fahri olarak görev yapacakları,

Reisin şehiremâneti memurları arasından seçileceği, 7 azadan birinin Şeyhülislâmlık, birinin evkâf nazırlığı, birinin zabtiye nazırlığı, memurları arasından, diğer dördü de Rum, Ermeni, Katolik ve Musevi cemaatleri patrik ve hahamhanelerin tarafından uygun görülmüş kimseler olacağını nizâmnâmede görmekteyiz.(Md 4-5)

Tüzükte Dârül-aceze'nin Gelir Kaynakları olarak;

1. Belediye dairelerince vezinleri noksan olduğu için zabtedilmiş ekmeklerin bedeli,
2. Tiyatro biletlerine eklenecek 20 şer ve 40 ar paralık Dârül-aceze pullarının satılmasından elde edilen gelir,
3. Mabed kapılarına konacak iane sandıkları ile toplanacak para,
4. Belli bir yer gösterilmeyerek fukaraya vasiyet edilen akçeler,
5. Halk arasında guraba için toplanacak ianeler,

6. Verilecek maden işletmesi imtiyazlarında ve şair teşebbüsler imtiyazlarında münâsib suretlerle mesela, Dârül-aceze pulu ile alınacak paralar,
7. İdare heyetince bulunacak ve bâbı-alice tasdik edilecek gelir kaynakları .(Md.7)

Yukarıda tespit edildiği şekilde Dârül-aceze'ye alınacak durumda bulunup da dilenmeye devam edenler zabıtaca yakalanacak, İstanbullu olanlar Dârül-aceze'ye zorla konulacak, taşralı olanlar da memleketlerine gönderilecekti.

Halkı iz'ac etmeyen ve sanat vesilesi ile dilenenlere dokunulmayacaktı.(md.8)

İşe güce muktedir olup dilenenlerin İstanbullu olsalar dahi taşraya sürülecekleri ve nizâmnâmelerin icrasına Dahiliye Nazırlığı'nın memur olduğu açıklanmıştır.(Md.9-10)

2) 1895'de Dârülaceze'nin İlk İç Tüzüğü

Birinci Fasil memur ve müstahdemlerle ilgilidir.

1. Madde de İdare ve personelin kimlerden oluştuğuna işaret edilmektedir. Dârülaceze 1 müdür, müdür muavini, 1 muhasebeci, 1 sandık emini (muhasebeci muavini), 1 başkâtib, 1 kâtib, 1 imam, 1 müezzin, 3 papaz, 1 haham, müslim ve gayri müslim çocukları okutmak için iki mualim, muhtelif san'atları öğretecek lüzumu kadar ustalar, 1 ustalar ağası, 1 vekilharç, 1 vekilharç yamağı kâtib, erkekler ve kadınlar için 2 başhademe, 1 başhekim, 2 hekim, 2 cerrah, 20 eczâcı, koğuşlar, hastahâneler ve şâir daireler için lüzumu kadar hademe ile idare olunacağı hükme bağlanmıştı.

Dârül-aceze'nin iç işleri müdür başkanlığında muhasebeci ve başkâtib, müdür muavini ve başhekimden mürekkep daimî bir komisyon tarafından çevrileceği,

Müdür, müdür muavini, muhasebeci ve başkâtib, dahiliye nezareti tarafından seçilecek tayinleri için sadrazamlığa arz edilecek, muvâfık görülürse padişaha arz edilecek ve irâde-i seniyye üzerine tayinleri yapılacaktır. (Md.2-3)

Hademedden gayri sâir memurlar dahiliye nezareti tarafından tayin edilecek, kapıcı, aşçı ve hademeler müdürün başkanlığında daimî bir komisyon tarafından seçilecek, verilecek emre göre tayinleri yapılacaktır. Alınacak memur ve müstahdemlerin ırz ehli ve iyi ahlâk sahibi olmaları şartı aranacaktır. (Md.4)

Dârül-aceze'ye alınacak acezenin elinden iş gelenlerinden münasibleri vazifeli olarak hademelik ve çamaşırcılıkta kullanılacaklardır. Daha sonraki maddelerde; müdürün Dârül-aceze'nin bütün işlerinden sorumlu olduğuna,

Yiyecek, yakacak, giyim eşyası ve sair malzemenin nasıl satın alınıp temin edileceği, başkâtin görevleri,

Dârül-aceze'ye kabul edilecek çocukların kabulü sırasında mahallelerden alınmış ve hüviyetlerini, neseplerini bildiren ilmühaberler ile nüfus kâğıtları ve vücutlarında bulunan alâmeti fârikaların sureti mahsusada tutulacağı,

Dârül-aceze'ye bir çocuk alınmak istendiğinde alacak olan kimse ile o çocuğu her türlü kötülüklerden koruyacağına, her türlü ihtiyacını sağlayıp bakacağına ve talim ve terbiyesi ile meşgul olacağına dair mensup olduğu belediye dairesince bir senet verileceği nizâmı sağlamaya yönelik İç tüzükle belirlenmiştir. (Md.5-11)

Daha sonra Dârül-aceze'de iki hastahane olduğuna işaretle bunların nasıl sevk ve idare edileceği, murakabe ve teftiş komisyonlarının nasıl çalışacağı gibi hususların tespiti yapılmıştır.

Dârül-aceze İç Tüzüğü'nün II. Faslı ise aceze kabulü ile ilgilidir. Bu konuda da özetle şu hükümler getirilmiştir:

Sokaklarda dilenerek halkı iz'ac eden erkek ve kadınlar ile İstanbul halkından yahut muhâcirlerden olup yersiz yurtsuz, kimsesi olmadığı için sokaklarda yatıp kalkan alil ve kudretsiz kişiler, zabtiye nazırlığı tarafından tayin edilecek polisler tarafından tatlılıkla, incitilmeyerek toplanacaklar, isimleri, şöhretleri ve sair halleri etraflı olarak tahkik edilecek ve tutulan jurnaller Dârül-aceze'ye gönderilecektir.

İstanbul halkından olup alil ve hasta ve kimsesiz ve kendisini geçindirmekten aciz olup elinde de o husus da belediye dairesince tasdikli mahalle ilmühaberi olanlar ve daimî komisyon tarafından da gereken tahkikattan sonra Dârül-aceze'ye alınırlar.

Şehiremâneti veya zabtiye nazırlığı tarafından havale edilen ve elindeki evrakı ile kendi gelip Dârül-aceze idaresine müracaat eden aceze tabip muayenesinden sonra Dârül-aceze'ye alınır.

Bulaşıcı hastalığı olanlar erkek ve kadın için ayrı olan koğuşlara konulup sâirleri ile temas ettirilmez.

Hastaliksız olanlar da temizlendikten sonra ve temiz esvab giydirilerek koğuşlara konur. Cümlenin sırtından alınan esvapları yakılarak imha edilir. Cüzzamlılar Dârül-aceze'ye alınmaz, miskinler tekkesine gönderilir. Deliler de alınmaz, tımarhâneye gönderilirdi.

Dilencilerden kendisine yardım edebilecek akrabası veya velisi olanlar onlara teslim edilirler ve dilencilik yaptırılmaması onlara tembih edilir, yine dilenirlerse yakalanıp Dârül-aceze'ye yerleştirilir ve bundan sonra dilenmeyeceğini temin edinceye kadar Dârül-aceze'de kalırdı. (Md.12-17)

İç Tüzüğün III. Faslı ise, acezenin tâlim ve terbiyesi ve Dârül-aceze'de riayete mecbur oldukları hususlar açıklanmaktadır.

Dârül-aceze'de erkek ve kadınlar için ayrı ayrı daireler ve koğuşlar ve sanayihaneler tahsis olunacaktır ve acezeden işe güce muktedir olanları sanayihânelerde münasib san'atlarda çalışacaklardır.

Dârül-aceze'de terzilik, kunduracılık, marangozluk ve dokumacılık gibi işe yarayan ve her vakit lâzım olan san'atlar işlettirilecektir. Dârül-aceze'de yapılacak şeyler ilkbaharda Dârül-aceze'nin açacağı sergilerde ve Ramazan aylarında Bayezid Camii avlusunda kurulan sergilerde satılacaktır. Bu satışlardan elde edilen kazancın üçte biri Dârül-aceze'ye îrâd kaydedilecek, üçte ikisi de san'atında mahâret gösteren acezeye verilecektir. Bundan sonra acezenin müessesesi içinde uyması lâzım gelen hususlar(yeme, içme, ziyaretçi kabulleri, huzurun sağlanması gibi) açıklığa kavuşturulmaktadır. (Md.19-24) Üzerinde durmaya çalıştığımız bu ilk iç tüzük 13 Şaban 1312 tarihinde yayınlanmıştır.

3) 1895'de Dârülaceze Mâmülâtının Gelişmesi ve Sürümünün Çoğalması İçin Alınacak Tedbirler Talimatnamesi

Bu tâlimâtname ile Dârül-aceze'ye alınan ve işe güce muktedir olanların imâlathânelerde nasıl çalıştırılacakları ve yevmiyelerinin nasıl verileceği gibi hususlar vuzûha kavuşturulmaktadır.

Çocuklardan, 7 yaşını tamamlayanların Dârül-aceze'deki mektebe devam edecekleri,

Bunlardan elverişli olanların mektepte okumakla beraber Dârül-aceze'deki imâlathânelerde çalıştırılabilecekleri, bu çocuklar mektepten şehâdetnâme aldıktan sonra da başladığı san'atı öğreninceye kadar imâlathâneye devam edecekleri,

Bu çalışmaları değerlendirmek üzere mensub olunan san'attan her sene imtihanlar yapılacağı, maharet ve gayret gösterenlerin mükâfatlandırılacağı, san'at ehliyetini ispat edenlere ehliyetnâme (diploma) verileceğine işaret edilmektedir. (Md. 1-3)

Bundan sonraki maddelerde; yoklamaların ne zaman ve nasıl yapılacağı, bulunmayanlara ne gibi müeyyidelerin uygulanacağı, işten dolayı kötü muamele görenlerin ustalarının sorumlu tutulacağına, (Md.4-5)

Acezeden ve çocuklardan imâlâthânelerde çalışanların, yevmiyelerini boş yere israf etmemek ve (bilhassa çocukların) muayyen müddetlerini doldurup Dârül-aceze'den çıkacakları zaman kendilerine bir sermaye olmak üzere, aylık istihkaklarının yalnız 10 kuruşu kendilerine verilerek fazlası Dârül-aceze veznesinde alıkonulacaktır. Kazançları kendilerince malûm olmak için ellerine birer cüzdan verilecektir. (Md.12)

Görüldüğü üzere mevzuât aciz muhtaç kadın, erkek, çocuk ve yaşlıların; insanî değerlere sadık kalarak tâlim ve terbiyesini, ıslâhını, üretici birer insan olmalarını sağlayıcı hükümler getirmiştir. Halkın taciz edenlerin tatlılıkla Dârül-aceze'ye gönderilmesi emri dahi birçok memleketin henüz ulaşabilmek üzere olduğu bir merhaledir.

4) Yakın Dönem Öncesi Dârülaceze

Başlangıçta Dârül-aceze, yirmi yedi dönümlük saha üzerine inşa edilmiştir. Bu alanda aceze pavyonları, çocuk yuvası, C tipi hastane ve karantinaları, eczahâne, rehabilitasyon ve iş ocakları bölümleri ile; cami, kilise, havra, gusülhâne, kesimhâne, buzhâne, çamaşırhâne ve ütü, etüv, hamam, berber salonu, mutfak, fırın, kantin ve garajdan oluşmaktadır.

Rehabilitasyon bölümlerinde minyatür ve oyma, trikotaj, ters ilik ve nakış, çiçek, yün örgü, kütüphane, müzik kolu, seramik, kundurahâne, matbaa, çalışmaları yapılmaktadır. Bunun haricinde müessese içinde rehabilite edilen aceze tutarı 300 kişi kadardır.

İş ocakları bölümlerinde marangozhane, sıva ve badana, boyahâne, hallaç, sıhhî tesisât, elektrikhâne ve demirhâne vardır.

Çocuk yuvası ise iki bölümden müteşekkil olup, birinci bölümde:

- a. Yeni doğan çocuklar,
- b. Süt çocukları,
- c. Mama çocukları yer alır.

İkinci bölümde ise, "oyun çocukları" bulunmaktadır. Yuvada bulunan çocuklar 0-6 yaş arasındadır.

Merkez binası idareye tahsis edilmiştir. Bu binada müdürlük, tıbbi ve İdarî işler müdür muavinlikleri, idare amirliği, sicil, hukuk müşavirliği, sivil savunma amirliği, nöbetçi memur ve santral odası bulunmaktadır.

Merkez binası yanında ayniyat ve muhasebe bölümleri ve personel yemek salonları vardır. Dârül-aceze'ye Yardım Derneği'nin binası da Dârül-aceze Müessesesi içinde ve caminin yanında bulunmaktadır.

Dârül-aceze merkez binası ve dokuz pavyonu ile on binadan ibarettir. Bunlardan başka sair ihtiyaçlar için kullanılan binalar da vardır. Bunlar erkek ve kadın personel yatakhaneleri, doktor ve hemşire pavyonları ve iş ocakları gibi binalardır.

Bu binalar aceze olarak 1000 kişiyi barındırmaktadır. Bugüne kadar Dârül-aceze'de 15.336 erkek çocuk, 10.278 kız çocuk, 22.381 erkek ve 14.358 kadın himaye görmüştür.

Dârül-aceze 1974 plânına göre yetim ve öksüz kızlar için Geriatri Hemşire Koleji kurma teşebbüsünde idi. " 30

Dârül-aceze dendiğinde memleketimizde daha ziyade yaşlı hizmetleri akla gelmektedir. Hâlbuki görüldüğü üzere zikredilen müessesede aciz olmak kaydı ile kadın-erkek, çocuk veya yaşlı herkese hizmet götürülmektedir. Dârül-aceze müessesesi için mühim olan himâyeye muhtaçlıktır.

5) Yaşlı Hizmetlerine Yönelik İhtiyaçlar

Yaşlılık, büyük küçük hepimizin idrak etmekte olduğu veya edeceği bir gelişim dönemidir. Yaşlılar daha önceki hayat dönemlerinde ülkemiz ekonomisine ve sosyal gelişmeye az veya çok katkıda bulunmuş saygıya lâyık kimselerdir. Yaşlıların saygı görmek hakkı, bizim de saygı göstermek ve onlara gerekli imkânları sağlamak ödevimiz vardır.

Refah devleti olabilmenin temel şartlarından birisi de yaşlı hizmetlerinin yaygınlığı ve etkinliğidir.³³ Dârül-aceze yaşlılara ve himâyeye muhtaçlara gösterilen ilginin en müşahhas misâlidir.

Hız. Muhammed (S.A.) anne ve babaya ihtiyarlık döneminde yetişip de bunlara lâyık oldukları saygı ve hürmette bulunmayanlara, Ramazan ayına yetişip de gereğini yapmayanlara ve ismi

anıldığında salavat getirmeyenlere beddua etmiştir.³⁴ Bu çerçevede anlayış Müslümanlar için yaşlıların mecbur kalınmadıkça aile ortamından uzak tutularak bir müesseseye verilmemesi ve yaşlı bakımı için öngörülmuş bir tedbirdir. Zaten gerek yaşlı gerekse çocukların müesseseye verilmesi ve müessesedeki bakımları; maliyet, hizmet ve şefkat bakımından aile ile kıyas kabul etmez. Elzem olan gerçek aile ortamıdır.

Yaşlılık bazılarında göre müzmin bir hastalık, bazılarında göre yetersizlik ve bazılarında göre de sosyal hayatta bir yük demek ise de bu görüşlere tamamen katılmak mümkün değildir. Anatomik yapıda fizyolojik gerileme dikkati çekmektedir. Ancak insan bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemleri ile bir bütünlük arz eder. Hayatın belli dönemlerine evet, diğerlerine itiraz etmek yerine her dönemi kendi gereklerine göre yaşamak gelişim ilkelerinin icaplarındandır. Yaşlılığı zamanı geldiğinde benimseyerek, sağlığınıza dikkat ederek, yeterli ve dengeli bir şekilde beslenerek, tembel ve ilgisizlikten uzak kalarak, ibadet ederek ve lâzım gelen intibakı göstererek geçirmek tercih edilen bir yöntemdir. İnsanın son dönemini iyi bir şekilde geçirmesi için "**fanilik**" gerçeğini önceden idrak etmesi faydalıdır. Aksi halde son senelerin mes'ut ve bahtiyarlık içinde geçmesi güçleşecektir.

Yaşlıların gelecek kaygısını en aza indirmek için yaşlı hizmetlerini gören müesseseler dün olduğu gibi bugün de bulunmalı, yaşlının ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir hale getirilmelidir (mesela; müessesede yaşlı fiziğine uygun atölye işleri, spor salonları ve ibadethaneler gibi). Buna rağmen kurum bakımı aile bakımının yerini tam olarak alamayacaktır.

Bu alanda yaşlılara götürülen hizmetler çalışmanın son bölümünde güncellenerek tekrar ele alınacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ VE ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLER

Bu bölümde Türk içtimâi yapısında çocuğun yeri, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluşu, hizmetleri ve müesseseler ile mevzuattaki gelişmeler ele alınacaktır.

I. TÜRK İÇTİMÂİ YAPISINDA ÇOCUĞUN YERİ

Eski Türk yazıtları, Türk "Töre" ve "Kanunları"nı halka ve gelecek nesillere anlatmaktadır. Zaten Türklerde kanun ve törelerin diğer bir adı da "Yol" idi. Herkes bu yoldan gitmek zorunda idi. Bu yoldan çıkanlar "yanılmış" olur ve yanılanın da sonu ölüm idi. İyi bir Kağan'ın özellikleri de vardı. Kağan'ın halka, halkın da halka karşı olan vazifeleri, yazıtlarda açık örneklerle bir kanun gibi uzun uzun anlatılmıştı: "Tanrı varlık verdiği için, Özümün de kut'u var olduğu için, kağan olarak tahta çıktım. Kağan olup, yoksul ve fakir milleti bir araya getirdim. Fakir milleti zengin kıldım! Bu sözümde yanlış var mı? Türk beyleri ve milleti işitin! Türk budununun derlenip, birleştirilmesini ve devlet idaresini bu yazıtı vurdum! Nasıl yanılıp öldüğümü de buraya vurdum! Ne sözüm varsa, hep bu yazıt taşına vurdum! Bunları görün ve bilin! Şimdiki Türk milleti ve beyleri! Bu (Kağanlık) çağında bana bağlı olan beyler! Siz mi yanılacaksınız!"³⁵

Görüldüğü üzere Türklerde toplumdan sorumlu olan hakandır. Hakan milletinin her türlü meselesi ile ilgilenmek ve beklediği hizmeti vermekle yükümlüdür.

Türk İçtimâi yapısında toplumun geleceği demek olan çocukların önemi büyüktü. Eski Türk ailesinde baba-çocuk arasındaki bağ hiçbir bağa benzemeyecek derecede mühimdi. Bu hususa Mohan Kağan hastalanınca işaret ediyor ve etrafındakilere:

Baba ile oğul arasındaki bağ, hiçbir şeye benzemez. Fakat ne yapayım ki, oğlumun yerine kardeşimin tahta çıkması lâzımdır."³⁶ Bunun üzerine Tabo Göktürk tahtına oturmuştur.

Çinli prensler ne kadar soylu olurlarsa olsunlar, onların çocuklarının devlet idaresi içinde yeri ve önemi yoktu.

Türklerde "Evlâdlıkların da devlet içindeki yeri ve önemi büyüktü. Türklerde evlâdlık veya oğulluk müessesesi de çok mühim idi. Bu oğulluklar da çoğu zaman soyluların çocuklarından alınır ve saray muhafız kıt'alarına yerleştirilirdi. Özel ve yazılı bir mukavele ile alınan bu evlâdlıklara Türkler "Tutunç oğul", yani tutulmuş oğul derlerdi. Bu oğullar, babalıklarının soyadlarını taşıyabilir ve hatta kağan bile olabilirlerdi. Oğullukların siyaset sahnesine ve tahta çıkışlarını bilhassa Uygur Kağanlığı'nda görüyoruz. Göktürkler'in töreleri ise çok sertti. Bir harpten sonra, düşmanın bırakıp gittiği çocuklar da evlâdlık olarak alınabilirlerdi. Bunun örnekleri de çoktur. Cengiz Han da başlangıçta böyle evlâdlıklar alıyordu.³⁵

"Uygur ilinde fakir ve yoksulluk içinde yaşayan hiçbir kimse yoktu. Çalışamayan ve kazanamayan Uygur vatandaşlarına ise, devlet ile Uygur Kağanı yardım ederlerdi."

Dede Korkut kitabında da sık sık, "yalıncak körsen donatgıl", yani "çıplak görsen giydir" şeklinde sözler söylenirdi. Bunlar, söz olsun diye söylenmiş şiirler değil; halkın inancını yansıtan bir nevi atasözleri idiler.

Eski Türklerde gerçi devlet Kağanın bir malı gibi sayılırdı. Fakat Türk Kağanları bu malın, halk ile bölüşülecek bir varlık olduğunu da unutmazlardı. Dede Korkut, "Kağan Kazan evün yağmalatsa, helâlinün alır, taşra çıkardı", diyordu. Yani: "Kazan Han ne zaman ki evini halkına yağmalatsa, hanımını alır dışarı çıkardı." Kazan Han zaman zaman kendi hatunu dışında her şeyini, halkın bir malı sayıyordu.³⁵

"Cengiz sonradan Arın-Tegin'i kendine "oğulluk" edinmiş ve onu, bozkırlarda yaşayan halkların idaresine memur etmişti. Kayın babası Kara-Ağaç Buyruk ile oğulları ise, yeni kurulacak şehirlerle ilgili işlerde vazife almışlardı."³⁵ Halkı idare etmenin yanı sıra onları yedirip giydirme de Türk kağanların vazifesidir. Himâyeye muhtaç çocuklar korundukları gibi önemli makamlara da getirilmişlerdir.

Genel olarak ana-baba ve çocuklardan meydana gelen Türk ailesinin en önemli varlığı çocuklarıdır. Ancak harpler, sosyal problemler ve tabii, afet gibi sebeplerle çocuk zaman zaman aileden ayrı kalmış (yetim, öksüz) ve müessese bakımı alternatif olarak ortaya çıkmıştır.

Birinci Dünya Harbi ve İstiklâl Harbi sırasında önemli vazifeler ifâ ettiğini tespit ettiğimiz Dârül-eytâmları müteakip Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin kurulduğunu bilmekteyiz.

II. TÜRKİYE HİMAYE-İ ETFAL CEMİYETİ'NİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI

Himaye-i etfal cemiyeti ilk olarak 1920 yılında Kırklareli'nde Dr. Fuat Umay'ın teşebbüsleriyle kurulmuştur. Kuruluş gayesi, daha ziyade şehit çocuklarının bakım, eğitim ve Haziran 1921 tarihinde bu hayırlı teşebbüsün Türkiye'yi muhtevisi olması görüşü önem kazanmış ve 30 Haziran 1921 tarihinde Merkezi Ankara'da olmak üzere ihyaen tesis edilmiştir. 30.06.1921 tarihinde Atatürk'ün direktifleriyle Dr. Fuat Umay ve aşağıda isimlerini zikredeceğimiz arkadaşları tarafından Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti kurulmuştur. Kurucu mebus ve zevat:

Mustafa Fevzi Paşa(Kozan Mebusu), Dr. Adnan Bey(İstanbul Mebusu), Muhtar Bey(İstanbul Mebusu), İbrahim Süreyya(Saruhan Mebusu), Mustafa Necati Bey(Saruhan Mebusu), Dr. Refik Bey(Beyazıt Mebusu), Abdullah Avni Bey(Eskişehir Mebusu), Yunus Nadi Bey(İzmir Mebusu), Nazif Bey(Erzurumlu tüccar), Dr. Rıza Nur Bey(Sinop Mebusu) ,Şeref Bey(Edirne Mebusu), Hüseyin Ragıp Bey(Matbuat Müdürü Umumisi), Koca Esat Efendi(Aydın Mebusu), Eyüp Sabri Bey(Eskişehir Mebusu), Emin Bey(Canik Mebusu), Enver Bey(İzmir Mebusu), Hamdi Bey(Bilecik Mebusu), Vehbi Bey(Niğde Mebusu)ve bu esnada Dr. Fuat Umay da Bolu Mebusu idi.

Himâye-iEtfâl Cemiyeti nâm ve hesabına Ankara'da Yenigün Matbaası'nda tertib ve tab edilen "Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Devre Albümünde (ki bu albüm; Türkiye Büyük Millet Meclisi ile ilgili bir tarihçe ile Meclis Âzâyı Kirâmının tasvirlerini ihtiva etmektedir) "Milli Tarihimizden Bir Safha" başlığı altında:

"Albüm, vatan için bütün ümit ve halas kapılarının kapandığı feci bir devrede millet ve memleketi hedefi necata i'sâl etmeyi derûhte eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Azayı Kirâmının resimlerini de ihtiva ediyor.

Albümün hakkı neşri, İstiklâl şehitlerinin millete tevdi ve emanet eylediği eytâmı, faal ve samimi kollarıyla derâguş eyleyen Anadolu Himâye-i Etfal Cemiyeti muhteremesine terk edilmiştir.³⁷ Albümün başlangıç kısmın da, Mondros Mütarekenâmesi'nden İzmir'in İşgali'ne, İstanbul'un işgalinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşuna kadar ki gelişmeler de anlatılmaktadır. Bunu takiben Meclis âzâyı kirâmının resimleri verilmekte ve nerenin mebusu olduklarına işaret edilmektedir. Sonunda ise; Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluş tarihi ve tüzüğü yer almaktadır.

III. TÜRKİYE HİMÂYE-İ ETFAL CEMİYETİ

Merkezi Ankara'da olarak İhyâen tesis tarihi: 30.6.1337 Himâye-i Etfâl Cemiyeti zaten İstanbul'da alelade müesses ve mevcut iken hürriyet ve istiklâl cidalinin validi olan Anadolu'da her şeyin yeni yapılması lüzumu en aşikâr bir zaruret olarak kabul edilmiş olduğu gibi (Himâye-i Etfâl) dahi hürriyet ve istiklâl şehitlerinin yetimlerine bakmayı takdim ve te'yid eden bir zaruretle ve bilhassa bu esas ile Anadolu'da yeniden ve re'sen vücud bulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Tarihi'nde nasıl yeni ve harikülâde bir heykeli inkılâb ise, Ankara'da onu takiben vücud bulan diğer müessesât arasında 30 Haziran 1337 tarihinde şekli cedidi katisini alan ve:

"**Madde:2** Cemiyet evvela şehit çocukları ile sâniyen harp mâlüllerinin ve harp felaketzedelerinin çocukları ile iştigal eder."

"**Madde:3** Cemiyet bunun haricinde alelumum tifâlin himâyesine ait hususât ile meşgul olur."

Suretlerindeki ilk maddeleri ile Anadolu'ya ve yeni Türkiye'ye has bir mahiyeti iktisab eyleyen (Türkiye Himâye-i Etfal Cemiyeti) dahi Türk hayatındaki inkılâbı azîmin canlı bir nişânesi ve değeri olmuştur. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti mutlaka muvaffâk ve mazharı i'tilâ olmak azminin tetimmatındandır. Cemiyetin ruh ve fikrice göre, düşkünlerin çocukları kaldırılacak, binnetice mutlaka, Türk ve Müslüman Cemiyeti yükselecektir.

Gerek Türkiye'deki vatandaşlar azim ve himmeti, gerek Türk İnkılâb ve i'tilasını yalnız memnun değil, belki heyecanlı nazarlarla takip eden bütün İslâm Alemi'nin ve dünyanın her tarafına dağılmış bütün Türk ve Müslümanların Himâye-i Etfâl Cemiyeti'ne göstermekte oldukları alâka ve bu sahada dahi nihaî muvaffakiyetin hem delili, hem de zamanlaması olarak alınabilir. Cemiyetin teşkilâtından azâyâ ve azalığa ait nizâmname mevâddı, bervechi âti naklolunur:

Madde:9-Hayırsever kadın ve erkek herkes cemiyete âzâ olabilir.

Madde:10-Cemiyetin fahriye, müesses, faal ve muavene nâmiyle dört nevi âzâsı vardır.

Madde:11 Azâyı fahriye cemiyete maddeten ve manen hidemâtı fevkalâdeleri sebke eden zevat-ı kiramdır ki Heyet-i Merkeziye kararı ile azâyı fahriye meyanına idhal olunurlar.

Madde:12 Azâyı faale cemiyete bilfiil hizmet taahhüdünde bulunan zevâttır. Bunlar İdare Heyeti kararı ile cemiyete kabul olunurlar ve nakten de muavenette bulunabilirler.

Madde:13 Azâyı muavene cemiyete yalnız nakten muavenette bulunanlardır.

Madde:14 Azâyı faaleden yalnız bilfiil hizmet etmeyi kabul edenlerle azâyı fahriye müstesna olmak üzere cemiyete dahil olan azânın her nevi cemiyete senede asgarî bir lira vereceklerdir. “Atatürk Milli Mücadele'nin çetin şartları içinde savaşıyan bir milletin cephe gerisindeki varlığı, hem de memleketin geleceği yönünden büyük önem taşıyan çocukların korunması davasının önemini önceden takdir etmiştir.”¹¹ Mustafa Kemal davayı o kadar hayafî görüyor ve benimsiyordu ki: "Memleket çocuklarını korumayı üzerine alan Himâye-i Etfâl Cemiyeti'ne vatandaş yardıma mecburdur" vurgusunu yapıyordu.

Bu bir temenni ifadesi değil, millî bir borcu yerine getirmeye halkı davet eden bir işaret. Atatürk, geleceğin çocukların içinde buldukları şartlara ve aldıkları tâlim ve terbiyeye göre şekilleneceğini bilmekteydi.

1 Ekim 1921 de fiilen hizmet vermeye başlayan Türkiye Himâye-iEtfâl Cemiyeti; ilk iş olarak yurdun müdâfaası ve milletin istiklâlini sağlamak için cephe savaşıyan babaların, cepheye cephe hâne yetiştirmeye koşan fedakâr anaların cephe gerisindeki yavrularına kucağını açmıştı. Bu suretle Millî Mücadele'ye kendi imkânları ve yapısı çerçevesi içinde katılan Himâye-iEtfâl Cemiyeti ordu saflarında ve halk arasında itibar bulmakta gecikmemiş, savaşıyanlar ve cephe taşıyan analar, çocuklarının cephe gerisinde himâye altında bulduklarını bildikleri için müstevliyi kovmaktan başka bir kaygıları kalmamıştı. O günlerden sonra Cemiyet, hızlı bir iş temposuyla genişlemiş, yurda şâmil bir organ olmaya başlamış ve günlük hayatta ailelere yardım eden icrai bir organ halini de almıştır.

Cemiyet memlekette bu mevki alınca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce desteklenmiş, gelir kaynağı olacak, toplum içindeki sosyal ödevlerini geliştirecek bazı imtiyazlar elde etmiştir. Kendisine bu arada şefkât pulları çıkarma yetkisi, çocuk neşriyatını tetkik eden resmî kurullarda üye bulundurma yetkisi, çocuk oyuncak makineleri ve tartı baskülleri ithâl etme ve bunları işletme hakkı verilmiştir.

Bunlardan başka, o zamana kadar Milli Hâkimiyet Bayramı olarak kutlanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş günü 23 Nisan'ının “Millî Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı” olarak tesid edilmesine başlanmış, bu suretle devlet ve milletin çocuğa verdiği ehemmiyet ve değer teyid edilmiştir.

Cemiyet Tüzüğü'nün basıldığı 1922 yılında, çalışmalarına muayene ve tedavi faaliyetini de ekleyen müessese, 1923'den 1925'e kadar çocuklara yiyecek, giyecek, süt yardımlarını arttırmış ve halkımızın yardımları ile kendisine gelir kaynağı olarak vâkıflar tesisine girişmiştir.³⁸

1) Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Sosyal Muhtevâsı ve 1921 Yılından 1938 Yılına Kadar Gerçekleştirdiği Sosyal Hizmetler:

Cemiyetin sosyal muhtevâsı ve 1938 yılına kadar gerçekleştirdiği sosyal hizmetler Cumhuriyet Halk Partisi Onbeşinci yıl Kitabı'nda açıklanmaktadır: "Memleketin en kıymetli varlığı olan nüfus kesafetini ve ırkın ıslahını temin maksadı ile teşkil edilmiş olan Çocuk Esirgeme Kurumu Millî Hareket'in ilk zamanında harbin icap ettirdiği çocukları kurtarma işleri gibi çetin vazifesini muvaffakiyetle başardıktan sonra Cumhuriyet'in ilanı ile beraber yurdun en gerekli sosyal teşekkülü halini almıştır.

Atatürk Rejimi'nin benimsediği modern büyük prensipler arasında yer tutan, bununla beraber ulusal varlığımızın temel taşı teşkil eyleyen çocuk meselesini omuzlarına alan Çocuk Esirgeme Kurumu metotlu teşkilatı, metin esasları ile işe başlayarak çabuk inkişaf ile sosyal teşkilâtımızın şümüllü ve modern bir müessesesini meydana getirmiştir.

Sosyal teşekküller milletlerin medenî terakkilerinin ölçüsüdür, bu ölçünün en belîğ ve kuvvetlisi de çocuk esirgeme sahasındaki çalışmalarla, Çocuk Esirgeme Kurumudur. Halkımızın yardımını, milletin elbirliği ile yürüyen Çocuk Esirgeme Kurumu 15 yıldan beri gösterdiği hayırlı faaliyet, kurduğu müesseseler, çocuk meselesinde yaptığı inkılâb, millî inkılabımızın kudreti ve Cumhuriyetimizin feyzi için parlak bir delil olmuştur.

Millî istiklâlini kazanan milletimizin başlı başına sosyal teşekküllerin en yenilerini kurarak muvaffakiyetle ilerlemekte ne büyük kabiliyet sahibi olduğuna örnek teşkil eden Çocuk Esirgeme Kurumu Ankara 'da 15 yıl evvel basit bir odada işe başlamıştı. Çok azimli ve devamlı faaliyeti, kurumu yüksek himayelerine almak lütfunda bulunan Ulu Önderimiz ile vekillerimizin tevecühleri, büyüklerimizin ve münevverlerimizin delâlet ve yardımları ile çabuk inkişaf etmiş, o vakit on kadar müessisin verdiği ikişer lira ile işe başladığı halde bugün yalnız Ankara'daki serveti bir milyon liraya çıkmıştır (Bu durum 1938 yılı için). 1921'de bir merkezle işe başladığı halde 15 yıl içinde 585 merkez ve kol açmıştır. Bugün bu merkezlerle kollarda 19.000 kayıtlı aza bilfiil çalışmaktadır.

Kurumun başlangıçta o mütevazı odasından, müessislerinin sarsılmaz azimlerinden başka bir şeyi yok iken 1937 yılı sonunda çalışan müesseseleri 189'a çıkmıştır ki, her yıl en aşağı 12 müessese açarak muhtaç yavrulara yardım kaynakları yaratmış.

Kurumun esas gayesi, memlekette üzücü bir şekilde devam eden çocuk ölümleri ile mücadele ederek bunun nispetini azaltmak, kimsesiz ve öksüz kalan yavruları kanatları altına almak, bakımsız çocuklara yardım etmek, hastalarını tedavi etmek, aç ve zayıfları doyurarak gürbüzleştirmek, yetişmiş olanların mekteplerde tahsillerini temin eylemek, yoksul ve hasta annelere yardım etmek, işsiz çocuklarla annelere hayatlarını kendi çalışmaları ile temin için iş bulmak, doktorları, gebeleri, hemşireleriyle doğumlara, lohusalara yardım etmek, nihayet halkımızın çocuğun değer ve ehemmiyetini lâayık olduğu büyüklükle takdir etmesini temin eyleyecek telkin ve fikirler yaymak gibi millî, insanî ve sosyal yardımların her türlü şekillerini tatbik etmektir.

Bugün medeniyetin en yüksek derecesine erişmiş olan büyük milletlerde bu çok geniş yardım programının hepsini birden üzerine almış bir teşekkül zor bulunur, bu kadar şümüllü ve tenevüvü yardım programı belki türlü türlü teşekküllerin emekleri ile başarılabilir, buna da çok kuvvetli bir finans ister, biz de onbeş yıl içinde seksen, yüz yıllık bir ödevin başarılmış olmasının kuvvet ve sınırını inkılâbımızın verdiği yaratıcı enerjide, ulusun çok kudretli ve idealist başarılarında aramak lâayımdır. Atatürk İnkılâbı'nın ideolojisi enerji ve dinamizmin esaslarına dayandığına göre her modern müessesemizi bunlarla vasıflandırmak mecburiyetindeyiz. Çocuk Esirgeme Kurumu, medeniyette en çok ilerlemiş memleket ve milletlerin bir teşekkülü olduğuna göre bu millî ve sosyal müessesemizin de en ileri, en enerjili bir teşekkülümüz olması çok yerindedir. Gerek yurt içine gerek yurdun dışına başımızı kaldırarak geçen onbeş yılın başarı hesabını verirken sosyal yardım alalında ekip biçtiklerimizi Türk'e şeref verecek rakamlarla sayabiliriz.

Bundan onbeşyıl evvel(el toprağı) üstünde üreilmeye ve boş bir tevekkül ile kurtarılmaya çalışılan Türk yavrusunun bugün beşikte ve kesin bir ümitle büyümesine çalışmayı kurum esas prensipleri arasına koymuştur. Nüfusun artması, Türk ırkının güzelleşerek millî vasıf ve hassası olan kuvvetini kazanması her doğan Türk'ün yaşaması, her annenin sıhhatli olması ile mümkün olacaktır. Bu prensiplerle hareket eden kurum çocuk ölümlerini azaltmak, çocuklarla anneleri sıhhatlendirmek için azamî yardım teminine çalışmaktadır.

Memleket çocukları ile analarına halkımızın Çocuk Esirgeme kanalı ile yaptığı yardımları en beliiğ bir şekilde gösterecek belgeler aşağıdaki cetvellerle grafiklerdir.

Bunlar geçen onbeş Cumhuriyet yılında Çocuk Esirgeme Kurumu'nun yaptığı faaliyetin nevelerini gösterdiği gibi millî bir müessesenin inkılabımız ve halkımızdan aldığı enerji ve hamle ile ne kadar süratle yükseldiğini maddi ve müspet bir şekilde anlatmaktadır.

Çocuk Esirgeme Kurumu 1922’de 10 kol ile çalışırken çizelgede görüleceği gibi, yurdun her tarafındaki halkımızı içine alarak büyük adımlarla ilerlemeye başlamış ve 1937 yılı sonunda bu kolların sayısı 585 e çıkmıştır.

Tablo 1: Cumhuriyet yılı: çocuk esirgeme kol ve merkez sayıları

Yıl	Sayı
1922	10
1923	89
1924	138
1925	161
1926	318
1927	385
1928	433
1929	469
1930	478
1931	480
1932	482
1933	543
1934	554
1935	580
1936	582
1937	585

Bu kol sayıları nominal değildir. Hepsi her yıl toplanan umumi meclisleri ve kongreleri tarafından tanzim edilmiş bütçeleri ile elverdiği kadar müspet ve maddi bir yardım başarmıştır. Bunlar arasında dört yıl içinde 9 küçük köy ve nahiye kolu pasif kalmış, son zamanlarda tekrar canlanmışlardır.

Kollar böyle sayı bakımından çoğalmakta ve muntazam ve daima ileri gidiş takip ederken başardıkları yardımların evini ve miktarını, korudukları çocukların sayılarını da arttırmışlardır; yani kuvvetli ve sistematik teşekküllerde görülen üç cepheli ve mebsûtan mütenasip bir ilerleme seyri takip etmişlerdir. Aşağıdaki cetvelde görüleceği gibi 1922’de yardım gören yavrular birkaç yüz çocuktan ibaret iken 1936 sonunda yılda 300.000’i geçmiştir.

Tablo 2: Cumhuriyet yılı: çocuk esirgeme kurumundan türlü yardım gören çocuklar

Yıl	Sayı
1922	2334
1923	3951
1924	7832
1925	8854
1926	89500
1927	83500
1928	102500
1929	99500
1930	82000
1931	123500
1932	142000
1933	1635000
1934	139959
1935	152000
1936	303000+60000 çocuk bah. Gelen
1937	300000+60000 çocuk bah. Gelen

Bu yardım miktarı Çocuk Esirgeme Kurumu 'nün bütün teşkilâtının yardım başarısı sayısını göstermekten epey uzaktır. Çünkü bu rakamlar o yıllar içinde istatistik cetvellerini düzgün gönderen ve sayısı 10 ile 200 arasında değişen kolların çalışma neticeleridir. İstatistik cetveli göndermemiş olan kolların bir iş başarmamış olmadıkları sonradan anlaşıldığına göre hakikate yaklaşmak için bu rakamları daha da yükselterek almak gerekebilir. Bu rakamlara göre Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 15 yıl içinde yalnız yarı kol ve merkezleri 1.977.022 çocuğa türlü yardımlar vermiştir ki ortalama olarak 15 yıl devamlı olmak üzere her yıl 131.800 çocuğu himaye etmiştir. Kol ve merkezler her yıl çoğalmakta, Kurum 1938 yılında kollarını her halde 600'den fazlaya çıkarmaya ve öteki yıllarda da bütün kaza ve nahiyelerde yeni kollar açmaya kesin karar vermiş olmasına göre ve merkezlerle kollarda istatistik cetvellerini yıldan yıla düzgünleştirmeye Kurumun bu gidişle bundan sonra her yıl en az yarım milyona yakın çocuğu korumayı temin edileceği kabul öngörülebilir.

Kurumun bu yaptığı yardımlar cins cinstir ve bunlar on sınıfta toplanmıştır. Aşağıdaki cetvelde onbeşyıl içinde bu on sınıf yardımın her birinden yoksul ve öksüz çocuklara ne kadar yapıldığı gösterilmiştir:

Tablo 3: Yardımın neveleri: yardım gören çocuk sayısı (1922–1937)

Yardım Nevileri	Çocuk Sayısı
İlâç verilen	819
Doğum yardımı	1844
Para yardımı	32985
Mektep malzemesi	55235
Parasız banyo	175468
Giyecek verilen	209543
Yiyecek verilen	713191
Süt verilen	2999142
Muayene ve tedavi	303453
Türlü yardımlar	185343
Yekûn	4677323

Kurum bu yardımları kol ve merkezlerinin idare heyetleri eliyle veya bunların müesseseleriyle yapmaktadır.

Ankara'da Kurum Umumi Merkezi'nin Çocuk Sarayı aynı zamanda geniş ve modem bir yardım kaynağıdır. Umumi Merkez hem umumi teşkilâtı idare eder, hem de bir vilâyet merkezi gibi yardım ve koruma faaliyeti yapar, model müesseseler açar. Burada her gün muayenehaneler, diş tedavi hanesi, yoksul anne ve çocuklara parasız bayanlar günde yüzlerce çocuğa takdim edilmiş süt veren süt damlası son sistem oyun aletlerini ve yüzme havuzlarını havi geniş bir çocuk bahçesi, anneleri fabrikalarda ve müesseselerde çalışmaya mecbur çocuklara mahsus iki kreş, kimsesiz ve öksüz süt yavrularına mahsus büyük bir ana kucağı, aile arasında fen çocuk bakımını yaymak maksadıyla açılmış, mütehassıs ve fenni çocuk bakıcılar yetiştiren Çocuk Bakıcı Mektebi aktif çalışmaktadır.

Bütün bu müesseselerin kadroları, tesisatı her sene derece derece genişlemiş, koruduğu çocukların sayısı çoğalmıştır. Mesela, 75 çocuk almakla işe başlayan ana kucağı 250 çocuğa, 40 çocukla işe başlayan kreşler 150 çocuğa, 20 talebe ile açılan Çocuk Bakıcı mektebi 50 talebeye çıkmıştır.

Kurum şimdiye kadar 80' den fazla eser ve basma dergiler neşrederek fikirlerde çocuk mefhumu hakkında fikri bir inkılâb teminine çalışmıştır. Bu gaye ile kurum 23 Nisan gününü Çocuk Bayramı ve bunu takip eden bir haftayı da "Çocuk Haftası" adıyla memlekette sosyal ve kültürel bir bayram olarak kutlamayı temin etmiştir. Çocuk Bayramı ve Haftası yurdun her köşesinde her yıl çok faydalı ve şerefli bir hareket husule getirdiği gibi yabancı memleketlerde de çocuğun varlık ve saadeti gibi en insani bir esas üzerine kurulmuş en modern bir bayram sıfatı ile ve bunda görülen milli, umumi ilgiyle sürekli tezahürler büyük alaka ve takdir uyandırmıştır.

Kurumun ilk kuruluş günlerinde bir dergi ile başladığı propaganda faaliyetini her yıl genişletmiş, bütün gazete ve mecmualarda muntazam çocuk neşriyatı sahifeleri temin ettiği gibi, sinema, ajans ve radyo neşriyatını genişletmiştir. Çocuklar için "Çocuk" anneler için "Ana" mecmualarını neşretmekte, annelerin çocuk bakımı hakkındaki bilgilerini genişletip fennileştirmek için "Annelere öğüt" broşürlerini herkese parasız göndermektedir. Böylelikle her yıl 364.000 dergi ve broşür neşir ve tevzi edilmekte, afiş, levha ve kartonları da bu sayıyı bulmaktadır.

Bütün bu artan ve ilerleyen mesailer büyük önderimiz Atatürk'ün Millet Meclisi ile vekillerimizin, parti ile münevverlerimiz ve halkımızın Türk çocuğuna ve Kurum'a gösterdikleri yüksek teveccüh, şefkat ve yardımlarla meydana gelmiş, bugünkü faaliyetini gösterilen rakamlar ve müesseseleriyle abideleştirmiştir.

Onbeş yıl evvel Kurum'un mütevazi bir odadan ibaret olan müessesesinin onbeş yıl içinde 189'a çıktığını yukarıda ifade etmiştik. Bu müesseselerin 1937 yılı sonundaki cins sayısı aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir:

Tablo 4: Kurumsal hizmetlerin nicelikleri

Kurum	Sayı
Ana kucağı	3
Gündüz bakımevi(kreş)	10
Süt damlası	10
Muayenehane	26
Doğumevi	1
Bakımevi	1
Aş hane	36
Şefkat Yurdu	15
Öksüzler Evi	3
Çocuk Bahçesi	33
Banyolar	6
Sinema	8
Çocuk Bakım Müzesi	2
Çocuk Okuma Odası	4
Çocuk Bakıcı Mektebi	1
Ana Mektebi	2
Muhtelif	28
Yekûn	189

Bu şekildeki mesai devlet teşkilatının pek yerinde olacak geniş yardımları da katılınca yurda nihayet bir batında iki misli nüfus teminine medar olacaktır. Yurt ve ulus için bundan daha büyük hayır ve başarı düşünülebilir mi?"³⁹

Cumhuriyet Halk Partisi "Onbeşinci Yıl" kitabında neşriyata büyük önem verildiği örneklerle anlatılmakta ise de, 12 Eylül döneminde Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'ne bağlanan Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, Keçiören dahil tüm yurttaki yuva ve yurtları ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne bağlanarak kamu kurumuna dönüştürülmüştür. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Genel Merkezi ve Keçiören'deki yurt ve yuvalarındaki kütüphanelerinde yapmış olduğum incelemede sayısı üçü, beşi geçmeyen ve etraflı bilgi ihtiva etmeyen sınırlı sayıda neşriyata rastlayabildim. Kaynakların birçoğu çöpe atılmıştı. Bulabildiklerimin de çocuk tedavisi, çocuk oyunları ve masallarını konu edinen eski kitaplar olduğunu ifade etmem gerekmektedir.

2) Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 1938 Sonrası Hizmetleri ve Tüzüğü

Tüzüğe göre Kurum, çocukların memlekete ve insanlığa yararlı olacak şekilde yetiştirilmelerini sağlamak, haklarını ve sağlıklarını korumak amacıyla kurulmuştur.

Çocukların yuvalarda ve gündüzbakım evlerinde korunması için esas itibariyle 0-6 yaş arasındaki çocukları öngörmektedir. Genel olarak 12 yaşına kadar çocukların korunması, maddi ve manevi yönden desteklenmesi de kurumun amaçları arasındadır.

Küçük yaşta beri Kurumun müesseselerinde yetiştirilmiş olanlarla Kurumun iş evlerinde çalışanlar, diğer kimsesiz çocuklar, yönetim kurullarında gerekli görülen durumlarda 18 yaşına kadar barındırılabilir. Bu gibiler Kurumun işyerlerinde çalıştırılabilir ve bunlara yardım yapılabilir.

Tüzüğün 4. Maddesine göre, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çalışmamızla ilgili faaliyet konuları:

1. Doğumevleri, ana bakımevleri açmak, işletmek ve bunlara yardım etmek,
2. Yoksul anneler ve çocuklar için aşevleri kurmak, parasız banyolar açmak,
3. Yoksul çocuklar için yuvalar açmak,
4. Yoksul okul çocuklarına okuma-yazma araç ve gereçleri, giyim eşyası sağlamak, fakir çocukların parasız yararlanacakları, ruh ve beden eğitimlerini sağlayacak kamplar kurmak,
5. Çocuk bahçeleri, çocuk sinema ve tiyatroları, çocuk kitabevleri kurmak, işletmek ve geliştirmek,
6. Çocuk suçluluğunun önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmak,
7. Korunmaya ve yardıma muhtaç çocuklar için sosyal vergiler konulmasına veya prim verilmesine ve genel olarak 18 yaşına kadarki çocukların hak ve menfaatlerini korumaya yarar, kanun, tüzük ve yönetmeliklerin çıkarılmasına ve bunları uygulayacak organların kurulmasına çalışmak.”⁴⁰

Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 40. kuruluş yılında muhtelif bölgelerde 17 kreşi, 38 dispanseri, 2 süt damlası, 1 doğum evi ve üç sınıflı bir çocuk bakıcı okulu vardı. Bunların dışında esaslı hizmetleri yuva(müesseseleri)ları etrafında toplanıyordu. Bu yuvalara; anasız-babasız, muhtaç, 0-12 yaş arası çocuklarla, anası hasta, içtimâî, sıhhi, ahlaki ve ruhi sebepler yüzünden ana-baba himayesinden mahrum kalan çocuklar alınırđı.

Tablo 5: Müesseseler bulunduğu iller ve kapasiteleri

Müesseseler olduğu il	Yuva sayısı	Kapasiteleri
Ankara'da	1	400
Kırklareli'nde	1	100
Rize 'de	1	50
İstanbul'da herbiri	2	100
Erzurum'da	1	50
Trabzon'da	1	50
Afyon'da	1	120
Balıkesir'de	1	25
Bursa'da hepsi	3	200
Elazığ'da	1	50
Malatya'da	1	50
Sivas'ta	1	50
Mersin'de	1	100
Niğde'de	1	100
Ordu'da	1	25
Giresun'da	1	25
Gaziantep'te	1	200
Biga'da	1	50
Adapazarı'nda	1	100
Tekirdağ'da	1	100
Yekûn	23	1945

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 40. yılında 60 vilâyette merkezleri ve 400 küsur kazada şubeleri vardı. Merkez ve şubelerin de ayrıca kolları bulunurdu.

Türkiye Himâye-i Etfal Cemiyeti hem Dârül-eytâmın yerine kaim olmuş hem de Millî Mücadele yıllarından itibaren günümüze kadar aktivitesini korumuştur. Bu müessesenin hizmetleri Türk Milleti'nin geleneksel sosyal yardımlaşma ve dayanışma anlayışının devamı niteliğindedir.

IV. SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM BAKANLIĞI İLE MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIKLARININ ÇOCUK, YAŞLI VE SAKATLARA YÖNELİK HİZMETLERİNDEKİ GELİŞMELER

Uzun harp yıllarının ortaya çıkardığı himâye ve eğitimi problemlerinin fevkalâde tedbiri olarak tesis edilen Dârül-eytâm ve onlara bağlı müesseseler 1926 tarih ve 931 sayılı Kanun'la kaldırılmış ve Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti bu vazifeyi üstlenmişti. Sonraları Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin tek başına verdiği hizmetler yetersiz hale gelmeye başlamıştır.

Türkiye'de Çocuk Hizmetlerinin Kifâyetsizliği ve Konu İle İlgili Çalışmalar

Türkiye Himâye-i Etfal Cemiyeti'nin tek başına yeterli olamayışı ve bu alanda verilen hizmetlerdeki kifayetsizlik çeşitli çalışmaların yapılması için zemin hazırlamıştır. Eksiklik 1940'lı yıllarda iyiden iyiye hissedilmiş ve çocuk sefaletini önlemek maksadıyla Cumhuriyet Halk Partisi Meclis grubunca Prof.Dr. Fahri Ecevit'in başkanlığında korunmaya muhtaç çocuklar meselesini tetkik etmek üzere özel bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun çalışmaları neticesinde verdiği rapora göre Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na hazırlanan Kanun Tasarısı 1949 tarih ve 5387 sayıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilmiştir.

Kanun; himayeye muhtaç çocukları Koruma Birlikleri'ne, mahallen bakılması yetiştirilmesi mümkün olmayan çocuklardan öğretim çağına kadar olanlarının Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 'Çocuk Bakım Yurtları'nda daha yukarı yaşlarda olanların Millî Eğitim Bakanlığı'nın "Yetiştirme Yurtlarında korunmasına ve birliklerin gelir kaynaklarına ilişkin hükümler getirmiştir. Detaylı, açık, vahdete dayalı ve ileriye dönük tedbirler getirememiştir.

Bu sebeplerledir ki, 1957 senesinde bu Kanun'un ihtiyaca cevap veremediği görülmüş ve 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanun ana hatları bakımından 1949 senesinde çıkarılan Kanun'dan mülhemdir.

V. ÇOCUKLARLA İLGİLİ MEVZUATTAKİ GELİŞMELER

Bu kısımda Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu, Köy Kanunu, Medenî Kanım, Türk Ceza Kanunu, Belediye Kanunu ve Umumî Hıfzıssıhha Kanunu üzerinde kısaca duracağız.

1) Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu 41

15.5.1957 tarihinde kabul, 24.5.1957 tarihinde neşredilen 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu, adından da anlaşılacağı üzere himâyeye muhtaç çocuklarla ilgili olup, bu alanda devletçe yapılacak işlere açıklık getirmektedir. Kanun 1949 yılında çıkarılan Kanun'dan mülhem olmakla birlikte daha detaylı, tesirli, açık ve ileriye dönük olmuştur. Zira ilk Kanun takriben sekiz sene yürürlükte kaldığı halde 6972 sayılı ikinci Kanun 26 sene dokuz gün yürürlükte kalmıştır. Uygulanma süresinin uzun olması diğer Kanun'la olan farkını göstermektedir.

Kanunun 1. Maddesinde korunmaya muhtaç çocukların tanımı yapılmaktadır. Bu tanıma göre;

Ana ve babasız,

Ana ve babası belli olmayan,

Ana ve babası tarafından terkedilen,

Ana ve babası tarafından ihmâl edilip, fuhşa, dilencilige, alkollü içkileri ve uyuşturucu maddeleri kullanmaya veya serseriliğe sürüklenmek tehlikesine maruz bulunan çocuklara "korunmaya muhtaç çocuklar" denilmektedir.

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu'na göre sıraladığımız bu özellikleri taşıyan bir çocuğun bulunduğunu zabıta, devlet veya belediye memurları veya muhtarlar öğrendikleri takdirde keyfiyeti mahallin en büyük mülki amirine haber vermeye mecburdu.

Mülki amir bu çocuklardan haklarında derhal korunma tedbiri alınmasında zaruret görülenlerini mahkeme kararı alınıncaya kadar bu Kanun'a göre kurulmuş müesseselerden veya mevcut hayır müesseselerinden birine bulunmadığı takdirde munasip görülecek bir aile nezdine masrafları ilgili "Birlik" tarafından karşılanmak üzere yerleştirirdi.

Acele olmayan hallerde mülki amir çocuk hakkında düzenlenen evrakı gerekli karar verilmek üzere mahallin sulh hukuk mahkemesine tevdi eder, çocuğun ana-babası ve ya bunlardan birisi mevcut ise durumu onlara da bildirirdi.

Kanun; korunmaya muhtaç çocukların bakılıp, yetiştirilmeleri ve bir meslek sahibi edilmelerinin, il özel idareleri ile belediyelerin müştereken kuracakları birlikler tarafından sağlanacağını, bu birliklere Milli Eğitim ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının her türlü yardımı yapmakla mükellef olduklarını ve birliklerin Belediye Kanunu hükümleri gereğince kurulacağını açıklamaktaydı.(Md.2, 45)

Beşinci maddeye göre; bir il dahilinde bakım ve yetiştirme yurtları kurulması mümkün olmadığı takdirde Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım ve İçişleri Bakanlıklarının tensibi ile civar illerle müştereken bu tesislerin kurulması mümkün idi.

Korunmaya muhtaç çocuklardan öğretim çağına gelmemiş olanların, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca çocuk bakım yurtlarında, öğretim çağına gelmiş olanların da Millî Eğitim Bakanlığı'nca yetiştirme yurtlarında korunmaya alınması ve çocuk bakım yurtlarında ilköğretim çağına gelenlerin yetiştirme yurtlarına devredilmesi gerekiyordu.

6972 Sayılı Kanun; korunmaya muhtaç çocukları koruma birliklerinin, öğretim çağına olmayan çocuklarla öğretim çağına gelmiş ve öğretim çağını aştığı halde bunu görmemiş olarak teslim aldığı çocukların bakım, korunma, eğitim ve öğretimi ile bu çocukların gelecekteki malî, iktisadî, ziraî, sınai, sosyal v.b. ihtiyaçlarını karşılayacak surette uygulamalı birer meslek sahibi olmaları için yetiştirme yurtlarında, mahallî özellikleri göz önünde bulunduran döner sermayeli işyerleri ve atölyeler açılmasını, ders programlarının buna göre hazırlanmasını emretmekte idi. (Md.14)

Yetiştirme yurtlarında ilköğretimini ikmal eden çocuklardan kabiliyet gösterenler emsallerine tercihen Millî Eğitim Bakanlığı'nın tayin ve tespit edeceği şartlar dahilinde yetenek, ilgi ve yaşlarına göre daha ileri tahsil yapmak üzere:

Yatılı-yatısız her derecedeki genel tahsil müesseseleri ile meslek okul ve müesseselerine yerleştirilerek,

Genel ve katma bütçeli daireler, özel idameler, belediyeler, 3659 sayılı Kanun'a tabi müesseseler ve sermayesinin yarısından fazlası devlete ait olan diğer teşekküller tarafından kurulmuş fabrikalar, müessese, ziraat işletmeleri, özel işyeri veya meslek sahiplerinin yanına verilerek,

Birlikler tarafından kurulmuş işyerleri ve atölyelerde çalıştırılarak, birer meslek veya sanat sahibi olacak şekilde yetiştirilirler hükümlerini muhtevi idi. (Md.15)

Kanun'da öngörülen "Çocuk Koruma Umumi Heyeti"nin yılda bir defa toplanması gerekiyordu. Bu heyeti; Milli Eğitim, İçişleri, Adalet, Milli Savunma ve Tarım Bakanlıkları, Üniversite ve yüksek tahsil temsilcileri(yani 1 pedagog, 1 çocuk ve ruh hastalıkları mütehassısı, 1 sosyal hukuk mütehassısı) ile birliklere mensup vali, sağlık ve sosyal yardım milli eğitim müdürleri, yetiştirme yurdu ve çocuk yuvaları idarecileri oluştururdu.

Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu'nun gerek idare gerekse himâyeye muhtaç fertlerce veya onların velilerince çok iyi bilinmesi gerekiyordu. Bu konulardaki eksiklikler tatbikatta birçok zorlukla karşılaşılmasına sebep olmuştur.

2) Himayeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Diğer Kanunlar

a) Köy Kanunu ⁴²

07.04.1924 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 442 sayılı Köy Kanunu'nun 13. Maddesine göre, askerde bulunanların ve bakacağı olmayan öksüzlerin haklarını, bağ ve bahçelerini "imece" yoluyla sürüp ekmek, harmanlarını kaldırmak köylünün mecburi hizmetleri arasındadır.

b) Türk Medeni Kanunu

17.2.1926 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda özellikle "evlât edinme" konusu bizi ilgilendirmektedir.

Türk Medeni Kanunu'na göre; çocuğun bedenî ve fikrî gelişmesi tehlikede bulunur, manen metruk bir halde bulunursa hakim çocuğu ana ve babadan alarak bir aile nezdine veya bir müesseseye yerleştirebilir. Çocuk şirretliği hasebiyle anne ve babanın emirlerine karşı gelmekte ısrar ederse, müessir başka bir ıslah çaresi bulunmadığı takdirde aynı tedbirler, ana-baba'nın talebi üzerine halcim tarafından ittihaz edilir. Bu tedbirlerin doğurduğu masrafı ana-baba ile çocuk tediye eden aciz iseler devletçe tesviye olunur. Nafakaya taalluk eden hükümler bakidir.⁴² (Md.273)

Eski Türk geleneğinde olduğu gibi(mesela oğulluk) Türkiye Cumhuriyeti Hukuk Devleti içinde de "evlât edinme" tatbikatı yer almasına rağmen bu konuda eksiklik ve problemler dikkati çekmektedir. Aile ortamı himâyeye muhtaç çocuklar için en ideal ortam olduğundan evlât edinme daha da teşvik edilmeli ve yabancıların evlât edinme ile ilgili durumlarına açıklık getirilmelidir. Ayrıca Adalet, Sağlık ve Sosyal Yardım ve Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlıklarının bu konularda memleket şartlarına uygun tedbirler alması gerekmektedir.

c) Türk Ceza Kanunu⁴³

3 Mart 1926 tarihinde neşredilip yürürlüğe giren 765 sayılı Türk Ceza Kanunu da himâyeye muhtaç çocuklarla ilgili hükümler ihtiva etmektedir.

Türk Ceza Kanunu'na göre çocuk istismarı ve neseblerinin yok edilmesi suç teşkil etmektedir. Bu suçu işleyenler hapisle cezalandırılmaktadır.

Kanun'un 53, 54, 57. ve 58. Maddelerine göre terbiye tedbirleri icabeden çocuklar hakkında Adalet Bakanlığı özel yurtlar açar. Bu konuda Adalet Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlıkları işbirliği yapar.

d) Belediye Kanunu⁴⁴

14.4.1930 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 1580 Sayılı Belediye Kanunu'na göre de; bırakılmış ve bulunmuş çocukların korunup gözetilmesi, fakir ailelerin ikiz çocuklarına, alelumum öksüz, fakir ve kimsesiz çocuklara para, hekim, ilâç, yeme, içme, giyecek, barınma, tahsil ve terbiye yönünden belediyelerce yardım edilmesi gerekmektedir.(Md.1834)

e) Umûmi Hıfzıssıhha Kanunu

Resmi Gazete'de 6.5.1930 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren Umumi Hıfzıssıhha Kanunu⁴⁴; çocuk hıfzıssıhhası ve çocuklarla ilgili sağlık tedbirlerine yer veren hükümler taşımaktadır. Ayrıca bu konuda belediyelere ve köy idarelerine de vazifeler yüklemektedir.

Kanun; yedi yaşından aşağı, metruk, öksüz veya ana babası hayatta, çocukları gerek para ile gerek parasız kabul ederek bakan resmi ve özel bütün müesseseleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın denetimine tabi tutmaktadır. (Md.158)

VI. 1950'DEN SONRA ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERDEKİ GELİŞMELER

Eskiden uzun süren harplerin ortaya çıkardığı çocuk meselesi, toplumumuzdaki sosyal, iktisâdi ve teknolojik gelişmeler neticesi yeniden gündeme gelmiştir. Sosyal hizmetler hem hayırseverlik anlayışının bir neticesi hem de devletin bir fonksiyonu olarak tezahür etmiştir. Memleketimizde Millî Mücadele sonunda kurulan Cumhuriyet İdaresi yeni hamleler gerçekleştirmiştir.

Sanayileşme ve kentleşme gibi gelişmeler aile ve toplumla ilgili problemlerin artmasına sebep olmuştur. Bilindiği üzere her nimet beraberinde külfet de getirmektedir.

Kanunlardaki gelişmeleri konu edindiğimiz kısımda, 1949 ve 1957 yıllarında çıkarılan Korunmaya Muhtaç Çocuklar kanunlarına temas etmiştik.

Cumhuriyet döneminde sosyal hizmetler alanında gerçekleştirilmiş en önemli faaliyetlerden biri de 1959 yılında 7355 Sayılı Kanun ile Sosyal Hizmetler Enstitüsü'nün kurulması olmuştur. Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmasına dair Kanun ile Türkiye'de sosyal hizmetlerin bilimsel esaslara dayalı olarak yürütülmesi benimsenmiş olmaktadır.

Sosyal hizmetlerin ancak meslekî eğitim görmüş sosyal hizmet elemanları eliyle sunulabileceği düşüncesi de yine bu Kanun ile hukukî bir zemine yerleştirilmiş bulunmaktadır.

Nitekim, 7355 sayılı Kanun ile Enstitü'ye verilen sosyal hizmet alanlarında faaliyet gösterecek sosyal hizmet uzmanlarını yetiştirmek üzere bir Sosyal Hizmetler Akademisi kurulması görevi de 1981 yılında gerçekleştirilmiştir.

Sosyal Hizmetler Enstitüsü tarafından yapılan çeşitli bilimsel faaliyetler ve Sosyal Hizmetler Akademisi tarafından gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerinin bir uzantısı olarak 1963 yılında sosyal hizmetleri daha aktif bir şekilde uygulamak üzere Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü 225 sayılı Kanun ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur.

1963 yılından 1983 yılına kadar geçen süre içinde, sosyal hizmetlerin geliştirilmesi ve karşılaşılan darboğazların bilimsel araştırmalarla tespit edilmesi yönünde ciddi gayretler sarf edilmiş ve aktif çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik olarak 6972 sayılı Kanun gereği yapılması gereken işlerin titizlikle gerçekleştirilmesi yanında, hizmetin tıkanmasına yol açan idari ve malî sistem ayrıntılı olarak incelenmiş ve alınabilecek tedbirler belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin sanayileşme ve kentleşme olguları nedeniyle yeni yeni karşılaşmaya başladığı sorunlar olan çalışan anne ve babaların çocuklarının gündüzlü bakım ihtiyaçları, yaşlıların huzurevlerinde bakılmaları ve korunmaları ile ilgili konularda örnek çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalar giderek geliştirilmiştir. Bu dönemde özürlü kişilerin rehabilite edilerek topluma kazandırılması ile ilgili konulara ve çalışmalara da ağırlık verilmiştir. 1963-1983 yılları arasındaki sürede sosyal hizmetlerin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı dışındaki kuruluşlar bünyesinde de tanıtılması, yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması yönünden gayret sarfedilmiş ve Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Üniversiteler gibi kuru-

luşlarda, suçlulara, uyumsuz çocuklara veya boş zamanları değerlendirici veya rehberlikte bulunucu türden çeşitli sosyal hizmet uygulamalarına ağırlık verilmiştir. Bu dönemde, suç işlemiş çocukların ayrı bir kategoride değerlendirilerek topluma kazandırılmalarını sağlayan ve sosyal hizmetlerin adalet hizmetleri ile bütünleştirilmesi imkânını yaratan Çocuk Mahkemeleri Kanunu'nun kabul edilişi kaydedilen önemli gelişmelerden birisi olmuştur. Ancak bu Kanun'un uygulamaya aktarılmasına ilişkin çalışmalar henüz sonuçlandırılmamıştır.”⁴⁵

Türkiye’de kesin olarak sosyal hizmetlerin muhtevasında yer alan himâyeye muhtaç çocuk, yaşlı ve sakat sayısı bilinmemektedir. Sadece tesadüfen veya mücbir sebeplerle müesseslere başvuranlar müracaatçı kabul edilmektedir. Çocuk refahı ile ilgili hizmetlere korunmaya muhtaç çocuklar, özel eğitim ve bakıma ihtiyacı olanlar girmektedir. Buna yukarıda da işaret edildiği gibi çalışan anne-babaların çocukları da dahil edilmelidir.

Ülkemizde 200.000 civarında korunmaya muhtaç çocuk olduğu tahmin edilmektedir.(1980’li yıllar) Ancak bu tahminlerin neye dayandığı da bir başka merak konusudur. Bu çocukların korunması 6972 sayılı Kanun gereğince "Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri" tarafından açılan bakım ve yetiştirme yurtlarında olmaktadır. Bu hizmet bugün Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Çocuk Esirgeme Kurumu ve Milli Eğitim Bakanlığı’na sağlanmakta olup, ancak 17.000 civarında çocuk korunmaktadır. Korunması gerekip karar alınan 20.000 çocuk da sırada beklemektedir. Bu durumda korunmaya muhtaç çocukların ülkemizde ancak %8 civarındaki bir kısmının korunduğu görülmektedir. Emeği istismar edilen çocuklar olarak kabul edilen beslemeler, evlât edinilenler ve çırakların sayıları hakkında bugün itibariyle bilgi sahibi değiliz.

Özel eğitime ve bakıma muhtaç çocuklar olarak kabul edilen görme, işitme, konuşma arızalan ile müzmin hastalıkları olan çocuklarla, geri zekâlı çocuklar yönünden de hizmetler yerine getirilememektedir. Bugün ancak 3738 geri zekâlı çocuk, 1420 sağır çocuk yardım görmektedir. Kör çocuklar hakkında bilgi yoktur. Çalışan annelerin çocuklarından 2200 civarında olanına kreş ve gündüz-bakımevleri vasıtasıyla hizmet bağlanmaktadır.⁴⁶

Zikredilen Karahasanoğlu’na ait tenkid 70’li yılları muhtevi olmakla birlikte araştırmaların yetersizliği, ülkemiz şartlarına ve ihtiyaçlarına uygunluk açısından geçerliğini ve önemini korumaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1983 ÖNCESİ GENEL OLARAK KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARLA İLGİLİ HİZMET TÜRLERİ VE UYGULAMALAR

I. KURUMSAL HİZMET TÜRLERİ

Bu kısımda çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları, grup evleri, koruyucu aile ve evlât edinme konularına değineceğiz.

1) Çocuk Yuvaları

a) Tanım

Çocuk bakım yurtları(0-6) yaş arası himayeye muhtaç çocukların fiziksel, eğitsel, psiko-sosyal gelişimini, sağlıklı bir kişilik kazandırmayı ve topluma yararlı kişiler olmalarını amaçlayan yatılı sosyal hizmet kurumlarıdır.⁴⁷

Çocuk bakım yurtları 1983 öncesinde S.S.Y.B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Çocuk Refahı Şubesi'ne bağlıydı.

b) Kapasiteleri

Tablo 6: 1983 öncesi çocuk bakım yurtları kapasiteleri⁴⁸

İller	Açılış Tarihi	Kapasite
Konya	1962	100
Kütahya	1962	100
Muğla	1962	30
Hatay	1962	100
İzmir	1963	225
Sivas	1963	100
Ankara	1964	250
İçel	1964	75
Burdur	1965	25
Erzurum	1965	150
Diyarbakır	1965	150
İstanbul	1965	375
Eskişehir	1966	150
Kayseri	1967	150
Bursa	1968	100
Yozgat	1969	200
Isparta	1973	50
Adana	1974	250
Kastamonu	1977	150
Malatya	1977	150
Samsun	1977	150
Yekûn		3130

Muğla ve Burdur çocuk bakım yurtları yetiştirme yurtları ile müşterek idi.

Yuva bakımı; yiyecek, personel, aydınlanma ve ısınma masrafları bakımından oldukça pahalıya mal olmaktadır. Bu konuda zaman zaman basında dikkate değer haber ve yazılar yer almaktadır.⁴⁹

Diğer taraftan himâyeye muhtaç olup da müesseseye yerleştirilmiş çocuklar beton bloklar içinde, sanki depolanmışçasına gerekli yakın ilgi, şefkat ve sevgiden mahrum olarak yaşamaktadırlar. Çocuk yuvalarındaki çocukların ruhî, bedenî ve ahlâkî gelişmelerinde de aksamalar olabilmektedir. Doğum sonrası ilk beş on yılını yuvalarda geçirenlerde;

- a. Çevrelerine karşı ilgisizlik, umursamazlık,
- b. Duygu ve düşünce yönünden yoksunluk,
- c. İlgi ve öğrenmede azalma, pasifleşme,
- d. Fertlere karşı ilgisizlik müspet ilişki kuramama,
- e. Suça yönelme ve benzeri davranış bozuklukları görülebilmektedir.

Bütün bu meseleler sevgi, ilgi, şefkat ve aile ortamından uzak olmanın neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sebeplerledir ki Yunus Emre "Sevgi gelince bütün eksikliklerin sona ereceğini" ifade etmiştir.

2) Yetiştirme Yurtları

a) Tanım

(7-18) yaş grubundaki himâyeye muhtaç çocukların bakıldığı, eğitildiği ve toplum hayatına her yönüyle hazırlandığı birer bakım ve eğitim müesseseleridir. 1983 öncesinde yetiştirme yurtları Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü Özel Eğitim Şubesi'ne bağlıydı.

b) Kapasiteleri

Ülkemizde 1983 öncesinde(7-18) yaş grubundaki himâyeye muhtaç çocukların bakım ve eğitimlerini gerçekleştirmek üzere kurulan yetiştirme yurdu sayısı 91'i bulmakta idi. 91 yetiştirme yurdundaki toplam çocuk sayısı 14.047 olup bunlardan 2376'sı kız, 11.641'i erkek çocuktur. İlkokula devam eden 1298 kız, 5365 erkek çocuk, ortaokula devam eden 537 kız, 2464 erkek çocuk, liseye devam etmekte olan 38 kız, 504 erkek çocuk, diğer okullara devam eden 253 kız, 856 erkek çocuk bulunmakta; kızlardan 155'i erkeklerden ise 2036'sı bir işyerinde sanat öğrenmekte veya çalışmaktaydı.

"Ne denli iyi düzenlenmiş olursa olsun bir yetiştirme yurdu ortamında sıcak duygular ve bedensel devinim, duygusal, zihinsel ve toplumsal uyarılma ile öğrenmeyi isteklendirme daima yetersiz kalır. Aileler yanında yaşayan çocuklarla yetiştirme yurdunda büyüyen çocukları kı-

yaslayan bir araştırmada(Lipton, 1962) ikinci gruptaki çocukların diğer insanlarla olan ilişkilerini geliştiremedikleri gözlenmiştir. Bu çocuklar yetişkinlerden yardım isteyemez ve hiçbir insana bağlanamazlar. Duygusal küntlüğün yanısıra çoğu kez konuşma ve dil gelişiminde de gerilik görölür.”⁵⁰

Görölüğü gibi ne kadar iyi niyetli olunursa olsun müesseselerde aile ortamındaki sevgi, şefkat ve ilgiyi kazandırmak mümkün değildir. Çocuk için mühim olan sevgidir. Kaldı ki müesseseye verilen çocukların bir kısmının anne ve babası da vardır. Ailelere İktisadî bakımdan yardımcı olmak ve onların yurt ve yuvaları yatılı okul gibi görmelerini önlemek devletçe takibi gereken yollardan birisidir.

3) Grup Evleri

Grup Evi metodu çok kısmı şekilde memleketimizde, 1983 öncesinde İstanbul Bakırköy Çocuk Bakım Yurdu'nda uygulanmıştır. Ülkemizde bu tatbikatı geliştirmek grup üyesi himâyeye muhtaç çocuklara refakat edecek ciddi, tutarlı, evli ve sorumlu aileler(yani evli çiftler) bulmak zordur. Bu uygulama ilk defa İngiltere'de başlamıştır. Bundan maksat, çocuğu uzak kaldığı gerçek aile ortamına yakın bir ortamda yaşatmaktır. Yani çocuğun aile ortamına çok benzer bir ortamda yetiştirilmesi amaçlanmaktadır. Evler belli bir arazi üzerinde pavyonlar şeklinde düşünölmektedir. Her evin bir evli çiftin denetimine ve sorumluluğuna verilmesi söz konusudur. Bu tatbikat kısmen de o himâyeye muhtaç çocuğun toplumdan tecrit edilmesini önlemeye yönelik sayılabilir.

4) Koruyucu Aile Bakımı

Korunmaya muhtaç çocuğun öz ailesinin yerini tutması için başvurulan bir tatbikat türüdür. Bu uygulama biçimi genellikle çocuk refahı alanında çalışan kimselerin istemedikleri bir methodur.

Çocuğun kendi öz anne-babasından ayrılma zarureti olan hallerde ona devamlı bakacak ve kendi anne babası yerine kaim olabilecek aile seçimidir. Korunmaya muhtaç çocuğun verileceği aile çocuğun himâyeye altına alındığı müessesedeki meslek elemanları tarafından incelenir. Bu konuda müspet kanaat nasıl olduğu takdirde çocuk aile yanına verilir ve zikredilen elemanlar tarafından izlenir.

Koruyucu ailede, çocuğa gerekli bakımı sağlayıp-sağlayamayacağı, ilgili müessesesyle işbirliği yapıp-yapamayacağı, çocukla candan ilgilenip ona anne-baba olmaktan alıp alamayacağı, gerekli sevgi ve şefkati sağlayıp sağlamayacağı, aile içi üyeler arası ilişkilerin müspet olup olmadığı, çocukları yetiştirecek seviye ve manada de sahip olup olmadığı, yerleşmiş ve tatminkâr bir evlilik kurulup kurulmadığı gibi özellikler aranmakta idi. Bu özelliklere ek olarak yaş, sağlık, gelir ve çocuk da bakılmaktadır.

1983 Öncesi "Koruyucu aile uygulaması, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Unicef Teşkilâtı arasında yapılan bir anlaşma gereğince 1961'de Ankara'da pilot proje olarak başlatılmıştır. Bugün ülkemizde yaygınlaştırılmaya çalışılan koruyucu aile çalışmaları sonunda Ankara'da, 127 Konya'da 43, Adana'da 29 Kayseri'de 20, İstanbul'da 18, Yozgat'ta 17, İçel'de 13, Hatay'da 10, İzmir'de 9, Samsun'da 7, Burdur'da 6, Erzurum'da 3, Malatya'da 3, Eskişehir'de 2, Diyarbakır, Isparta ve Kütahya'da birer kişi olmak üzere toplam 323 çocuk koruyucu aile bakımı altında bulunmaktaydı. " 51

5) Evlât Edinme ve Evlât Edinmenin Şartları

Türklerde çocuğun yeri ve önemi ile ilgili bahsi incelerken "oğulluk" uygulamasından ve evlatlıkların Türk Toplumunu içindeki mühim yerini örneklerle anlatmıştık. Yani evlât edinme tabikatinin tarihi eskidir. Asırlar boyunca örfî, dini, siyasî, hukuki, sosyal, kültürel ve iktisadî bakımlarından önem kazanmıştır. Evlât edinme uygulaması gerçek ana babaya veya en yakın aile ortamına benzer niteliktedir.

Hukuk Devletimizde evlât edinme Hâkimin izni ile tamamlanan, aile hukuku ile ilgili özel bir sözleşme olup, evlât edinen ile evlatlık arasında gerçek soy bağının bütün hükümlerini yerine getiren hukukî bir müessesedir."

Evlât Edinmenin Şartları⁵²

Himâyeye muhtaç çocuklarla ilgili diğer kanunlar bahsinde sözünü ettiğimiz Medeni Kanun evlât edinmeyi, münasebetlerden doğan soy bağının gerçek soy bağına eşit tutmakta, hem çocuğun hem de diğer ilgili kişilerin hale ve menfaatlerini koruyucu tedbirler almaya özel önem vermektedir. Asli ve şekli tedbirlere uyulmaması halinde evlâtlık işlemleri geçerli sayılmayıp her zaman iptali mümkündür.

a) Asli Şartlar

Bunlar evlât edinen açısından aranan temel şartlardır. Evlât edinen kişinin her şeyden evvel gerçek kişi olması gerekmektedir. Çünkü sun'i de olsa evlâtlık bağı bir akrabalık sebebiyle vücut bulmaktadır. Medeni Kanun'a göre akrabalık ise; yalnız gerçek kişiler arasında söz konusu olmaktadır.

1. Evlât edinenin yaşı: Medeni Kanun evlât edinenin yaşını iki bakımdan ele alıp düzenlemiştir. Evlât edinen hem en az 40 yaşında olacaktır, hem de evlât edinenle, evlâtlık arasında en az 18 yaş fark bulunacaktır. (Md.253) Evlâtlık evlât edinenin kendi soyundan olamamaktadır. (Çocuğu, torunu, çocuğundan torunu gibi) Bu çocukların çıkarı düşünülerek prensip haline getirilmiştir.
2. Bekâr bir kimsenin evlenerek veya evli bir kimsenin sonradan kendi çocuğunun dünyaya gelmesi evlât edinme sözleşmesine tesir etmez. Zira sözleşmeyle bir hak kazanılmıştır.
3. Evlât edinen evli ise karı ve kocanın her ikisinin de rızası gerekmektedir.

b) Şekli Şartlar

Bunlar; başta hakimnin izni olup ikincisi de resmi senet ve nüfusa tescildir. Hakim izni verirken, evlât edinmeyi gerektirecek bir sebebin bulunup bulunmadığına, evlât edineceği kişiyi daha önceden gözetip gözetmediğine, ona karşı sevgi ve şefkat gösterip gösteremeyeceğine bakar. Çocuğun evlâtlık esnasında; bedenî, ahlâkî, fikri ve kabiliyetleri ile ilgili istismar edilip edilmeyeceği gibi hususları da dikkate alır.

Evlâtlığın evlât edinme nedeniyle kendi kan ve sıhri hısımlığı devam ederken evlât edinme sözleşmesi, evlât edinenin hısımları arasında hısımlık tesis etmez.

Medeni Kanun'un 257. Maddesine göre, kendisinin öz anne ve babasındaki mirasçılığına zarar gelmemek şartıyla evlâtlık evlât edinen kimsenin mirasçısı olur. Bu konu sözleşmede de kararlaştırılabilir. Medeni Kanun hükümlerine göre evlâtlığın mirasçılığı sınırlıdır. Evlâtlık ancak evlât edinenin mirasçısı olabilir. Evlâtlık evlat edinen kimsenin soyadını taşır.

Evlât edinme; evlâtlığın talebi, hakim kararı ve sözleşme hükümlerine aykırı gelişmeler olması halinde sona erer. Hangi sebeplenin haklı, hangilerinin geçerli olduğu konusunu hakim tespit eder.

II. 1983 ÖNCESİ HİMÂYEYE MUHTAÇ ÇOCUKLAR KONUSUNDA MERKEZİ VE MAHALLÎ İDARELERLE KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLARI KORUMA BİRLİKLERİNİN YAPTIKLARI GÖREVLER

1) Merkezi İdarenin Yaptığı Görevler

Himayeye muhtaç çocuklar konusunda merkezi idare denince akla Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı gelmektedir. 1949'da çıkıp 1957'de yeniden gözden geçirilen Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu bu iki bakanlığa önemli görevler vermiştir. Himayeye muhtaç bir çocuk için de ilk akla gelen yeme, içme, barınma, beslenme, sağlık ve eğitim olmaktadır.

a) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Yaptığı Görevler

1957 yılında himâyeye muhtaç çocuklarla ilgili olarak çıkarılan Kanun'un 4. Maddesinde korunmaya muhtaç çocukların bakılıp yetiştirilmeleri ve bir meslek sahibi edilmeleri, il özel idareleriyle belediyelerin müştereken kuracakları birlikler tarafından sağlanır. Bu birliklere mevzuat hükümleri gereğince Millî Eğitim ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıkları her türlü yardımı yapmakla mükellefti.

Her mali yılda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kanalıyla korunmaya muhtaç çocukları koruma birliklerine ayrılan parayı göndermekteydi. Bunun dışında çocuk bakım yurtları ile yetiştirme yurtlarının bütün sağlık personeli ihtiyacını karşılıyordu.

(0-6) yaş grubundaki himâyeye muhtaç çocukların müesseselere yerleştirilmesi ve bakımları da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın görevleri arasında idi.

b) Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın Yaptığı Görevler

Sağlık Bakanlığı'nın görevleri konusunda zikrettiğimiz Kanun maddesi Millî Eğitim Bakanlığı için de geçerliydi. Bu Bakanlıkta yetiştirme yurtlarına ve illerdeki korunmaya muhtaç çocukları koruma birliklerine gerekli yardımı yapıyordu.

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı da İlköğretim Genel Müdürlüğü vasıtasıyla birliklere belli oranda para gönderiyor ve yetiştirme yurtlarının öğretmen ihtiyacını karşılıyordu.

Öğretim çağına gelmiş himâyeye muhtaç çocukların yetiştirme yurtlarına yerleştirilmesi, bakımı ve eğitimi de bu Bakanlığın görevleri içindeydi.

c) Valinin Himâyeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Yaptığı Görevler

Vali illerde merkezin temsilcisi olduğu için her iki bakanlıkla ilgili işlerden sorumlu olduğu gibi il özel idareleri ile belediyelerin birlikte müştereken kurdukları birliklerin başkanı olduğu için görevleri de çoktu.

Vali; muhtar, zabıta veya devlet memurları tarafından kendisine haber verilen ve hakkında mahkemece alınmış koruma kararı bulunmayan çocukları acele hallerde korunma kararı alınincaya kadar çocuk yuvalarına, yetiştirme yurtlarına, hayır kurumlarından birine veya bir aile yanına (masrafları daha sonra birlik tarafından karşılanmak üzere) yerleştirmekle yükümlüydü.

2) Mahalli İdarelerin Himayeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Olarak Yaptığı Görevler

a) Belediyelerin Görevleri

Belediye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu ile kendisine verilen görevleri yapmıştır. Bir önceki tahsisatlarının (yıl içi ödenek olarak) en az %1' i oranında tahsisat koymaya ve bunu bütçesinin tasdikinden itibaren 3 ay içinde ilgili birliğe (bankadaki fon hesaplarına) yatırmaya mecburdular. Ancak 1983 öncesi belediyelerin bu payı genel olarak ödemekten imtina ettikleri bilinmektedir.

Belediye Kanunu'nun terkedilmiş veya bulunmuş çocukların belediyelerce gözetilmesi, bakılması ve barındırılması konusunda belediyelere görev verdiğini daha önce açıklamış idik.

b) İl Özel İdarelerinin Himayeye Muhtaç Çocuklarla İlgili Yaptığı Görevler

1913 yılında İl Hususi İdareleri Muvakkat Kanunu ile göreve başlayan il özel idareleri; il içinde hastane, yetim ve düşkünler evi ve sağlık tesisleri kurmak,

1953 yılında çıkarılan 6134 sayılı Kanun'la il özel idarelerine bu görevlerini Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na devretme yetkisi tanınmış, bu gün için il özel idarelerinin elinde sadece dispanserler kalmıştır.⁵³

Görüldüğü gibi 1983 öncesi il özel idareleri de korunmaya muhtaç çocuklar konusunda görevliydi. Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri'ne gerekli yardımı yapmakla da yükümlüydü.

c) Köy İdaresinin Yaptığı Görevler

Köy Kanunu'na göre himayeye muhtaç çocuğun işlerini köylüler "imece" yöntemiyle yerine getirmekle mükelleftiler.

3) Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliklerinin Yaptığı Görevler

Korunmaya muhtaç çocukları koruma birlikleri hem merkezi idarenin hem de mahalli idarelerin katıldığı hükmi şahsiyete sahip birer kamu kuruluşu niteliğindedir. Himayeye muhtaç çocuklarla ilgili hizmetler konusunda 1983 öncesinde en önemli görevler birliklere düşmekteydi.

Birlik, birlik meclisi, birlik encümeni, denetçiler kurulu ve birlik başkanından oluşan organlara sahipti.

Birlik meclislerinde; birliğe dahil illerin valileri veya görevlendirdikleri temsilciler, üye belediye başkanları, belediye meclislerinin seçtiği ikişer kişi, il özel idare müdürleri, il genel meclisi üyelerinden ikişer kişi, millî eğitim müdürleri, sağlık ve sosyal yardım müdürleri, ziraat müdürleri, bölge çalışma müdürleri ve iktisat ve ticaret müdürlerinden meydana geliyordu. Birlik meclislerinin görevleri bütçe ve meclis encümeninin gönderdiği idari işlerden müteşekkildi.

Birlik encümenlerine de, birlik meclisinin kendi üyeleri arasından seçtiği 4 asil, 4 yedek üye, birlik merkezinin bulunduğu yerin milli eğitim müdürü, birlik merkezinin bulunduğu ildeki sağlık ve sosyal yardım müdüründen meydana geliyordu.

Birlik encümenleri haftada en az bir gün toplanarak, çalışma raporları, kadro, bütçe ve kesin hesapları tetkik edip Meclise e kabul edilen bütçe, kadro ve programların uygulanması için gerekli tedbirleri almaktaydı. Acele hallerde meclisin verebileceği kararları uygulardı. Birlik memur ve hizmetlilerinin seçilme, tayin, cezalandırma, teşvik, birlik emrine alma, çıkarma, emekliye ayırma gibi işlemlerini inceler ve bir karara bağlardı.

Birliğe bağlı yurtları denetler ve müessese bakımı dışındaki himâyeye muhtaç çocukların aile yanında korunup, çalıştırılanların durumlarını inceler ve çalışmaları düzenlerdi.

Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın her sene topladığı "Çocuk Koruma Umûmî Danışma Heyeti" ne temsilciler gönderir ve gerekli tekliflerde bulunulurdu.

Denetçiler Kurulunun görevleri isminden anlaşılmakta olduğundan birlik başkanlarının yaptığı görevler üzerinde de kısaca duralım:

Birliğin ita amiriydi. Gerekli görülen hallerde birlik meclisini olağanüstü toplantıya çağırma yetkisine sahipti. Birlik meclisi ve encümenlerinin kararlarını yürütürdü. Birlik mallarını idare eder, vâridâtını takip ve tahsil ederdi. Mukavele akti, sulh ve ibra, bağış kabulü konularında görevleri vardı. Birliğin davalı duruma düşmesi halinde birliği temsil eder veya ettirirdi. Psiko-sosyal servislerin denetimlerini gerçekleştirirdi.

Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birliklerinin gelir kaynakları ise;

Üye belediyelerin bir önceki yıl tahsisatlarının en az %1'i oranındaki katkıları, İl özel idarelerinin bir yıl önceki tahsisatlarının %1'i, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın bu maksatla bütçesine koyduğu tahsisat, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın himâyeye muhtaç çocuklar için bütçesine koyduğu miktar, gerçek ve tüzel şahıslar tarafından yapılacak aynî, nakdî, menkul ve gayri menkûl bağışları, çocuklara yardım maksadıyla kurulan vakıflardan elde edilecek gelirler, bir işte çalışarak para kazanan yurt çocuklarının "masrafa iştirak payları", kira gelirleri ve döner sermaye gelirlerinden müteşekkildi.

Birlik elde ettiği bu gelirlerle; ilk barındırma ve inceleme yurtları, çocuk bakım yurtları, yetiştirme yurtları, tahsile devam edemeyen çocuklar için atölyeler açmakla görevi idi.

Meslekî önem ve dalları dikkate alarak sistemli bir şekilde anlatmaya çalıştığımız birlikler ve birliklerin vermiş olduğu sosyal hizmetler 24.5.1983 tarihine kadar olan hizmetlerdir. Ancak sosyal hizmetleri ilgilendiren tatbikat alanları içinde saydığımız evlât edinme ile ilgili işlemler güncellenmiş ve genel hatlarıyla geçerliliğini korumaktadır.

III. 1983 ÖNCESİ YAŞLILARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERDEKİ GELİŞMELER

Milli geleneklerimizde, dinî törelerimizde ve Türk Milleti'nin ahlâk anlayışında yaşlılar çok mühim bir yere sahiptir. İslâm Dini'nin de önemle üzerinde durduğu vecibelerden bir tanesi de ihtiyarlara saygıdır. Diğer vecibelere paralel olarak yaşlıların hayata bağlılıklarını temin etmek, tecrübe ve dünya görüşlerinden istifade etmek gerekmektedir.

Hz. Muhammed (s.a.v) "Büyüğüne saygı göstermeyen, küçüklerini sevmeyen bizden değildir" buyurmuş ve yine Hz Peygamber Aleyhisselam; "Yaşlılara saygı Allah'a saygıdandır. Saygı gösteren gençler, yaşlanınca gençlerden saygı görürler"⁵⁴ buyurmak suretiyle ihtiyarlara gerekli saygıyı göstermemizi emretmişlerdir.

Dünya Sağlık Teşkilâtı 1932 yılı sağlık haftasını yaşlılara ayırmıştır. Türkiye'de bu yaklaşımı benimsemiş ve hafta içinde yaşlılarla ilgili meseleler ve çözüm yolları üzerinde durulmuştur. Türkiye'de yaşlara göre nüfus tespiti yapılabilmekte ancak Karahasanoğlu'nun korunmaya muhtaç çocuklar konusunda ifade ettiği gibi muhtaç yaşlı ve sakat sayısı hakkında bir şey de-nilememektedir. Bazı tahminler yapılmakta bu tahminlerin neye istinad ettiği konusu da açıklanamamaktadır.

Malûm olduğu üzere uzun harpler neticesi Cumhuriyet'in ilânını müteâkib memleketimizde yaşlı sayısı artmaya başlamış ve gene nüfus sıkıntısı içine düşülmüştü. Ortalama insan ömrünün artması, sağlık tedbirlerinin iyileştirilmesi ve benzeri sebeplerle yaşlı nüfus durmadan artmaktadır. Bu artışa paralel olarak: kendi sosyal yapımızın icapları doğrultusunda sosyal hizmetlere yönelik muhteva bakımından yeterli araştırmalar yapılamamaktadır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile belediyelerin maaş bağlama dışında yaşlılara yönelik sosyal hizmetleri oldukça mahduttur. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın yaşlı hizmetleri ise ihtiyaç duyulan seviyede değildir. 1983 öncesinde Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Kütahya, Isparta, Kastamonu ve Turgutlu gibi il ve ilçelerde huzurevleri açılmıştır. Bu huzurevlerine yönetmelik gereği yeme, içme ve tuvalet gibi ihtiyaçlarını bağımsız olarak giderebilen, 65 yaşından yukarı yaşta olan, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın tespit ettiği ücreti ödeyebilen kimseler kabul edilirdi. Ancak fakirliğin belgelenmesi kaydı ile muhtaç yaşlıların da kabulü mümkündü.

Belediyelere bağlı huzurevleri de bu ve benzeri şartlara ilave olarak bazı şartlar aramaktaydı. Mesela, belediye hudutları içerisinde en az altı aydan beri oturmakta olmak gibi. Bu yaşlı huzurevlerinin sosyal hizmet elemanları da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından atanmaktadır.

Belediyelere bağlı olarak hizmet veren yaşlı huzurevleri ise, Ankara, İstanbul, Adana, Aydın, Balıkesir, Bursa-İnegöl, Diyarbakır, Gaziantep, Erzurum, İzmir, Manisa, Malatya, Mardin, Samsun, Sakarya ve Kayseri'dir. İstanbul'da iki adet olduğunu belirtmekte fayda var.

Derneklere bağlı yaşlı huzurevi sayısı beştir. Bunlardan üçü İstanbul'da, biri Ankara'da diğeri de Sakarya'dadır. Toplam yatak kapasiteleri 70 civarındadır. Azınlıklara ait olup fakir yaşlı ve muhtaçlara hizmet veren müesseseler ise sayı ve kapasite itibariyle farklılık göstermektedir. Bir kısmı hastane ve dispanser olarak görev yapmaktadır.

Bilindiği gibi yaşlı hizmetleri ve ihtiyarların istikbâl endişesini azaltmak maksadıyla T.C. Emekli Sandığı, S.S.K ve Bağ-Kur kurulmuştur. Bu müesseselerin kendilerine bağlı ye yeterli sayıda huzurevi açması veya sosyal hizmet programları geliştirmesi gerektiği kanaatini taşımaktayız. Bu müesseseler sosyal hizmetlere daha çok önem vermelidir.

Yaşlılara Yönelik Mevzuattaki Gelişmeler

65 yaşından yukarı, yaşlı, güçsüz, kimsesiz ve gelirsiz muhtaç kimselere aylık bağlanması 2022 sayılı Kanun'la sağlanmıştır.

Malül, gaziler maaşa bağlanmıştır.(1005 Sayılı Kanun)

Bankaların emekli sigorta sandıkları kurulmuştur.

1926 yılında çıkarılan ve daha önce de sosyal hizmetleri ilgilendirdiği için üzerinde durduğumuz 743 sayılı Medenî Kanun'da, ailelere yaşlı ve sakatların korunması için tedbir alan maddelerini zikredebiliriz:

Nafakayla ilgili maddeler(315,316, 317)

Vesayetle ilgili maddeler(356, 358, 359)

Kayyumluk ve müşavirlik maddeleri (376, 377,378)

1961 Anayasası'nın 48. Maddesinde : "Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak Devletin ödevlerindedir"⁵⁵ denilmekteydi. Sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerle ilgili haklar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde yer aldığı gibi bizim Anayasalarımızda da yer almıştır.

Yine 1961 Anayasasının 49. Maddesinde, Devletin; herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbî bakım görmesini sağlamakla görevli olduğu, yoksul ve dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alacağı hükme bağlanmıştır.

Yaşlıların çok çeşitli güçlük ve problemleri vardır. Bu problemlerden bazıları, çocukların evlendirme, beslenme, ilgi, aile yanında veya müessesede kalmaktan doğan bazı problemler gibi. Gün geçtikçe aile sayısı artmakta, yeni yeni aileler kurulmakta, çocuklar büyümekte, iş hayatına atılmakta, evlenmekte, zaman zamanda baba ocağından, ana kucağından uzaklaşmakta ve kendilerine yeni bir hayat tarzı seçmek zorunda kalmaktadırlar. Böylece aile müessesesindeki gelişmeler üyelere yeni mesuliyetler yüklemektedir. Yaşlı karı veya kocadan herhangi birinin

ölümü halinde çok önemli bir intibak” problemi söz konusu olmaktadır. Çünkü geçmişi birlikte yaşamış, aynı dünya görüşünü ve değerleri paylaşan, birbirini gayet iyi anlayan eşlerden birisi vefat etmiştir,

Yaşlılar gerekli sosyal statüyü elde edememişler ise, senelerce boşa çalıştıkları inancına kapılabilmektedirler. Bu bakımlardandır ki, yaşlılar sosyal krizlere daha çok eğilimlidirler.

Bazı insanlar bedenlerindeki çöküntüyü kabul etmek istemezler. Aslında ihtiyarlık gibi bir gerçekten kaçmaya çalışmak kendini boş yere telef etmek manasına gelmektedir.

Yaşlıların en büyük ihtiyaçlarından birisi de sevmek ve saygı görmek arzusudur. Yaşlılar bu bakımdan kolayca incinebilen insanlardır. Dünyada kendilerine ilgi gösterilmediği kanaatinde olan yaşlı sayısı 260 milyon civarındadır. Bu rakamın 2000 yılında 400 milyona ulaşması beklenmektedir.

Yaşlıların intibakı, geçmiş hayat tecrübeleri ile çok yakından ilgilidir. Tatminkâr bir hayat sürmüş birbirine karşılıklı saygı ve güven hissi beslemiş, aile, çevre ve toplum şartları ile bağdaşabilmiş ve bütün bu tecrübelerle olgunluğa erişmiş kimseler, yaşlılığın çizdiği sınırları paniğe kapılmadan itidalle karşılarlar.

Yaşlılardan beklenen, çeşitli intibak veya intibaksızlık sebeplerini; aktif geçen yılların hayat hikâyelerinde aramak gerekir. Yaşlılar güvenlik ve sevgi ihtiyaçlarını başkalarıyla paylaşmak isterler." ⁵⁶ Bu sebeptendir ki, onlar içinde en ideal bakım ortamları aileleridir. İşe yarar ve faydalı olduklarını daima ortaya koymak arzusunu taşırlar.

Yaşlılar ibadet etsin veya etmesin, camiye gitsin veya gitmesin hayatlarında dinin önemi büyüktür. Özellikle insanların fanilik gerçeğini anladıktan sonra son yıllarını memnun ve mesut geçirmesi için "ahiret inancı" mühimdir. Yaşlılara hizmet veren sosyal hizmet müesseselerine bu yönden de donatı sağlanmalıdır. Ayrıca camilerdeki din görevlileri, yaşlılara daha yakın ve candan davranmalı, münasebetlerini müspeti halde tutmalı, onların beklentilerine uygun boş zamanlarını değerlendirici faaliyetlere öncülük etmelidirler.

ALTINCI BÖLÜM

YAKIN DÖNEM ÖNCESİ SOSYAL HİZMETLER VE SOSYAL HİZMET MÜESSESELERİ

Bu bölümde Anayasalar, kalkınma planları ve mevzuatta kaydedilen gelişmeleri, sosyal hizmetlerde vahdeti, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nu bir bütün olarak ele alıp incelemeye çalışacağız. Yakın geçmişte sosyal hizmetlerden maksat 1983 sonrası kapsayan sosyal hizmetlerdir.

I. ANAYASA VE KANUNLARDA KAYDEDİLEN GELİŞMELER

Himâyeye, bakıma ve yardıma muhtaç aile, çocuk yaşlı ve diğer kişilere götürülen hizmetlerde birlik, beraberlik fikri neden doğdu ve hangi safhaya gelindi? Bu bölümde ve incelemeye başladığımız kısımda tarihî tekâmül de dikkate alınarak zikredilen soruya cevap aranacaktır.

Daha önceki bölümlerin tetkikinden anlaşılacağı üzere gerek hizmetler ve gerekse mevzuat ve müesseseler bakımından bir dağınıklık dikkati çekiyordu.

Köy Kanunu, köylülere,

Türk Medeni Kanunu, aileye,

Türk Ceza Kanunu, topluma ve aileye,

Belediye Kanunu, belediyelere,

Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, topluma ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na,

6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, İl özel idareleri, belediyeler ve koruma birliklerine sosyal hizmetler konusunda çeşitli görevler veriyordu.

Bütün bu gelişmelere paralel olarak bu konularda araştırmalar yapmak üzere Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmetler Enstitüsü ve örgün eğitimi gerçekleştirmek üzere Sosyal Hizmetler Akademisi kuruluyordu. Böylece konuya hem ilmi açıdan yaklaşılacak hem de meslek elemanı yetiştirilmek isteniyordu.

1949 yılına kadar himâyeye muhtaç çocuk, yaşlı ve sakatlara Darülaceze ve Türkiye Himâyeye-i Etfâl Cemiyeti hizmet vermeye çalışıyordu. 1949 yılında bu iki sosyal hizmet müessesesinin yeterli olmadığı görülmüş ve 5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu çıkarılmıştı. Böylece sosyal hizmetlerin sadece hayır müesseseleri ve gönüllü kuruluşlarca yerine getirilmeyeceği devletin de faaliyete geçmesi gerektiği görülmüyordu.

1) 1961 Anayasası ve Sosyal Hizmetler

1961 Anayasası'nın 2. maddesinde: "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir." ⁵⁵ deniyordu. Bu Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin aynı zamanda sosyal bir devlet olduğu anlamına gelmekteydi.

Sosyal Devlet, fertlerine yalnız klasik hak ve hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda onların insan haysiyetine uygun bir şekilde yaşamaları için maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamalarını kendisine vazife bilen devlet olarak algılanıyordu.

1961 Anayasası'nın 35. Maddesinde de: "Aile Türk Toplumunun temelidir."

Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar" hükmü getirilmiştir.

Bilindiği gibi bizde ailenin tarihi, hukuki, ahlaki cepheleri vardır. Görüldüğü gibi 35. madde ile ananın ve çocuğun himâyesi konusuna özel bir önem verilmiştir. Elinde olmayan sebeplerle ana ve babanın yardım ve himâyesinden mahrum kalan çocukların, maddî ve manevi yoksunluğa terk edilmesini sosyal devlet istemez.

43. Maddede, kimsenin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılmayacağına, çocuk, genç ve kadınların çalışma şartları bakımından özel olarak korunacaklarına işaret edilmektedir. Daha önce yaşlılara yönelik sosyal hizmetlerdeki tekâmül konusunda 48. maddede temas etmiştik.

Özetle, 1961 Anayasası'nın sosyal bir muhtevâyaya sahip olduğunu ancak hükümlerdeki ifadelerin mücerret olup mufassal hükümler getirmediğini ifade edebiliriz.

1961 Anayasası'nı müteakiben "Planlı Kalkınma" dönemine geçtiğimiz malûmdur. Planlı dönemin de sosyal hizmetler açısından bir değerlendirmesini yapmak faydalı olacaktır.

2) 1982 Anayasası ve Sosyal Hizmetler

1982 Anayasası hem 1961 anayasası, hem de Planlı dönemlerdeki gelişmelerden elde edilen sonuçları da içerecek şekilde önlemler geliştirmiştir. Bu önlemleri; sosyal güvenlik, sağlık hakkı, engelli ve yaşlıların korunması ile ilgili hizmetler, gençliğin korunması ve eğitim- öğretim hakkı gibi konularında geliştirilmiş olduğunu görmekteyiz. Günümüz sosyal hizmetler ve sosyal refah anlayışı içinde 1982 Anayasası daha kapsamlı olarak ele alınacaktır.

II. PLANLI DÖNEMDE VE PLANLARDA SOSYAL HİZMETLER

1) Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Hizmetler⁴⁶

a) Ana İlkeler ve Metod

Sosyal hizmetler programının amacı, çeşitli çevrelerde ortaya çıkan sosyal düzensizlik ve bozuklukların giderilmesidir. Bu amaç, Devletin ve onunla işbirliği yapacak olan çeşitli gönüllü kuruluşların çalışmalarıyla sağlanacaktır.

b) Durum

Sosyal hizmet çalışmaları gönüllü kuruluşlarla ve kamu kuruluşları tarafından dağınık ve programsız olarak yürütülmektedir. Bu konuda yetişmiş eleman sayısı da yetersizdir.

c) Hedefler

Nüfus planlaması programının uygulanmasına yardım, şehirlerin varlıksız mahallelerinde ortaya çıkan meselelerin çözülmesine yardım, yaşlıların bakımı, sakatların işe alıştırılması ve suçluların mahkûmiyet sonrası işe alıştırılmaları ve benzeri sosyal meseleler toplum ve kişi refahının Bağlanması için ele alınacaktır.

Korunmaya muhtaç çocukların bakımı ve yetiştirilmeleri, çocuk suçlunun önlenmesi, intibaksız çocuklar ve geri zekâlı çocuklar meselesinin çözümü, çocuk emeğinin kötüye kullanılmasının önlenmesi ve çocuk refahının sağlanması amaç alınır.

d) Tedbirler

- i. Sosyal hizmetler esas itibariyle gönüllü kuruluşlar ile yürütülecek bir hizmet olduğu için bu kuruluşların birbirleri ile ve kamu otoriteleriyle işbirliğini sağlamak üzere il seviye-

sinde "koordinasyon kurulları" kurulacaktır. Bu alanda çalışan teşekküllerin amme kaynakları kullanmaları yerine gönüllü tasarrufları artırılması ve bunu en uygun şekillerde kullanacak hale getirmeleri için gerekli tedbirler alınacaktır. Kamu kaynakları öncelikle gönüllü tasarrufları harekete geçirmekte başarı gösterenlere verilecektir.

- ii. Sosyal hizmetlere konu olan hizmetlerin ve fonların tek elden işbirliği içinde yürütülmesi için "Sosyal Hizmetler Kurumu" kurulacaktır.
- iii. Sosyal hizmetler alanında yetişmiş personel olmadığından personel yetiştirilmesine önem verilecek ve kurulmuş bulunan Sosyal Hizmetler Akademisi geliştirilecektir.
- iv. Memur ve işçi dışında kalan yurttaşlar için sosyal sigorta kurulması ile ilgili imkânlar araştırılacaktır.
- v. Cezaevlerinden tahliye edilenlerin işsiz kalarak tekrar suç işlemelerine mani olmak amacıyla bunlara iş sağlamak için patronaj teşkilâtının kurulması konusunda gerekli tedbirler alınacaktır.

2) İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Refah Hizmetleri

a) Ana İlkeler

- i. Sanayileşme ve modernleşme ile ortaya çıkan ve sosyal sigortalarla karşılanamayan sosyal güvenlik ihtiyaçları sosyal refah hizmetleriyle karşılanacaktır.
- ii. Bu hizmetlerin yürütülmesinde merkezi idarenin düzenleyici, yol gösterici, destekleyici rolü esastır. Bununla birlikte merkezi idare ile mahallî idarelerin ve konunun beşeri ilgi gerektiren nedeniyle gönüllü kuruluşların hizmet bütünlüğü içinde çalışmalarını sağlanacaktır.
- iii. Hizmetin götürülmesinde ve yardımların sağlanmasındaki düzenin insanlık haysiyetini zedeleyici olmaması özellikle gözetilecek.
- iv. Sosyal refah hizmetleri, bütün ihtiyaç gruplarını kapsayacak şekilde ve imkânlar Ölçüsünde ve nakten yardımlarla sağlanacaktır.
- v. Sosyal refah hizmetleri sağlanması gereken kişilerin sorunları ele alınırken, bu sorunların temelindeki nedenlerine kadar inilecek, çözüm yolları bu yaklaşım içinde getirilecektir.
- vi. Sosyal refah hizmetleri, kişilerin toplum hayatında gelişmeleri için gereken güvenlik ortamını yaratmak ve artan refahtan pay almalarını sağlamak, böylece karşılaştıkları sosyal güçlükleri yenmek amacıyla yaşlılara, fakirlere sosyal yardım, çocuk refahı,

gençlerin refahı, aile bakımı, beden ve ruh yapıları bakımından veya sakatlıkları yüzünden çalışamayanların bakımı, tıbbi ve sosyal rehabilitasyon, işe alıştıırma, suç ve suçlu ile ilgili hizmetler, boş zamanları değerlendirme konularında uygulanan kamu programları olacaktır. Bunlarla ilgili olan sosyal faaliyet alanlarında yapılan çalışmalarla ilgi kurulacaktır,

b) Durum

Sorunun Tanıtılması

Memleketimizde sosyal refah hizmet konularında bakanlıklar, belediyeler, birlikler, İktisadî devlet teşekkülleri, bankalar ve gönüllü kuruluşlar çalışmaktadır.

Çocuk refahı konusunda "Korunmaya Muhtaç Çocuklar Kanunu" na göre ve kesin sayısı bilinmeyen çocuklardan 0-6 yaş arasındakilerinin bakım ve yetiştirilmeleri Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na, 7-18 yaş arasındakilerin Millî Eğitim Bakanlığı'na aittir. Bu hizmet, mahalli idare ile birlikte kurulan "Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri" tarafından yürütülmektedir. Bu konuda müessesede bakılan çocuk, sıra bekleyen çocuk sayısı Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7'de sağlanan hizmetlerin sınırlılığını ortaya koymaktadır. Hizmetlerin yürütülüş şekli psikolojik ve sosyal bakımdan yeterli değildir. Çok sayıda çocuğu bir arada barındıran bugünkü düzen yerine konulması düşünülen koruyucu aile veya gündüzlü bakım imkânları deneme safhasındadır. Bu amaçla yapılan pilot çalışmalardan Türkiye'deki aile düzeninin özellikleri dolayısıyla ümit verici sonuçlar alınamamıştır.

Tablo 7: Korunmaya muhtaç çocuklara yapılan hizmetler (1966)⁵⁷

Yaş grubu	Kuruluş sayısı	Bağlı olduğu kuruluş	Hizmetten yararlanan çocuk sayısı	Sıra bekleyen çocuk sayısı	Hizmete ihtiyacı kalmayan çocuk sayısı
0-6	26	Sağlık Bakanlığı	2020	-	-
0-6	18	Ç.E.K.	1900	-	-
7-18	79	M.E.B	10104	8161	4743
Toplam	123		14024	8161	4743

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı

3) Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Yardım ve Sosyal Refah Hizmetleri⁵⁸

a) Planlı Dönemde Gelişmeler

- i. Türkiye'de sosyal yardım ve refah hizmetleri çok çeşitli kuruluşlar tarafından ve koordinasyonsuz olarak yürütülmektedir. Bu faaliyetlerin programlı olarak yürütülmesini sağlayacak sosyal hizmetler kurumunun kurulması gerçekleştirilmemiştir. Bu nedenle hizmetler arasında ikilemeler, karışıklıklar, boşluklar ve götürülen hizmetlerde hizmetlilerin işlerine uyumsuzluklar görülmektedir. Bu duruma paralel olarak toplam korunmaya muhtaç çocukların içinde korunup yetiştirilenlerin payı çok düşük bir düzeydedir.
- ii. Sakatların rehabilitasyonu konusunda çalışmalar yalnız 1963 yılında programa alınan Ankara Rehabilitasyon Merkezi ile yürütülmekte ve eski hükümlü ve sakatların yeniden işe yerleştirilmeleri dar bir çerçevede kalmaktadır.
- iii. Sosyal yardım ve refah hizmetleri tek elde toplanarak mali, idarî personel ve hizmet standardı yönünden bütünleşmeyi sağlayacak olan kanunî düzenlemeler gerçekleştirilmemiştir. Ekonomik gücünü kaybeden afetzedelere yapılacak yardımlar konusunda ilgili kuruluşların işbirliği içinde hizmet götürmelerini sağlayıcı mevzuat etken bir şekilde uygulanamamaktadır.
- iv. Bir transfer niteliğinde olan sosyal yardım ve refah hizmetleri çoğunlukla Devlet bütçesinden, çeşitli bakanlık bütçelerine konulan ödeneklerle dolaysız ve dolaylı olarak bakanlıkların kendi görev kapsamaları içinde görülmektedir. Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Adalet Bakanlıkları korunmaya muhtaç çocuklar, suçlu çocuklar, afetzedeler, göçmenler ile ilgili hizmetleri yürütmektedir ve bazı bakanlıkların ağırlıklı bu hizmetlere ayrılmış ödenekleri vardır, 1967 yılında Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarının toplam sosyal hizmet harcamaları 36.5 milyon TL, 1971 yılında 82.6 milyon TL'dir. Bununla birlikte ayrılan fonlar, belediye ve özel idare bütçelerinden yapılan transferler ve gönüllü yardımlar, kapsanması gerekli nüfus ihtiyaçlarının çok altındadır. Sosyal yardım ve sosyal refah hizmetleri konusunda gönüllü kuruluşlar içinde Çocuk Esirgeme Kurumu ve Kızılay'ın yürütmekte olduğu hizmetler önemli bir yer tutmaktadır. Yaşlılar için 11 ilde belediyelerin yaşlı bakım yurtları bulunmaktadır. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun korunmaya muhtaç çocuklar için 20 çocuk yuvası ve 58 ilde 84 yetiştirme yurdu, 5 ilde 10 gündüzlü bakımevi ve 4 ilde küçük çocuklar için yardım müesseseleri bulunmaktadır.

b) Uzun Dönemli Gelişme Yönü

Çok sayıda ve dağınık olarak yapılmakta olan sosyal yardım ve refah hizmetlerinin, Üçüncü Plan döneminde sosyal hizmetler kurumu içinde programlı ve koordine bir şekilde ele alınmasının sağlanması hizmet, tasarruf, personel, istihdam ve sosyal güvenlik politikasının bütünlüğü bakımından gereklidir.

c) İlkeler ve Tedbirler

- i. Sosyal yardım hizmetleri, sosyal sigorta sistemi dışında kalan ve geleneksel dayanışma imkânlarını yitirmiş olan güçsüz çocuk, kadın ve ihtiyarlara öncelik verilerek geliştirilecektir. Bunun için genel idarenin, mahallî İdarelerin ve gönüllü örgütlerin tek bir sistem içinde yeniden düzenlenmesi gerçekleştirilecek ve uygulamada yardımların transfer özelliğinden çok ferdi; istihdam sürecine belli ölçülerde katılmaya hazırlayıcı türler olmasına dikkat edilecektir.
- ii. Sosyal yardım sisteminin kurulmasında kapsam, yardım edilecek gruplar, yapılacak yardım şekli ve yardım yapılacak kişilerin ihtiyaç derecelerinin objektif olarak tespit edilmesi konularına özel önem verilerek bu konular belirli programlara bağlanacaktır.

4) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler ⁵⁹

- iii. III. Plan döneminde Türkiye'de sosyal hizmet ve sosyal yardım amacı ile Devlet kurumlarının, yarı resmi ve gönüllü kuruluşların hizmet götürdüğü, ancak bu hizmetlerin bugünkü koşullar içinde dağınık ve birbirinden kopuk olduğu görülmektedir. Uygulamalar genel olarak değerlendirildiğinde, gerek devletin, gerek gönüllü kuruluşların götürdüğü hizmetlerin hem nitelik hem nicelik açısından gereksinmeyi karşılamaktan uzak olduğu görülmektedir.
- iv. Halen çeşitli sosyal sigorta ve sosyal hizmet programlarından yararlanarak yaşlılık, mahlullük, dul yetim aylığı ve diğer ödenekleri alanlarla bakım altında olanlara verilmeye çalışılan sosyal hizmetler ve sosyal yardım programlarının kapsamı ise, toplumsal sigorta programlarına göre çok sınırlı kalmaktadır. Bu konuda etkin hizmet programlarının yurt düzeyine yaygınlaştırılması nedeniyle hizmetten yararlananların sayısı çok küçüktür. Devletin anayasal görevi gereği kamu kaynaklarından ayrılması gereken fonlar, özel ilgi gruplarının etkin biçimde kapsanmasında yetersiz kalmıştır.
- v. Oysa, sanayileşme ve kentleşme sonucu geleneksel yapı değişikliklerinin yerine geçecek, çalışan annelerin çocuklarına hizmet verecek gündüz bakımevleri gibi sosyal hizmet kurumları ana ihtiyaç gittikçe artmaktadır.

- vi. 1977 yılında 0-6 yaş grubunda korunmaya ihtiyaç duyan, 1.5 milyon çocuk bulunmasına karşın, götürülen hizmet ancak 21 bakımevinde 3.030 çocuğu kapsayabilmiştir. 7-18 yaş grubunda bulunan 2.2 milyon çocuk korunma, bakılma, yerleştirilme gereksinimi duyarken, 1977 yılında 93 yetiştirme yurdunda bakılan çocuk sayısı 15.002'dir.
- vii. 1975 ders yılında 0-19 yaş grubunda bulunup da gözleri görmeyenlere götürülen hizmet 4 kurumda 586 öğrenciyi kapsamaktadır. Oysa bu programdan yararlanmak durumunda olanların sayısı yaklaşık 40.000 dolaylarındadır.
- viii. Duyma yeteneği olmayanlara götürülen programlar ise 13 kurumda toplam 2.454 kişiyi kapsamaktadır. Türkiye'de 0-19 yaş grubunda bu hizmetlerden yararlanmak durumunda olanlar ise 46.450 kişidir. Bu alanda hizmetin kapsamı çok sınırlı olduğu gibi niteliği de yetersiz kalmaktadır. Geri zekâlı çocuklarla ilgili olarak 1977 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na açılması düşünülen tesis, 500 çocuğa gerekli bakımı sağlayacaktır. 1977 de eğitilebilir geri zekâlı çocuklarla ilgili olarak Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı alt özel sınıflarda toplam 8.747 öğrenci eğitilmektedir.
- ix. Türkiye'de yetişkin sakatlara ve yaşlı bakım ve rehabilitasyonuna yönelik çalışmalar, bu konuda açılan kurumların yetersizliği nedeniyle istenen düzeye ulaşamamıştır. 1977 yılında 65 ve daha yukarı yaş grubunda bulunanların toplam nüfusa oranı yüzde 4.5'tir. Bu gruptaki 1.9 milyon kişiden 494.280'inin uluslararası göstergelere göre bakıma ve rehabilitasyona gereksinimi vardır.
- x. III. Plan döneminde 65 yaşını doldurmuş yaşlılara, muhtaç ve sakatlara maaş bağlanmasını öngören yasa 1977 yılında yürürlüğe girmiş ve 780.000 vatandaş bu yasadan yararlanmıştır. Ancak bu yasanın uygulanması sırasında giderilmesi gereken bazı aksaklıklar belirmiştir.

Ayrıca Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında: "Kimsesiz çocuklar, engelli kişiler, yaşlılar, doğal afetlere uğrayanlar başta olmak üzere, yardıma muhtaç kimseler için ve yurttaşların toplumsal değişime uyabilmelerine veya çevre değişiminden doğan sorunları çözebilmelerine yardımcı olmak üzere, etkin ve yaygın bir toplumsal hizmet örgütlenmesine gidilecektir" ⁵⁹ şeklinde temel hedefler ve strateji açıklanmaktadır.

5) Beşinci Kalkınma Planında Sosyal Hizmetler, Yardımlar ve Sosyal Refah 60

a) İlke ve Politikalar

- i. Sosyal hizmetlerin ve yardımların, sosyal ve ekonomik gelişme ile orantılı, toplumun imkânları ve yapısıyla uyumlu olarak arttırılması esastır.

- ii. Sosyal hizmetler devletin denetim ve gözetiminde halkın gönüllü katkısı da sağlanarak bir bütünlük içinde yürütülecektir.
- iii. Sosyal hizmet programları korunmaya, bakım ve yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat, yaşlı ve diğer kişilerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenerek yaygınlaştırılacaktır.
- iv. Sosyal hizmetlerin götürülmesinde kişi ve ailelerin maddi, manevi ve sosyal güçlüklerinin giderilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunması, hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesi esastır.
- v. Sosyal hizmetlere muhtaç olanlara çeşitli imkânların yönlendirilmesinde rehberlik esastır.
- vi. Sosyal hizmet programlarının uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk, muhtaç sakat ve muhtaç yaşlıya öncelik tanınacaktır.
- vii. Korunmaya muhtaç çocukların sosyal, psikolojik ve kültürel gelişmelerinin sağlanması için çocuk yuvalarının ve yetiştirme yurtlarının niteliklerinin yükseltilmesi ve sayıca artırılması hususunda gerekli çalışmalar yapılacaktır. Yetiştirme yurtları, Çocuk Esirgeme v.b. kurumlarda korunan çocuklardan çalışma yaşına gelerek, bu kurumlardan ayrılmaları halinde işyerlerine, sakatlar ve eski hükümlülerde olduğu gibi belli oranda istihdam zorunluluğu getiren yasal düzenlemeler gerçekleştirilecektir.
- viii. Bakıma muhtaç çocuklar için koruyucu aile programı ve evlât edinmenin şartları konusunda gerekli çalışmalar yapılacaktır.
- ix. Körler, sağırlar, ortopedik özürülüler ve uyumsuz çocuklar için özel eğitim hizmeti veren eğitim kuruluşları sayıca ve nitelikleri itibariyle ihtiyaca cevap verebilecek seviyeye çıkarılacaktır.
- x. Muhtaç ve yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak ve bakmak, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan huzurevlerinin gittikçe artan ihtiyaçlar karşısında sayıca ve nitelikleri itibariyle yeterli seviyeye çıkarılmasına çalışılacaktır.
- xi. Sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında koordinasyon tesis edilerek mevcut kaynakların en verimli şekilde kullanılmasına çalışılacaktır.
- xii. Sosyal yardımlar, gönüllülük ilkesine göre işlediğinden, azami seviyeye çıkarılacak şekilde teşvik edilecek, çeşitli yollarla sağlanan yardım ve hizmetleri yerine ulaştırıldığına halka duyurulacaktır.

- xiii. Bir millî müessese olarak Türk Toplumunda sosyal hizmet ve yardım açısından önemli "bir yeri olan vakıfların bu hususiyetlerinden saptırılmadan vakıf hukuku ve kültürüne uygun olarak teşviki sağlanacaktır.
- xiv. Kamuya yararlı vakıfların kuruluş ve gelişmesini teşvik amacıyla, uygulanan vergi muafiyeti imkânından yararlanma sınır ve esasları belirlenecek ve bu konuda etkili bir denetim sağlanacaktır.
- xv. Geleneksel sosyal yardım müesseselerinden azami yardım sağlamak üzere enformasyon, yönlendirme ve teşvik sistemleri devreye sokulacaktır.
- xvi. Büyük şehirlerde ve gecekondu bölgelerinde ihtiyaç duyulan rehberlik ve yaygın eğitim çalışmaları sosyal hizmet ilkeleriyle bütünleştirilerek götürülecektir.
- xvii. Malûllerin, sakatların istihdamı, ekonomik, sosyal ve psikolojik durumlarının iyileştirilmesi için ilgili kuruluşlar arasında ortak çalışmalar yeniden gözden geçirilecek ve etkili bir hale getirilecektir.
- xviii. Kapalı, yarı açık ve açık cezaevleri ile çocuk ıslahevleri bünyesinde kurulan ve kişileri yeni iş alanları açması, meşguliyet tedavisi yapması açısından önem kazanmış olan iş yurtlarında elde edilen üretimin verimliliğinin artırılması için yol gösterici ve düzenleyici programlar geliştirilecektir.
- xix. Tutuklu ve hükümlülerle mahkûmiyeti biten kişilerin yeniden hayata, topluma kazandırılmalarını sağlamaya dönük hizmetler sistemli bir şekilde düzenlenecektir.
- xx. Sosyal hizmet ve yardımların sadece muhtaçlara götürülen faaliyetler olmayıp, artan refahın dağılımında bir araç olarak kullanılabilmesi amacıyla mevzuat ve planlama çalışmaları plan döneminde tamamlanacaktır.
- xxi. Hızla artan ihtiyaç karşısında kreş, gündüz bakımevi, huzurevi ve benzeri sosyal tesislerin açılmasına özel sektör teşvik edilecektir.
- xxii. Sanayileşme ile beraber ekonomik ve toplumsal gelişmeler sonucu kadınların aktif çalışma hayatına katılmaları, özellikle büyük şehirlerde, okulöncesi çocukların emniyet içinde bakımları ve yetiştirilmeleri için kreş ve gündüz bakımevlerinde olan İhtiyacı büyük ölçüde arttırmıştır. Günümüzde bu konudaki ihtiyaç gittikçe artma eğilimi göstermektedir. Plan döneminde kreş ve gündüz bakımevlerinin mevcut kapasitelerinin ve hizmet veriminin artırılmasına, sayıca ve nitelikleri itibariyle cevap verebilecek seviyeye çıkarılmasına çalışılacaktır.

Beş döneme ait ayrı Kalkınma Planlarımızın tetkikinden anlaşılmaktadır ki, I., II., III. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında sosyal hizmetlerin dağınık bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışıldığına

işaret edilmekte ve hizmetlerde vahdet ilkesi çözüm olarak gösterilmektedir. Bütün bu görüşler ve sağlanan anlayış doğrultusunda sosyal hizmetlerdeki dağınıklık "Sosyal Hizmetler Kurumu" kurulmasına dair teklifler bir temenniden ileri gidememiştir. Ancak problemin planlarda tespiti yapılabilmıştır.

IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında hangi araştırma neticelerine dayandırıldığı belli olmayan (bu konularda tatmin edici araştırmalar zaten bulunmamaktadır) bazı istatistiki veriler hiç tereddüt edilmeden verilmiştir. Mesela, yaşlı, sakat ve korunmaya muhtaç çocukların memleketimizdeki durumu rakamlarla ortaya konulmuştur. Problemleri rakamlarla ortaya koymak gerekebilir. Ancak bunların belirli araştırmalara dayanması elzemdir.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planında muhtaç yaşlı, sakat ve korunmaya muhtaç çocuklar konusunda rakam verilmekten kaçınıldığı tespit edilmiştir. Bu yaklaşım daha gerçekçi olmaktadır.

"Türkiye, altmış yıldır kurucusu Atatürk'ün koyduğu ilkeler üzerinde ilerleyen ve gelişmesini bu yönde sürdüren bir ülkedir. Modern Türkiye'nin kurulması için gerçekleştirilen inkılâplara, haklı olarak, bir çağdaşlaşma modeli olarak bakılmıştır." ⁶¹

Çağdaşlaşma modeli olarak baktığımız bu inkılâplar her alanı etkilediği gibi 1982 Anayasamızı da etkilemiştir. Atatürk ilke ve inkılâplarından mülhem 1982 Anayasası, Sosyal Devlet ilkesine, aileye, fertlerin sosyal güvenlik hakkına, sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenlere hususi bir önem vermiştir.

6) Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Aile, Kadın ve Çocuk⁶²

a) İlkeler ve Politikalar

- i. Millî ve manevî değerlerin korunmasında ve geliştirilmesinde, dolayısıyla milli bütünlüğün ve dayanışmanın pekiştirilmesinde temel unsur olan aile müessesesinin her bakımdan güçlendirilmesi, kalkınmaya paralel olarak ekonomik ve sosyal yapıdaki değişme ve gelişmelere uyum sağlamasına yardımcı olacak tedbirlerin alınması ve ailelerin sosyal refahtan aldıkları payın dengeli olarak artırılması esastır.
- ii. Aile fertleri arasında bağlılık ve dayanışmayı geliştirici ve özendirici politikalara ağırlık verilecektir.
- iii. Ailenin artan sosyal hizmet ve yardım ihtiyaçlarının karşılanmasında standardizasyona önem verilecek ve bu alanda gönüllü dayanışma teşvik edilecektir.

- iv. Ailelerin çocuk yetiştirme, sağlıklı ve dengeli beslenme konularının da bilgilendirilmeleri üzerinde önemle durulacaktır.
- v. Kadınların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi ve mesleki eğitim imkanlarından daha fazla yararlanmaları suretiyle özellikle tarım dışı sektörlerde istihdamının yaygınlaştırılması için gerekli ortam oluşturulacaktır.
- vi. Çalışan kadınların çalışma hayatı, sosyal güvenlik, sağlık, mesleki eğitim, yeniden işe alınma gibi konularda karşılaştıkları, uygulamadan kaynaklanan güçlüklerin giderilmesi için tedbirler geliştirilecek, çocuklarının bakım imkanlarının artırılması teşvik edilecektir.
- vii. Geleceğin güvencesi olan çocukların yaşatılması, beden ve fikren sağlıklı bir biçimde yetiştirilmesi temel ilkedir.
- viii. Çalışan çocukların çalışma şartları ve iş güvenliği, sağlık, sosyal güvenlik ve mesleki eğitim konularındaki sorunları üzerinde önemle durulacak ve uzun dönemde çalışma hayatından çıkarılmalarını sağlayacak ortamın oluşturulmasına çalışılacaktır.
- ix. Çocukları kötü alışkanlıklardan koruyucu ve suça İtilmelerini engelleyici önlemler bir bütün olarak ele alınacaktır.
- x. Çocukların oyun ve spor alanları artırılacak, okuma alışkanlığı ve beceriler kazandırmaya yönelik kültürel faaliyetlere ağırlık verilecek, bir alanda eğitici ve öğretici yazılı ve görüntülü yayın araçlarından etkin şekilde yararlanılacaktır.
- xi. Korunma ve bakıma ihtiyacı olan daha çok sayıda çocuğun kurum bakımı ve koruyucu aile uygulamasından yararlanması sağlanacaktır.
- xii. Özel eğitime ihtiyacı olan daha fazla çocuğun bu imkanlardan yararlanması için gerekli tedbirler alınacaktır.

b) Sosyal Hizmet ve Yardımlar

- i. Sosyal hizmet ve yardımların sosyo-ekonomik gelişme ve toplumsal refah ile orantılı, toplumun yapısıyla ve imkanları ile uyumlu olarak artırılması esastır.
- ii. Sosyal hizmet ve yardım programlarında koruyucu ve önleyici uygulamalara öncelik verilecektir.
- iii. Gerek kamu, gerekse özel ve gönüllü kuruluşlarca sunulan hizmet ve yardımlarda kaynakların rasyonel kullanılmasına özen gösterilecektir.
- iv. Sosyal hizmetler ve yardımların ulaştırılmasında aile birimi esas alınacaktır. Yardıma muhtaç ailelerin ihtiyaçlarının karşılanması, toplum hayatına

- v. İntibakları, istihdamları, yaşlıların korunması ve korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılmasına yönelik politikaların uygulanmasında ilgili bütün kuruluşların etkin işbirliği sağlanacaktır.
- vi. Korunmaya muhtaç çocuk, sakat ve yaşlılarla ilgili düzenlemeler yapılarak hizmetlerde bunlara öncelik tanınacaktır. Muhtaç yaşlı ve sakat kişilere ödenen aylıklarda ayarlamalar yapılacaktır.
- vii. Müessese bakımı yerine mümkün olduğu kadar aile içinde bakım hedef alınarak hizmetler bu yaklaşımla organize edilecektir. Müessese bakımı yapılan hallerde toplumla bütünleşmeye önem verilecektir.
- viii. Sosyal hizmet ve yardımların düzenlenmesinde mahalli yöneticiler ile o mahallin insanların daha fazla rol almaları sağlanacaktır.
- ix. Kreş, gündüz bakımevi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları, özürllüler için rehabilitasyon merkezleri, huzurevleri ve benzeri sosyal tesislerin yapımında vakıflar ve özel kesim girişimleri teşvik edilecektir.
- x. Mahalli İdarelerin sosyal hizmet ve yardımlar konusundaki katkıları artırılacaktır.
- xi. Alkolizm, toksikomani, fuhuş, fuhuşla ilgili bulaşıcı hastalıklar, kötü alışkanlıklar ile mücadele ve eski hükümlülerin korunmaları ile ilgili olarak sosyal rehabilitasyon uygulamaları etkinleştirilerek yaygınlaştırılacaktır.

7) Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Aile, Kadın ve Çocuk⁶³

- i. Ülke nüfusunun eğitim düzeyinde yetersizlikler devam etmektedir. Okuma-yazma oranı erkeklerde yüzde 88,8, kadınlarda yüzde 72 olmak üzere, toplam yüzde 80,5 seviyesinde kalmıştır. Özellikle kadın nüfusta okuma-yazma oranı çok düşük olup, kadınların yüzde 28'i okur-yazar değildir. Öğrenim durumları itibariyle; altı ve daha yukarı yaştaki nüfusun yüzde 46,1'i ilkokul, yüzde 7,6'sı ortaokul, yüzde 7,8'i lise ve dengi okul ve yüzde 3'ü de yüksekokul mezunudur.
- ii. Aile planlaması hizmetlerinin, hizmet gereksinimi duyan gruplara sürekli ve etkin bir şekilde ulaştırılması, ilgili sektörler arası işbirliğinin sağlanması, personelin eğitimi ve yerinde istihdamı konusunda karşılaşılan darboğazların giderilmesi önem taşımaktadır.
- iii. Günümüzde ailelerin bazı fonksiyonlarını devralmış kurumların hizmetlerine duyulan ihtiyaç artmıştır. Sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, sosyal hizmet ve yardımlar alanında yeterli hizmetin verilebilmesi, ailelerin kriz durumlarında veya ihtiyaç halinde başvurabilecekleri kurumsal yapının oluşturulması ihtiyacı sürmektedir.

- iv. Kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesi ve kalkınmaya katılımlarının artırılabilmesi için eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik alanları ile ilgili göstergelerinin iyileştirilmesi, yasal açıdan kadın-erkek eşitliğini engelleyen hususların düzenlenmesi gerekmektedir.
- v. Büyük kısmı önlenebilir nedenlerden kaynaklanan bebek ve çocuk ölümlerinin azaltılması, çocukların sağlıklı gelişimlerini ve temel eğitimlerini engelleyen sorunların giderilmesi ve korunmalarını amaçlayan kurumsal yapının etkinliğinin artırılması ihtiyacı devam etmektedir. Çocuk ıslahı konusunda istenen gelişme sağlanamamıştır. Bebek ölümleri, 5 yaş altı çocuk ölümleri, anne ölümleri, bağışıklama oranı gibi temel sağlık düzeyi göstergelerinde yeterli iyileşme sağlanamamıştır. Bu yetersizlik sadece sağlık sektörüyle ilgili sorunlardan değil çevre, beslenme, eğitim, konut, gelir dağılımı, temiz kullanma ve içme suyu temini gibi faktörlerden kaynaklanmaktadır.
- vi. 1992 yılında emeklilikte yaş sınırı kaldırılmış, kadınlarda 20, erkeklerde 25 hizmet yılını tamamladıktan sonra istekleri halinde emekli olmalarına imkan sağlanmıştır. Yaşlılık riskiyle karşılaşmadan sigortalılara emekli aylığının bağlanması, sistemin sürdürülebilirliğini ortadan kaldırmaktadır.
- vii. Sosyal güvenlik sistemi sosyal sigorta kurumları ve sigorta kolları itibariyle norm ve standart birliği sağlayacak şekilde tek çatı anlayışına uygun olarak yeniden yapılandırılacak ve bu yapılanmada sosyal yardım ve sosyal hizmet kurumlarına da yer verilecektir. Sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin temel esaslarını belirleyecek Sosyal Güvenlik Temel Yasası çıkarılacaktır.
- viii. Aile yardımları uygulamaları bir sigorta programı olarak düzenlenecektir.

a) Aile

Türk toplumunun temel taşı olan ailenin korunması ve desteklenmesi temel ilkedir. Ailenin gelir sürekliliğinin, sağlık hizmetleri ihtiyacının ve sosyal güvenliğinin sağlanması suretiyle güçlendirilmesine, kriz durumlarında ihtiyaç ve sorunlarının giderilmesine yardımcı olacak bir sistemin geliştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır; çocuk yetiştirme, yaşlı ve engelli üyelerinin bakımı konularında ailenin eğitilerek desteklenmesi sağlanacaktır. Aileyi korumak ve desteklemek amacıyla uygulanacak politikalarda kadın-erkek eşitliğinin güçlendirilmesine özen gösterilecektir.

b) Kadın

Kadınların, eşit statüde bireyler olarak toplumsal yaşamın her alanına katılımlarının sağlanması esastır. Eğitim, sağlık, çalışma hayatı, sosyal güvenlik ve istihdam alanlarında kadının statüsünün iyileştirilmesi ve mevcut eşitsizliklerin giderilmesi için önlemler alınacaktır. Türk kadınının toplum içindeki yerini olumsuz olarak etkileyen hususların giderilmesi yönündeki çalışmalar sürdürülecektir. Toplumsal refahın artırılması ve kadınların da refahtan en üst düzeyde yararlanabilmesi için kız çocuklarının ve kadınların eğitimine ağırlık verilecek ve kadının kalkınmaya katılımı geliştirilecektir.

c) Çocuk

Çocukların yaşatılması, sağlıklı gelişimlerinin, eğitimlerinin ve her bakımdan korunmalarının sağlanması esastır. Çocuk ölümlerinin azaltılması amacıyla, çocuk sağlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına, çocukların sağlıklı beslenmesine, anne ölüm hızının düşürülmesi ve doğurganlığın düzenlenmesinde özgür ve bilinçli seçim yapılmasını sağlayacak yönde ana sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinin ülke düzeyinde dengeli olarak artırılmasına, toplumun tüm bireylerinin bu konularda eğitilmesine ve bilinçlendirilmesine ağırlık verilecektir.

Çocukları kötü muamele ve kötü alışkanlıklardan koruyucu, suça itilmelerini engelleyici önlemler bir bütün olarak ele alınacak; suça eğilimli, sorunlu, evden kaçan ve sokakta risk altında yaşayan çocuklar için koruyucu ve önleyici hizmetler geliştirilecek; suça yönelen ve suç işleyen çocukların yeniden topluma kazandırılması sağlanacaktır. Çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinde ideal ortamın aile olduğu ilkesinden hareketle, aileyi destekleyici önlemlere, koruyucu aile ve evlat edindirme uygulamalarına ağırlık verilecek, kurum bakımının iyileştirilmesi sağlanacaktır. Eğitim süreci dışında kalmış çocukların eğitim sistemine yeniden katılmaları ve bir mesleki eğitim görmeleri sağlanacak; çalışan çocukların çalışma şartları, sağlık, sosyal güvenlik ve mesleki eğitim konularındaki sorunlarının çözümü üzerinde önemle durulacak, uzun dönemde çalışma hayatından çıkarılmalarını sağlayacak ortamın oluşturulmasına çalışılacaktır.

Tablo 8: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda aile, kadın ve çocuk konusunda yapılacak düzenlemeler.

Konu	Yapılacak Düzenleme	Açıklama
Kadın Hakları, Kadın-Erkek Eşitliği	Aile yaşamında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması	Aile içinde karı ve kocanın hak ve sorumlulukları açısından eşit bireyler olarak yaşamaları, evliliğin bozulması halinde eşlerin mağduriyetlerinin engellenmesi.
Kadın Hakları, Kadın-Erkek Eşitliği	Toplum yaşamında kadın-erkek eşitliğinin sağlanması	Kadına yönelik fiillerin caydırıcılığının artırılması, kadının insanlık onurunu koruması ve kadına karşı şiddetin önlenmesi.
Kadın Hakları	Çalışma hayatına katılan kadının annelik sorumluluklarını yerine getirebilmesinin sağlanması	Çalışan kadının annelik görevlerini yerine getirmesinin sağlanması, bundan dolayı çalışma hayatından çıkarılmasının engellenmesi, çalışan annelerin çocuklarının yeterli bakımının sağlanması
Çocuğun Yasal Korunması	Çocuk suçluluğunda yaş tespitinin doğru yapılmasının sağlanması	Yaş tesbitinde 18 yaşın bitirilmesinin hesaplanmasında 0 yaşın bir yaş grubu olarak kabul edilmesi.
Çocuğun Çalışma Yaşamında Korunması	Çocukların çalışma yaşamında korunmaları ve istismarın engellenmesi	Çocuğun çalışmasını düzenleyen yasalarda birlik sağlanması, tarımda çalışan çocukların korunması için yasal düzenleme hazırlanması.
Çocuğun Toplumsal Korunması	Sokakta yaşayan çocukları korumaya ve sokaktan kurtarmaya yönelik kurumların geliştirilmesi	Küçükleri Koruma Şube Müdürlüklerinin yeterli uzman kadroya ve altyapıya kavuşturulması, bunlarla İl Sosyal Hizmet Müdürlükleri arasında işbirliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir.
Çocuğun Yasal Korunması	Çocuk mahkemelerinin yurt çapında yaygınlaştırılması ve Kanunda öngörülen yapıya kavuşturulması	Çocuk mahkemelerinin uzman kadro ve altyapıya kavuşturulması, Kanunla öngörülen kurumların hizmete sokulması suretiyle çocukların yetişkin suçlulardan ayrılması.
Çocuğun Yasal Korunması	Yargıtay'da çocuk suçluluğu ile ilgili bir ihtisas dairesinin kurulması	Çocuk mahkemelerinde verilen kararların temyiz incelemesinin, bu konuda ihtisas sahibi bir kadronun yer alacağı bir ihtisas dairesince yapılması.
Aile Yardımları	Sosyal sigorta kapsamındaki aile bireylerinin sayısının artmasıyla artan aile harcamalarını karşılamak üzere prime dayalı olarak aile yardımları yapılmasına ilişkin yasal düzenlemeler	Aile yardımları uygulamalarının bir sigorta programı olarak düzenlenmesi sağlanacak ve organizasyonla ilgili yasal düzenlemeler yapılacaktır.

8) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 64

a) Kadın

i. Mevcut Durum

aa. 1999 yılı itibarıyla kadınlarda okuryazarlık oranı yüzde 77,4'dür. Kentlerde yaşayan kadınların okur-yazarlık oranı yüzde 82,2 iken kırsal kesimde yaşayan kadınların okur-yazarlık oranı yüzde 67,8'dir.

bb. 1999 yılında kadınların işgücüne katılma oranı yüzde 31,1'dir. Bu oran kentlerde yüzde 16,9, kırsal kesimde yüzde 49,6 olarak gerçekleşmiştir.

cc. Zorunlu temel eğitim süresinin 8 yıla çıkarılması, kadınların eğitim seviyesinin yükseltilmesi açısından önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Kadınların okur-yazarlık oranının artırılması amacıyla okuma-yazma kursları düzenlenmiştir.

dd. İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından İstihdam Eğitim Projesi çerçevesinde kadınların istihdam imkanları araştırılmış ve beceri kazanma kursları düzenlenmiştir.

ee. 4248 sayılı Medeni Kanununun 153. Maddesi 1997 yılında değiştirilerek, kadına evlilik öncesi soyadını kullanma hakkı tanınmıştır.

ff. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda değişiklik yapılarak, kadının ayrı bir şekilde gelir vergisi mükellefi olması sağlanmıştır.

gg. Kadının sağlık düzeyinin iyileştirilmesi amacıyla 1998 yılında Ulusal Strateji Planı oluşturulmuştur.

hh. Kadınları gelir getirici faaliyetlere yönlendirmek, girişimcilik ve el emeğinin değerlendirilmesi amacıyla Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından bir merkez kurulmuştur.

ıı. Kadınlara yönelik hizmetlerin etkinliğini artırmak ve daha geniş kitlelere hizmet sunmak amacıyla 13 valilik bünyesinde Kadının Statüsü Birimleri oluşturulmuştur.

ii. Amaçlar, İlkeler ve Politikalar

aa. Kadınların toplumsal konumlarının güçlendirilmesi, etkinlik alanlarının genişletilmesi ve eşit fırsat ve imkanlardan yararlanmalarının sağlanması için eğitim seviyesi yükseltilecek, kalkınma sürecine, iş hayatına ve karar alma mekanizmalarına daha fazla katılımları sağlanacaktır.

bb. Kadınların okur-yazarlığının artırılması amacıyla projeler geliştirilecektir.

cc. Kadınların eğitime etkin katılımının sağlanması, toplumun ön yargılardan arındırılması için örgün ve yaygın eğitim yanında yazılı ve görsel iletişim araçlarından yararlanılacaktır.

iii. Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler

aa. Türk Medeni Kanununda günün ekonomik ve sosyal koşullarına uygun düzenlemeler yapılacaktır.

b) Aile

i. Mevcut Durum

aa. Güçlü bir sosyal güvenlik işlevine sahip olan aileye yönelik destek çalışmalarının kurumsal düzeyde yürütülmesinin önemi, toplumdaki hızlı değişme nedeniyle artmaktadır.

bb. Aile içi şiddeti önlemek amacıyla 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun 1998 yılında yürürlüğe girmiştir.

cc. Nüfus cüzdanlarının medeni hal bölümünde sadece Evli veya Bekar ifadelerinin yer alması benimsenmiş, bunun dışındaki bilgilerin yer alması uygulamasına son verilmiştir.

dd. Aileye yönelik hizmet veren kuruluşların yeniden yapılandırılması, teşkilat, personel ve mevzuat açısından ihtiyaçlarının karşılanması ve kuruluşlar arasında eşgüdümün sağlanması önemini korumaktadır.

ii. Amaçlar, İlkeler ve Politikalar

aa. Milli ve manevi değerlerin korunmasında ve geliştirilmesinde, milli bütünlüğün ve dayanışmanın pekiştirilmesinde aile müessesesinin güçlendirilmesi esastır.

bb. Ailenin toplumsal ve ekonomik değişmeye uyum sağlamasına yardımcı olacak tedbirler alınacak, aile bireyleri arasında bağlılık ve dayanışmayı geliştirici ve özendirici politikalara ağırlık verilecektir.

cc. Ailenin gelir sürekliliğinin, sağlık ve eğitim hizmetleri ihtiyacının karşılanması ve aileye sosyal güvenlik ve sosyal yardım sağlanması hususunda gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

dd. Çocuk yetiştirme, yaşlı ve engelli üyelerin bakımı konularında aile eğitilerek desteklenecek, aile ile ilgili kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanacaktır.

ee. Eğitim harcamalarının aile bütçesi üzerindeki yükünün hafifletilmesi amacıyla yoksul ailelere yardım yapılması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.

iii. Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler

aa. Aile ile ilgili kuruluşların mevzuat düzenleme çalışmaları tamamlanacaktır.

bb. İhtiyaç halindeki ailelere eğitim yardımı yapılması için gerekli yasal düzenleme çalışmaları yapılacaktır.

c) Çocuk

i. Mevcut Durum

aa. 2000 yılında 0-18 yaş grubu çocuk nüfusun 25,1 milyon ve toplam nüfus içerisindeki payının yüzde 38,4 olacağı tahmin edilmektedir.

bb. 1995 yılında onaylanarak yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde öngörülen ilke ve standartların iç hukuka yansıtılmasına, Sözleşmenin etkin bir şekilde uygulanması, izlenmesi ve koordinasyonuna, çocuklara yönelik tüm verilerin toplandığı bir veri tabanı ve bilgi ağı oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

cc. Çocuk sağlığı göstergelerinde bölgeler arası, kır-kent ve kent içi alanlarda da farklılıklar mevcuttur.

dd. Çocuk ölümlerinin önemli bir kısmı önlenebilir hastalıklardan meydana gelmektedir.

ee. Gebelere doğum öncesi nitelikli bakım hizmetleri ile doğumların sağlıklı ortamlarda ve sağlık personeli gözetiminde yapılması ve çocuk sağlığına bütünsel yaklaşım önemini korumaktadır.

ff. 1999 yılı itibarıyla 3 milyon civarında özürlü çocuk olduğu tahmin edilmektedir. Çocukların çoğu önlenebilir nedenlerle özürlü doğmakta veya özürlü olma riski taşımaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 904 okulda 32.542 özürlü çocuğa eğitim hizmetleri verilmektedir.

gg. Çocuk işçiliği, sokak çocukları ve sokakta çalışan çocuklar sorunu önemini korumaktadır.

hh. Kimsesiz, aile ve yakın çevresinde yaşaması riskli olan çocuklar yönünden aile dışında alternatif bakım modellerinin geliştirilip yaygınlaştırılması önem taşımaktadır. Sosyal

Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesindeki 76 adet çocuk yuvası ve 97 adet yetiştirme yurdunda toplam 16.595 korunmaya muhtaç çocuğa hizmet verilmekte olup, ayrıca 421 çocuk koruyucu aile yanına yerleştirilmiş ve 1.730 çocuk da evlat edindirilmiştir.

ii. Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde 25 büyük ilde Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü, diğer illerde ise Çocuk Büro Amirliği kurulmuştur. Çocuk mahkemeleri sayısı 6'ya ulaşmış, çocukların tutukluluk ve hükümlülük dönemlerini yetişkinlerden ayrı ortamlarda geçirmelerini sağlamak üzere 2 adet çocuk tutukevi faaliyete geçirilmiştir.

ii. Kanunla ihtilafa düşen çocuklar sorunu önemini korumaktadır. Çocukların suça itilmesini önlemeye yönelik politikalar oluşturulmasına; Çocuk Kolluğu kurulmasına; yeterli sayıda ve nitelikte çocuk tutukevi ve ıslahevi inşa edilmesine; çocuk tutukevi, ıslahevi, Emniyet ve Jandarma bünyesinde çocuk konusunda uzmanlaşmış nitelikli personel istihdam edilmesine; çocuk mahkemelerinin 2253 sayılı Kanunun öngördüğü yapıya kavuşturularak sayısının artırılmasına ve çocukların topluma yeniden kazandırılmaları programlarının geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

jj. İletişim araçlarında şiddet, cinsellik ve istismar içeren, madde bağımlılığını, sigara kullanımını ve tüketimi özendirilen yayın ve programlar, çocukları olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.

ii. Amaçlar, İlkeler ve Politikalar

aa. Çocuk Hakları Sözleşmesi ilke ve hedeflerine ulaşmak esastır.

bb. Çocuklara ilişkin her türlü verinin yer alacağı Çocuk Bilgi Ağı oluşturulacaktır.

cc. Çocukların yaşam kalitesinin iyileştirilmesi amacıyla, sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını engelleyen nedenler ortadan kaldırılacaktır.

dd. Çocuğun bakım ve yetiştirilmesinde ideal ve öncelikli ortamın aile olduğu ilkesinden hareketle, özürlü çocuklar ve korunmaya muhtaç çocukların ailesi yanında korunup yetiştirilmesini sağlamak üzere aileye yönelik sosyal destek programlarına ağırlık verilecektir.

ee. Çocukları suça, sokağa, çalışmaya ve madde bağımlılığına yönelten nedenler ortadan kaldırılacak; çocuk suçluluğunun yoğun olduğu yerlerden başlayarak yeni çocuk mahkemeleri kurulacak; çocukların tutukluluk ve hükümlülük dönemlerini yetişkinlerden ayrı ortamlarda geçirmelerini sağlamak üzere çocuk tutukevi ve çocuk ıslahevi sayıları artırılacaktır.

ff. Çocukların çalışmasını önlemek için eğitim imkanlarından yararlanmayı engelleyen nedenler ortadan kaldırılacak, çağ nüfusun tamamının zorunlu temel eğitim sürecinde kalmaları sağlanacak ve mesleki eğitime talep artırıcı bir eğitim sistemi oluşturulacaktır. Çocukların uzun dönemde çalışma hayatından tamamen çıkarılmaları sağlanacaktır.

gg. Çocuğa hizmet götüren ilgili kuruluşlarda çocuk konusunda yeterli sayı ve nitelikte uzman personel istihdamı sağlanacaktır.

hh. Mahalli idarelerin; çocuklara yönelik merkezler oluşturarak, çocukların kültür, sanat, spor, folklor, okuma ve araştırma alışkanlığı kazandırıcı faaliyetlere yönelmelerini sağlayıcı programlar hazırlamaları ve özel sektörün de bu alana yatırım yapmaları teşvik edilecek, bu merkezlerde uzman personel istihdamı sağlanacaktır.

ıı. Çocuklar iletişim araçlarının zararlı etkilerinden korunacak; televizyon kuruluşlarının şiddet, cinsellik ve istismar içeren, madde bağımlılığını, sigara kullanımını ve tüketimi özendirilen yayın ve programları çocukların izleyemeyeceği saatlerde yayınlamaları sağlanacaktır.

iii. Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler

aa. Türk hukuk mevzuatı, Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uyumlu hale getirilecektir.

bb. 2253 sayılı Kanunda değişiklik yapılarak, bu Kanunun uygulanması bakımından 18 yaşına kadar herkes çocuk olarak kabul edilecek, mevcut çocuk mahkemeleri Kanunun öngördüğü yapıya kavuşturulacak ve 2253 sayılı Kanunda öngörülen çocuk gözlem ve kabul merkezleri kurulacaktır.

cc. Çocukların çalışması ile ilgili esas ve usuller, uluslararası ilke ve standartlara uygun olarak düzenlenecektir.

d) Sosyal Hizmetler ve Yardımlar

i. Mevcut Durum

aa. Uzun süredir artan kentleşme, göç olgusu, yüksek enflasyon, gelir dağılımının bozulması, yoksulluk ve aile yapısında meydana gelen değişimler gibi sebeplerden dolayı sosyal hizmet ve yardımlara olan ihtiyaç artmaktadır. Sosyal hizmetlerin yürütülmesinde, dağınık kurumsal ve finansal yapılanma, kurumlar arasındaki koordinasyon ve işbirliği eksikliğinden kaynaklanan önemli sorunlar bulunmaktadır.

bb. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından 1999 yılında 11.300 kişiye sosyal yardım yapılmıştır.

cc. 1999 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan sağlık, eğitim ve muhtelif yardımlar adı altında ve deprem nedeniyle muhtaç durumdaki yaklaşık 1,4 milyon kişiye sosyal yardım yapılmıştır.

dd. 1999 yılı itibarıyla 65 yaşını doldurmuş muhtaç, güçsüz ve kimsesiz vatandaşlara aylık bağlanmasına ilişkin 2022 sayılı Kanun uyarınca yaşlılık, malullük, sakatlık kategorisinde 937.878 kişiye sosyal yardım yapılmıştır.

ee. 1999 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 38 imarethanede 10.175 muhtaç kişiye yemek verilmiş, 1.200 muhtaç ve özürlü vatandaşa her ay 30.800 bin lira sosyal yardım yapılmış ve 62 öğrenci yurdunda 12.394 öğrencinin barınma ihtiyacı karşılanmıştır.

ff. 1999 yılı itibarıyla açılan Toplum Merkezi sayısı 28.e ulaşmıştır.

gg. 1999 yılında Marmara, Bolu ve Düzce depremleri, sosyal hizmet ve sosyal yardım kurumlarına ve bunların hizmetlerine olan ihtiyacın önemini ortaya koymuştur. Mevcut sosyal yardım ve hizmet kurumlarının kapasiteleri bu felaketler karşısında yetersiz kalmıştır.

hh. 1999 yılı sonu itibarıyla ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin karşılanması amacıyla verilen Yeşil Kart sayısı 8,7 milyona ulaşmıştır.

ıı. Ekonomik yoksunluk içinde bulunan ve sosyal yardıma ihtiyacı olan gruplara ayni ve nakdi yardım yapan veya hizmet sunan kurum ve kuruluşlar arasında ortak bir kriter ve hizmet standardı oluşturulamamıştır.

ii. Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetlerde kurumda bakım uygulamasından aile içi bakıma geçiş olmakla birlikte, özellikle büyük kentlerde bu konudaki yetersizlikler sürmektedir.

jj. Sosyal hizmet ve yardımlardan faydalanacak nüfus gruplarına ilişkin bilgi yetersizliğini gidermek amacıyla başlatılan veri tabanı oluşturma çalışmaları devam etmektedir.

kk. 1999 yılında Sakatların Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Hakkında 159 sayılı ILO Sözleşmesi onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

ll. 1997 yılında 571 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuş, 572 ve 573 sayılı KHK'lerle de özürlülerin istihdamı ve eğitimleri konusunda yeni düzenlemeler yapılmıştır.

mm. Ülkemizin sosyoekonomik gelişmesine paralel olarak gelişme gösteren sanayileşme, kentleşme ve aile yapısında meydana gelen değişimler ve 60 ve üstü yaş grubunda yavaş da olsa görülmeye başlayan nüfus artışı, huzurevi ve yaşlı danışma merkezlerinin açılmasını, bu kesime yönelik bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin artırılarak sürdürülmesi ihtiyacının önemini ortaya koymaktadır.

nn. Gönüllü katkı ve bağışların yönlendirilmesindeki etkinlik sınırlı kalmıştır.

ii. Amaçlar, İlkeler ve Politikalar

aa. Yoksulluğun azaltılması ve muhtaç durumda bulunan kişi ve gruplara etkin sosyal koruma sağlanması, sosyal hizmetlerin ihtiyaç sahiplerine yaygın, etkili ve sürekli bir şekilde ulaştırılması esastır.

bb. Sosyal hizmet ve yardım sağlayan kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimler ve gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği sağlanacaktır.

cc. Sosyal yardım ve hizmetler, hedef kitlelere daha etkin bir hizmet sunmak amacıyla yeni bir sisteme kavuşturulacaktır.

dd. Belirlenecek kriterler çerçevesinde yoksul ailelere yardım yapılacak, bu çerçevede mevcut uygulamalar yeniden gözden geçirilecektir.

ee. Sosyal koruma bilgi sistemi oluşturulacak, sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanacak kesimler objektif şekilde belirlenerek uygulama sonuçları izlenecektir.

ff. Sosyal Hizmetler Ana Planı hazırlanacaktır.

gg. Özel sektörün ve gönüllü kuruluşların sosyal hizmetler alanındaki faaliyetleri desteklenecektir.

hh. Aile yardımlarının bir sosyal yardım programı olarak uygulanması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.

ıı. Yoksul kesimlerin eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere ulaşması ve yararlanabilmesi imkanları artırılacaktır.

iii. Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler

aa. Çocuk, yaşlı, özürlü, özel ilgiye muhtaç, yoksul ve diğer risk gruplarına yönelik sosyal hizmet ve yardımların geliştirilebilmesi amacıyla, kamuya ait her türlü sosyal hizmet ve

yardımlarının düzenlenmesi, idaresi ve koordinasyonundan sorumlu yeni bir kurumsal yapılanma oluşturulacaktır.

bb. Sosyal hizmetler ve yardımlarda ortak bir kriter ve standart oluşturularak kaynakların etkin kullanımının sağlanması amacıyla mevzuat çalışmaları yapılacaktır.

cc. Sosyal yardım programlarını düzenleyen ve sosyal yardımın temel esaslarını belirleyen Sosyal Yardım Temel Yasası çıkarılacaktır.

dd. Sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanabilecek birey ve/veya ailelerin tespitine yönelik veri tabanı oluşturulmasına ilişkin mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.

9) Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda Aile, Kadın ve Çocuk 65

a) Sosyal Güvenlik Sisteminin Etkinliğinin Artırılması (Plan Öncesi Sosyal Gelişmeler)

aa. 2000 yılında sosyal sigorta programları tarafından kapsanan nüfus oranı yüzde 82,2, sağlık hizmetleri bakımından sosyal sigorta kapsamındaki nüfus oranı ise yüzde 80,9 iken; bu oranlar, 2005 yılında sırasıyla yüzde 91,4 ve yüzde 91'e yükselmiştir.

Tablo 9: Sosyal sigorta programlarının kapsadığı nüfus

Kuruluşlar (Bin kişi)	2000	2005
Emekli Sandığı	8.230	9.271
Sosyal Sigortalar Kurumu	32.192	40.719
Bağ-Kur	15.036	15.990
Özel Sandıklar	324	306
Genel Toplam	55.782	66.286
Sağlık Hizmetleri Bakımından Sosyal Sigortalar Kapsamı ⁽¹⁾	54.939	66.018
Genel Nüfus Toplamı ⁽²⁾	67.893	72.520
Sigortalı Nüfus Oranı	% 82,2	91,4
Sağlık Kapsamındaki Nüfus Oranı,	% 80,9	91,0

Kaynak: Emekli Sandığı, SSK, Bağ-Kur, DPT.

(1) SSK'da isteğe bağlı sigortalılar sağlık sigortası kapsamı dışındadır.

(2) TÜİK, 2000 Genel Nüfus Sayımı ve HÜNEE, 2003 Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçlarına dayalı 2005 yılında yapılan yıl sonu nüfus tahminleri esas alınmıştır.

bb. Sosyal sigorta kuruluşlarının en önemli sorunu, gelirlerinin, giderlerini karşılayamamasıdır. Sosyal sigorta kuruluşlarına bütçeden yapılan transfer tutarının GSYİH'ya oranı 2000 yılında yüzde 2,6 iken, bu oran 2005 yılında yüzde 4,8'e yükselmiştir. Ayrıca, sosyal güvenlik sisteminde; tüm nüfusun kapsanamaması, kuruluşlarca sağlanan hakların ve yükümlülüklerin farklı olması, bilgi işlem altyapısının yetersiz olması, ortak bir veri tabanının olmaması ve sistemdeki denetim mekanizmalarının etkin işlememesi gibi sorunlar bulunmaktadır. Sosyal güvenlik sistemindeki bu sorunların giderilmesine yönelik olarak; sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması ve genel sağlık sigortasının kurulması amacıyla hazırlanan Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, TBMM tarafından kabul edilmiştir.

cc. Ülkemizde sosyal hizmet ve yardımlara olan ihtiyaç; göç, kentleşme, aile yapısında meydana gelen değişim, nüfus artışı ve işsizlik gibi nedenlerle artarak devam etmektedir. 2000 yılında toplam sosyal yardım harcamalarının GSYİH'ya oranı yüzde 0,48 iken, bu oran 2005 yılında yüzde 0,86'ya yükselmiştir. Bu kapsamda özürlülere ve yaşlılara verilen aylıklar, çocuklara eğitim ve sağlık yardımları ile muhtaç ailelere yakacak ve gelir getirici proje desteği gibi yardımlar yapılmaktadır. Yoksul kesimlerin eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişimini kolaylaştıran söz konusu yardımlar, bu kesimlerin yaşam kalitesini yükseltmektedir.

dd. Sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanacak kişi ve grupların tespiti için sağlıklı kriterler oluşturulması çalışmalarına başlanmıştır. Ancak, sistemde kurumlar arasındaki işbirliği eksikliği ve nitelikli personel sıkıntısı nedenleriyle 45 gerçek ihtiyaç sahiplerine istenen düzeyde hizmet sunulamamaktadır. Ayrıca, sosyal hizmet ve yardımlarda gönüllü kuruluşlarla işbirliğinin geliştirilmesi ihtiyacı sürmektedir.

b) Kadın, Çocuk ve Aile İle İlgili Plan Öncesi Sosyal Gelişmeler

aa. Söz konusu dönemde, AB ortalamasına göre düşük seviyede olan işgücüne katılma ve istihdam oranlarında ilerleme kaydedilememiştir. Bu oranların düşük olması kadınların işgücüne ve istihdama yeterince katılamamasından kaynaklanmaktadır. Kadınlarda işgücüne katılma ve istihdam oranları erkeklerin yaklaşık üçte biri seviyesindedir.

bb. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürlüler ve kente göç edenler başta olmak üzere, yoksulluk riskiyle karşı karşıya olanlara yönelik eğitim, kültür ve sağlık gibi hizmetlerin artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

cc. Ülkemizde yaşlı nüfusta gözlenen artış ve aile yapısının değişime uğraması gibi nedenler, yaşlı kesime götürülecek hizmetlerin önemini artırmaktadır.

dd. Çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar ve zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması ile çalışan çocuk sayısında azalma olmasına rağmen, çocuk işçiliği, sokak çocukları ve sokakta çalışan çocuklar sorunu önemini korumaktadır.

ee. Kadınlarda okur-yazarlık oranı, 2000 ile 2004 yılları arasında yüzde 76,2'den, yüzde 80,6'ya yükselmesine rağmen, erkek okur-yazarlık oranının gerisindedir. Kadınlarda istihdam oranı yüzde 22,3 iken, erkeklerde bu oran yüzde 64,8'dir. Kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilen kadınlar, kente göç sonucunda kentsel alandaki işlere göre niteliklerinin yetersiz kalması ve farklı bir ortamın getirdiği sosyal baskılardan dolayı işgücünden çıkmakta ve ekonomik yaşamın dışında kalarak yoksulluk ve sosyal dışlanma risklerine açık hale gelmektedir. Nitekim, kentte yaşayan kadınlarda işgücüne katılma oranı yüzde 19,3 iken, bu oran kırsal alanda yüzde 33,7'dir.

ff. Şiddet, bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de daha çok kadın ve çocukların maruz kaldığı bir sorundur. Kadınlara karşı şiddetin ve istismarın önlenmesi için toplumun bilinçlendirilmesine yönelik eğitim ve bilgilendirme çalışmaları devam etmektedir.

gg. Kadınların karar alma sürecine katılımı AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında yetersizdir. Nitekim, 2002 seçiminde kadınların parlamentoda temsil oranı yaklaşık yüzde 4,4' tür.

hh. AB'ye uyum sürecinde Türkiye 2003 yılında Sosyal Dışlanmayla Mücadele Topluluk Eylem Programına katılmıştır. Bu sürecin gereği olarak sosyal dışlanma alanındaki mevcut durumu ve stratejileri belirlemek üzere Sosyal İçerme Belgesinin hazırlık çalışmalarına başlanmıştır.

ıı. VIII. Plan döneminde adalet ve yargı sistemini AB normlarına uyarlamak amacıyla köklü anayasal ve yasal düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan Anayasa değişiklikleriyle temel hak ve hürriyetlerin evrensel standartlara ulaştırılması ve Kopenhag Kriterlerine etkin bir şekilde uyum sağlanabilmesi için köklü düzenlemelere gidilmiş, kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu daha açık bir şekilde belirtilmiş, ölüm cezası tümüyle kaldırılmıştır.

c) Sosyal Güvenlik Sisteminin Etkinliğinin Artırılması (Temel Amaçlar)

aa. Sosyal güvenlik sistemi; nüfusun tümünü kapsayan, toplumun değişen ihtiyaçlarını karşılayabilen, mali sürdürülebilirliği olan ve kaliteli hizmet sunan bir yapıya kavuşturulacaktır.

bb. Sosyal sigorta sistemi, çalışan nüfusun tümünü kapsayacak şekilde yaygınlaştırılacak ve kayıt dışı istihdam önlenecektir.

cc. Sosyal güvenlik sisteminin mali sürdürülebilirliği aktüeryal dengeler gözetilerek sağlanacaktır. Sosyal sigorta sisteminin bilgi işlem altyapısında tam otomasyona geçilerek, hak kaybını ve mükerrer yararlanmayı önleyen etkili, erişilebilir ve sürdürülebilir hizmet sunan bir yapı oluşturulacaktır.

dd. Sosyal güvenlik programlarının verimli ve uyumlu yürütülmesi amacıyla kuruluşlar arasında, iletişim ve işbirliği sağlanacaktır. 90

ee. Sosyal hizmet ve yardımlar sisteminde eşitlik, sosyal adalet, etkinlik ve etkililik ilkeleri esas olacaktır. Sistemden yararlanacak kişilerin belirlenmesi amacıyla ortak bir veri tabanı oluşturularak, nesnel ölçütlerle işleyen bir tespit mekanizması kurulacaktır.

ff. Sosyal hizmet ve yardımlar alanında nitelikli personel eksikliği giderilecek ve mevcut personelin niteliği artırılacaktır.

gg. Yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının sosyal hizmet ve yardımlar alanındaki faaliyetleri desteklenecektir.

d) Kadın, Çocuk ve Aile İle İlgili Temel Amaçlar

aa. Plan döneminde okulöncesi ve ortaöğretim kademesinde okullaşma oranlarında önemli artışlar sağlanması hedeflenmektedir. İlköğretim kademesinde çağ nüfusundaki azalmanın da katkısı ile tüm çocukların temel eğitim alması amaçlanmaktadır. Ortaöğretim okullaşma oranlarındaki artışla birlikte yükseköğretime olacak talep artışını karşılamak üzere, yükseköğretim okullaşma oranının yüzde 48'e ulaşması planlanmaktadır.

bb. İşgücü piyasasında zorluklarla karşılaşan kadınlar, gençler, uzun süreli işsizler, özürlüler ve eski hükümlüler için fırsat eşitliği sağlanacaktır. Kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarının artırılması amacıyla çocuk ve diğer bakım hizmetlerine erişimleri kolaylaştırılacaktır. Gençlerin işgücü piyasasında deneyim kazanmalarını sağlayıcı programlar geliştirilecektir.

cc. İlköğretimde okul terklerinin azaltılması için başta kırsal kesime ve kız çocuklarına yönelik olmak üzere gerekli tedbirler alınacak ve ortaöğretime geçiş oranları yükseltilecektir.

dd. Önleme tedaviden önce gelir ilkesine uyarak kaynakların tahsisinde, başta bulaşıcı hastalıklar ve anne-çocuk sağlığı olmak üzere önlenemez hastalıklar, gıda, tüketici ve çevre sağlığı alanlarına yönelik koruyucu sağlık hizmetlerine öncelik verilecektir.

ee. Kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını artırmak için; bu kesime yönelik mesleki eğitim imkanları geliştirilerek istihdam edilebilirlikleri artırılacaktır.

ff. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla, bu konudaki toplumsal bilinç artırılacaktır.

gg. Özellikle kırsal kesimdeki kız çocuklarının, özürhüleri ve düşük gelirli ailelerin çocuklarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması desteklenerek bu kesimlerin eğitime erişimleri kolaylaştırılacaktır. Ayrıca, çocuk işçiliğini önleyecek tedbirler alınacak ve etkili bir şekilde uygulanacaktır.

hh. Çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi için ideal ortam olan aileye yönelik eğitici programlar yaygınlaştırılacaktır.

ıı. Yaşlılara yönelik olarak evde bakım hizmeti desteklenecek, kurumsal bakım konusunda ise huzurevlerinin sayısı ve kalitesi artırılacaktır

e) 1982 Anayasası'nda Sosyal Hizmetler

7.11.1982 tarihinde Milletimizin onayını alan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 2.Maddesinde " Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, Başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir." denilerek Cumhuriyetimiz in nitelikleri açıklanmaktadır.

Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta sosyal devlet konusuna açıklık getirmektedir. Balta'ya göre, "Sosyal devlet, millî dayanışma gereği olarak üç türlü amaç güden bir ilkedir. Amaçlardan biri sosyal adaleti gerçekleştirmektir; ötekisi ferdin ve toplumun refahını gerçekleştirmektir; kısaca sosyal refah ilkesidir; üçüncü sosyal güvenlik ilkesidir. " ⁶⁶

2. Madde ile atıfta bulunulan Başlangıç kısmında ise: "Her Türk vatandaşının bu anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve mânevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu " ⁶⁷ na işaret edilmektedir.

Prof. Dr. Balta'nın bu görüşünü Anayasamızın Başlangıç kısmı da teyid etmektedir. Bu bakımdan Sosyal Devletin önemli fonksiyonlarından birisi de sosyal hizmetlere gereken önemi vermek ve fertleri refaha ulaştırmaktır.

Anayasamızın 41. Maddesinde sosyal hizmetlerin ana konularından biri olan aile müessesesi üzerinde durulmaktadır. Bu madde ailenin korunması ile ilgili olup, ailenin önemi ve toplumumuz içindeki yeri tespit edilmektedir.

f) Aile Türk Toplumunun temelidir

Devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatını kurar." ⁶⁷

Anayasamızda herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip bulunduğu, çevreyi geliştirme, çevre sağlığını koruma ve çevre kirlenmesini önlemenin hem devletin hem de vatandaşların görevi olduğu,

Devletin, herkesin hayatını, be den ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlayacağı, insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi arttıracığı, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarının tek elde toplanacağı,

Devletin bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal yardım kurumlarından yararlanarak ve onları denetleyerek yerine getireceğine (Md.56) işaret edilmektedir.

Bu hak ve görevleri müteâkıb; konut hakkı, gençliğin korunması ve sporun geliştirilmesi ile ilgili haklara da temas edilmektedir.

Diğer sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler konusunda da Anayasamız prensipler getirmiştir. Sosyal güvenlik hakkıyla ilgili olarak, Madde:60 "Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir.

Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar." hükmünü, getirmiştir. Sosyal güvenlik hakkı konusunda görüldüğü gibi şümûllü bir yaklaşım söz konusu olmaktadır.

Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenlerle ilgili olarak da 61.Madde de sarih ve bağlayıcı prensipler getirilmiştir. Buna göre Devlet, " Harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malûl ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar.

Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır.

Bu amaçlarla gerekli teşkilât ve tesisleri kurar veya kurdurur. Görüldüğü gibi 1982 Anayasası çok net ve muhtevâlî olarak sosyal hizmetlere ve sosyal hizmet açısından hizmete muhtaç olanlara yönelik hükümler getirmektedir. Bu husus Anayasamızın Başlangıç ve 2.Maddelerinde mana ve önemine işaret edilen Sosyal Devlet anlayışının bir neticesidir.

Özetle, sosyal hizmetlerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin tarihi ve anayasal görevi olduğunu ifade etmekte fayda vardır. Anayasamızın getirdiği bu bağlayıcı hükümler semeresini vermeye başlamış ve 1983 yılında da Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu çıkarılmıştır.

III. SOSYAL HİZMET ALANLARINDA BİRLİĞİN TEMSİLCİSİ

1) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Kalkınma planlarında (I.-V. Planlar) sosyal hizmetlerin dağınıklığından şikayet edilmekte ise de uzun seneler sosyal hizmetlerde birlik sağlanamamıştır. Ancak V. Beş Yıllık Plan'ın uygulama döneminde 1983 senesinde hizmetler bir elde toplanarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kurulmuştur. 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu 24.5.1983 tarihinde kabul edilmiştir. Kanun yedi bölümden müteşekkildir. Yedinci bölüm geçici hükümleri ihtivâ etmektedir.

Bu Kanun'un amacı; korunmaya, bakıma veya yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilâtın kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları ile faaliyet ve gelirlerine ait esas ve usûlleri düzenlemektedir. (Md.1)

Kanun, sosyal hizmetlerle ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek kişileri ve özel hukuk tüzelkişilerini, sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında çalışan personeli, sosyal hizmetlerden faydalananları kapsar. (Md.2)

2) Kanun'a Göre Sosyal Hizmetleri İlgilendiren Konu ve Kavramlar

"**Sosyal Hizmetler**"; kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan ve kontrolleri dışında oluşan maddî, mânevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal problemlerinin önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü, ifade etmektedir. (Md.3-a)

"Korunmaya Muhtaç Çocuk"; Beden, ruh ve ahlâk gelişmeleri veya şahsî güvenlikleri tehlikede olup;

Ana ve babasız, ana veya babasız,

Ana veya babası veya her ikisi de belli olmayan,

Ana veya babası veya her ikisi tarafından terk edilen,

Ana veya babası tarafından ihmâl edilip; fuhuş, dilene ilik, alkollü içkileri veya uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başboşluğa sürüklenen çocuğu,

"Muhtaç Sakat"; bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinde belirli oranda fonksiyon kaybına, neden olan organ yokluğu veya bozukluğu sonucu normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup korunmaya, yardıma, bakıma ve yetiştirilmeye muhtaç kişiyi,

"Muhtaç Yaşlı"; sosyal ve ekonomik yönden yoksunluk içinde olup korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç yaşlı statüsündeki kişiyi,

"Sosyal Hizmet Kuruluşları"; Kanun'un amacına ve belirtilen esaslara uygun faaliyette bulunan kuruluşlar olup bunlardan;

"Çocuk Yuvaları"; 0-12 yaş arası korunmaya muhtaç çocuklarla gerektiğinde 12 yaşını dolduran kız çocuklarının, bedensel, eğitsel, psiko-sosyal gelişimlerini, sağlıklı bir kişilik ve iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamakla görevli ve yükümlü yatılı sosyal hizmet kuruluşlarını,

"Yetiştirme Yurtları"; 13-18 yaş arası korunmaya muhtaç çocukları korumak, bakmak ve bir iş veya meslek sahibi edilmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetiştirilmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü yatılı sosyal' hizmet kuruluşlarını,

"Kreş ve Gündüz Bakımevleri"; 0-6 yaş grubundaki çocukların bakımlarını gerçekleştirmek, bedensel ve ruhsal sağlıklarını korumak ve geliştirmek ve bu çocuklara temel değer ve alışkanlıkları kazandırmak amacıyla kurulan ve sunduğu hizmetler karşılığında ücret alan ve yatılı olmayan sosyal hizmet kuruluşlarını,

"Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri"; bedensel, zihinsel ve ruhsal özürleri nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olan kişilerin, fonksiyon kayıplarını gidermek ve toplum içinde kendi kendilerine yeterli olmasını sağlayan beceriler kazandırmak veya bu

becerileri kazanamayanlara devamlı bakmak üzere kurulan sosyal hizmet kuruluşlarını, ifade eder. (Md.3)

Sosyal hizmetlere ilişkin olarak Kanun genel esaslar da getirmiştir. Bunlar:

Kanun kapsamına giren sosyal hizmetlere ilişkin faaliyetler, devletin denetim ve gözetiminde halkın gönüllü katkı ve katılımı da sağlanarak bir bütünlük içinde yürütülür.

Sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında koordinasyon ve işbirliği tesis edilerek güç birliği sağlanır ve mevcut kaynaklara en verimli şekilde işlerlik kazandırılır.

Sosyal hizmet programlarının uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk, muhtaç sakat ve muhtaç yaşlıya öncelik tanınır.

Sosyal hizmetlerin yürütülmesi ve sunulmasında sınıf, ırk, dil, din, mezhep veya bölge farklılığı gözetilemez, hizmet talebinin hizmet arzından fazla olması halinde öncelikler, muhtaç olma derecesi ve başvuru veya tespit sırası esas alınarak belirlenir.

Korunmaya muhtaç çocuklara ilişkin sosyal hizmetler ancak bu Kanunla kurulan kurum tarafından yürütülür.

Bu Kanunla kurulan Kuruma bağlı kuruluşların dışındaki sosyal hizmet kuruluşlarının kurulması izne tabi olup, alınacak tertip ve tedbirlere bunların hizmet, işleyiş ve personele ilişkin hususlarda tespit edilen standart ve esaslara uygun olarak faaliyette bulunmaları sağlanır.

Sosyal hizmet kuruluşlarının coğrafik ve fonksiyonel görev alanlarının ve yurt sathında dengeli dağılımının görev boşluğu bırakılmayacak şekilde düzenlenmesi esastır.

Çocuk yuvaları ile yetiştirme yurtlarının korunmaya muhtaç çocukların yaş, cinsiyet, sosyal ve psikolojik özellikleri ile özür dereceleri dikkate alınarak gruplandırılması ve özellikle çocuk yuvalarının, huzurevleri ile aynı mahallerde tesis edilerek dede-torun, nine-torun ilişkilerinin sağlanması esas alınır.

Korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç kişilere hizmet sunumu insan haysiyet ve vakarına yaraşır şekilde yerine getirilir.

Sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında çalıştırılacak personelin seçim ve niteliklerinin tespitinde ve bunların hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesinde bu kurum ve kuruluşların hizmet özellikleri dikkate alınır.

Korunmaya muhtaç çocukların Türk örf, adet, inanç ve millî ahlâkına sahip, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu, Atatürk ilke ve inkılâplarına uygun olarak yetiştirilmeleri, bir iş veya meslek sahibi yapılmaları, koruma kararı kalktıktan sonra da toplum içinde izlenmeleri ve imkânlar ölçüsünde desteklenmeleri esastır.

Muhtaç sakat ve yaşlıların hayatlarını sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, muhtaç sakatların toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan tedavisi mümkün olmayanların sürekli bakım altına alınması amacıyla gerekli her türlü tedbir ve tertip alınır. (Madde: 4)

3) SHÇEK'in Kuruluşu ve Görevleri

Kanun'a göre yukarıda sayılan genel esaslar içinde kendisine verilen görevleri yapmak üzere Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı kamu tüzel kişiliğine sahip katma bütçeli Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün merkezi Ankara'dadır. (Md. 5)

Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'nın başkanlığında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'nın önerisi üzerine cumhurbaşkanınca seçilecek, sosyal hizmetler alanında temayüz etmiş beş kişi ile Adalet, İçişleri, Maliye, Milli Eğitim, Çalışma, Kültür ve Turizm, İmar ve İskan, Gençlik ve Spor, Sosyal Güvenlik Bakanlıkları müsteşar veya müsteşar yardımcılarında, Devlet Planlama Teşkilâtı müsteşarı veya yardımcısı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürü'nden, Sosyal Hizmetler Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdürü'nden, Yükseköğretim Kurulu ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu başkanlarından, Kızılay ve Türk Hava Kurumu genel başkanlarından, Vakıflar ve Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlerinden oluşur.

Kurul, 23 Nisan günü ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'nın çağrısı üzerine her yıl kasım ayında toplanır. Gerekli hallerde Kurul, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'nca olağanüstü toplantıya çağrılabilir. (Md.6)

a) Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu'nun Görevleri

1. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca tespit edilen veya kurul üyelerinin teklif ettiği sosyal hizmetlere veya uygulanmasına ilişkin konuları incelemek, değerlendirmek ve bu konularda bakanlığa görüş ve tavsiyelerde bulunmak,
2. Sosyal hizmet uygulamalarıyla ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlar arasında ortaya çıkan sorunları incelemek ve bu sorunların çözümü için gerekli işbirliği esaslarını belirlemek,
3. Sosyal hizmetlere ilişkin olarak hazırlanan kanun tasarısı ve teklifleri, tüzük ve yönetmelikler hakkında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na görüş bildirmek.
(Md.7)

b) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Görevleri

1. Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili esasları, sosyal hizmetler politikası ve hedeflerine uygun olarak tespit etmek, çalışma plan ve programlarını hazırlamak, uygulamak ve bu konuda ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşlar arasında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı adına koordinasyon ve işbirliğini sağlamak,
2. Öncelikle korunmaya, bakıma veya yardıma muhtaç çocuk, sakat ve yaşlıların tespiti, bunların korunması, bakımı, yetiştirilmesi ve rehabilitasyonlarını sağlamak üzere gerekli hizmetleri yürütmek, bu hizmetler için 3.maddede tanımları yapılan sosyal hizmet kuruluşlarını 4. maddede belirtilen esaslar çerçevesinde kurmak ve işletmek.
3. Çalışan ana ve babalar ile yurt dışındaki işçilerin çocuklarının bakımını ve korunmasını sağlamak amacıyla imkanları ölçüsünde gündüzlü veya yatılı kuruluşlar kurmak ve işletmek,
4. Yoksulluk içinde olup da temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve yaşamlarını en düşük düzeyde dahi sürdürmekte güçlük çeken kişi ve ailelere kaynakların yeterliliği ölçüsünde ayni ve nakdi yardımlarda bulunmak amacıyla gerekli hizmet ve programları geliştirmek ve uygulamak.
5. Kurum görevlerinin yerine getirilmesinde yardımcı olmak amacıyla halkın gönüllü katılımını sağlamak ve organize etmek, toplumun örf adet ve inançlarına göre yapacağı yardım ve bağışlara ilişkin programlar geliştirmek ve yürütülmesini sağlamak, bu amaçla ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği yapmak, yardımda bulunmak isteyen kişi ve kuruluşlara yol göstermek.

6. Dernek ve vakıflar sosyal hizmet alanındaki faaliyetlerini yönlendirmek, bunların bütçelerinde sosyal hizmetlere ayırdıkları payların yerinde ve verimli şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla görüş ve tavsiyelerde bulunmak.
7. Kuruma bağlı olanlar dışında kurulacak olan sosyal hizmet kuruluşlarının açılış, iznine her türlü standartlarına ve işleyişlerine ilişkin esasları, varsa ücret tariflerini tespit etmek, onaylamak, denetimini yapmak ve bu esaslara uymayanların faaliyetlerini durdurmak.
8. Sosyal yardım ve hizmetlerle ilgili alanlarda araştırma, yayın ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak, uluslararası düzeyde sosyal hizmet uygulamalarını izlemek, değerlendirmek ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak.
9. Hizmet için gerekli personeli bu hizmete elverişli kişiler arasından seçmek, eğitmek, yetiştirmek, çalışma esaslarını ve sorumluluklarını belirlemek ve ilgili alanlarda görevlendirmek.
10. Toplumun değişen ihtiyaçlarına göre sosyal hizmetler alanına giren veya kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek. (Md.9)

c) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Merkez Teşkilâtı ve Görevleri

Merkez teşkilâtı bir genel müdür, üç genel müdür yardımcısı ve aşağıdaki esas birimlerden oluşmaktadır.

1. Özel Kalem
2. Hukuk Müşavirliği
3. Teftiş Kurulu
4. Planlama, Koordinasyon ve Etüt Dairesi
5. Aile ve Çocuk Hizmetleri Dairesi
6. Yaşlı Hizmetleri Dairesi
7. Sakatların Korunması ve Rehabilitasyonu Dairesi
8. Genel Sosyal Hizmetler Dairesi
9. Personel ve İdari İşler Dairesi
10. Destek Hizmetleri Dairesi
11. Sosyal Hizmetler Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü

Genel müdür ve yardımcılarını ile (k) bendindeki müdürlük hariç yukarıda sayılan birimlerin görev, yetki ve sorumlulukları, daha önce incelediğimiz 4.Maddede belirtilen genel esaslar içinde

ve 9. maddede yer alan kurum görevleri dikkate alınarak bir yönetmelikle düzenleneceği hükme bağlanmıştır.

d) Sosyal Hizmetler Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü'nün Kuruluş ve Görevleri

Sosyal Hizmetler Eğitim ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü bir müdürün yönetiminde bir müdür yardımcısı ile eğitim, araştırma, yayım ve dokümantasyon şubelerinden oluşmaktadır

1. Sosyal hizmetler alanındaki uygulamaları yerine getirecek personelin yetiştirilmesi, eğitilmesi ve bilgi düzeylerinin yükseltilmesi için gerekli programları geliştirmek ve uygulamak; hizmet içi eğitim programlarını oluşturmak ve yürütülmesini sağlamak
2. Sosyal hizmetler alanına giren konularda toplum bilincinin geliştirilmesi ve toplumun eğitilmesi faaliyetlerini yürütmek
3. Sosyal hizmetler alanına giren konularda araştırma ve incelemeler yapmak veya yaptırmak
4. Korunmaya muhtaç çocuklar, her yaş grubundaki sakatlar, muhtaç yaşlılar, yoksullar, muhtaç aileler ile diğer yardıma muhtaç kişilere uygulanacak sosyal hizmet yöntem ve tekniklerini belirlemek ve geliştirilmesini sağlayıcı çalışmalarda bulunmak
5. Sosyal hizmet kuruluşlarınca uygulanan hizmet programlarının teknik yönlerine ilişkin değerlendirmeler yapmak ve geliştirilmesini sağlayıcı önerilerde bulunmak
6. Fertlerin sosyal intibaksızlıklarını gidermeye ve toplum kalkınmasını temine yarayacak tedbirleri araştırmak
7. Sosyal hizmetlere ilişkin konularda yayım ve dokümantasyon işlerini yerine getirmek
8. Sosyal hizmetlere ilişkin bilimsel faaliyetlerde bulunmak. (Md.11)

e) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Taşra Teşkilâtı ve Görevleri

Kurumun taşra teşkilatı aşağıdaki birimlerden oluşur:

İl Sosyal Hizmetler Kurulu, İl Sosyal Hizmetler Müdürlükleri ve ihtiyaç duyulan ilçelerde kurulacak sosyal hizmetler şubeleri ile sosyal hizmet müesseselerinden oluşur.

4) İl Sosyal Hizmetler Kurulu'nun Kuruluş, Görev ve Çalışmaları

İl Sosyal Hizmetler Kurulu Vali'nin başkanlığında aşağıdaki temsilcilerden oluşur:

- aa) İl idare kurulu üyeleri ile sosyal hizmetler müdürü

bb) İl merkez belediye başkanı

cc) Varsa ildeki üniversite rektörleri, yoksa dekanlar dekan da yoksa enstitü ve yükseköğretim kurumları müdürleri

dd) Büyük iş ve müessese sahiplerinden vali tarafından seçilecek en az iki en çok altı üye

ee) Sosyal hizmetler alanında yararlı faaliyetleriyle tanınmış kişiler arasından vali tarafından seçilecek en az iki en çok altı üye

(dd) ve (ee) bendlerinde belirtilen üyelerin, görev süreleri iki yıl olup bunların yeniden seçilmeleri mümkün olmaktadır.

Kurul mart, haziran, eylül ve aralık aylarının ilk haftasında olmak üzere en az yılda dört defa toplanır. Vali gerektiğinde kurulu ayrıca toplantıya çağırabilir.

Kurul ilde sosyal hizmetlerle ilgili uygulamaları değerlendirmek, karşılaşılan güçlüklerle çözüm yolları araştırmak, bu alandaki koordinasyon ve işbirliğini geliştirmek, halkın katkı ve katılımının kurum hizmetleri çerçevesinde devamlılığını sağlayıcı tedbirleri almak ve bu konularda görüş oluşturmakla görevlidir. (Md.13)

5) İl Sosyal Hizmetler Müdürlüklerinin Kuruluş ve Görevleri

İl sosyal hizmetler müdürlüklerinin kuruluş ve kadroları hizmet alanlarına ve nüfus yoğunluklarına göre tespit edilir.

İl sosyal hizmetler müdürü, kurumun ildeki temsilcisi ve il idare şube başkanı statüsünde olup ildeki kurum'a bağlı müesseselerin amiridir. İl sosyal hizmetler müdürü, il sınırları içindeki uygulama ve işlemlerden vali ve genel müdüre karşı sorumludur. İhtiyaç duyulan ilçelerde il sosyal hizmetler müdürlüklerine bağlı sosyal hizmetler şubeleri kurulur. (Md.14)

Korunmaya ve bakıma alınmış olup, iş görme gücüne sahip ve istekli olanlar; buldukları sosyal hizmet kuruluşlarının uygun görülen hizmetlerinde bu hizmetlerle ilgili kadroların boş tutulması ve her boş kadro karşılığı haftada 40 saati geçmemek üzere tespit edilecek çalışma saatleri içinde, saat başına ücret ödemek kaydıyla, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, iş ve sosyal güvenlikle ilgili, mevzuat hükümlerine tabi olmaksızın ve Borçlar Kanunu hükümlerine göre sözleşme ile çalıştırılabilirler. (Md. 16)

6) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Gelirleri

1. Genel bütçeden yapılacak hazine yardımı,
2. Döner sermaye gelirleri,
3. Kuruma ait taşınır veya taşınmaz mallardan elde edilecek her çeşit gelirler,
4. Kurum tarafından veya kurum yararına başka kuruluşlar ya da gerçek ve tüzel kişilerce düzenlenecek sosyal faaliyetler ile her türlü teşebbüs gelirleri,
5. Gerçek ve tüzel kişilerle uluslararası resmi ve özel kuruluşlar ve yabancı benzer kuruluşlar tarafından kuruma yapılacak aynı, ve nakdi taşınır ve taşınmaz her çeşit bağışlar ve bunların gelirleri,
6. Türk Hava Kurumu'nca toplanacak kurban derisi, fitre ve zekât gelirlerinden Kurum'a ayrılan paylar,
7. Belediye sınırları ile mücavir alanlar içinde düzenlenen fuar, festival, sergi ve benzeri yerlere giriş biletlerine, Bakanlar Kurulu'nca tespit edilen miktarda yapıştırılacak sosyal yardım pulu gelirleri,
8. Kanunla kurulmuş olan Spor Toto, Millî Piyango gibi şans oyunları tertip eden kuruluşların aylık hasılatlarının % 1'inin Kurum'a aktarılmasıyla elde edilecek gelirler,
9. 26.5.1981 tarih ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nun 103. maddesinin 3. fıkrası uyarınca belediyelerce yapılacak yardımlar,
10. İl özel idareleri bütçelerine bir önceki yıl ödeneklerinin % 5' inden az olmamak üzere konulacak yardımlar,
11. Kanunla kurulan döner sermaye işletmelerinin (Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olanlar hariç) yıllık brüt hasılatlarının % 1'inin kuruma aktarılmasıyla elde edilecek gelirler. (Md.18)

7) Himâyeye Muhtaçlarla İlgili Diğer Çalışmalar

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, korunmaya, bakıma, yardıma muhtaç aile, çocuk, sakat ve yaşlılar ile sosyal hizmetlere muhtaç diğer kişileri tespit ve incelemekle görevlidir.

Bu kişilerin kuruma duyurulmasında ve incelemeye ilişkin olarak kurum ile işbirliğinde bulunulmasında mahallî mülkî amirler, sağlık kuruluşları ve köy muhtarları ile genel kolluk kuvvetleri ve belediye zabıta memurları yükümlüdürler. (Md.21)

a) Korunma Kararı

Korunmaya muhtaç çocukların reşit oluncaya kadar Sosyal Hizmetler ve Ç.E.K Kanunu hükümlerine göre kurumca kurulan sosyal hizmet kuruluşlarında bakılıp yetiştirilmeleri ve bir meslek sahibi edilmeleri hususundaki gerekli tedbir kararı yetkili ve görevli mahkemece alınır. Bu karar için gerekli belgeler kurumca düzenlenir ve ilgili mahkemeye gönderilir.

Haklarında derhal korunma tedbiri alınmasında zorunluluk görülen çocuklar mahkeme kararı alınıncaya kadar, bu kanuna göre kurulmuş kuruluşlarda veya aile yanında mahalli mülki amirin onayı alınmak suretiyle bakım altına alınır. (Md.22)

b) Koruyucu Aile

Mahkemece korunma kararı alınan korunmaya muhtaç çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi ve kanuna göre kurulmuş kuruluşlarda olduğu kadar kurumun denetim ve gözetiminde bir "koruyucu aile" tarafından da yerine getirilebilir. Koruyucu aile korunmaya muhtaç çocuğun bakımını ve yetiştirilmesini gönüllü olarak üstlenebileceği gibi kurumca tespit edilecek ve ödenecek bir ücret karşılığında da yapılabilir.

Koruyucu ailelerin biçimine, çocukla ilgili sorumluluklarına, kurumla olan ilişkilerine, hizmetin işleyişine ve aileye bu hizmeti karşılığı ödenecek ücrete ilişkin esaslar yönetmelikle düzenlenmektedir. (Md.23)

Korunma kararı genel olarak çocuk reşit olana kadar devam eder. Ancak bu karar, korunma kararına neden olan şartların ortadan kalkması halinde Kurum yetkililerinin önerisi üzerine mahkemece çocuk reşit olmadan önce kaldırılabilmesi gibi reşit olduktan sonra da çocuğun rızası, alınmak şartıyla devamı hususunda karar verilebilir. Reşit olduktan sonra korunma kararının devamı aşağıda belirtilen şartlara bağlıdır.

a) 18 yaşını tamamlamış olan korunmaya muhtaç çocuklardan;

aa) Ortaöğrenime devam edenlerin 20 yaşına kadar,

bb) Yükseköğrenime devam edenlerin 25 yaşına kadar korunma kararları uzatılabilir.

cc) Öğrenime devam etmeyen 18 yaşını doldurmuş çocukların bir iş veya meslek sahibi edilerek kendi kendilerine yeterli olabilmelerinin sağlanması amacıyla 20 yaşına kadar korunma kararları uzatılabilir.

Bunlardan korunma kararı kalkmış, ancak tek başına hayatını sürdüremeyecek durumda bulunan kız çocukları kurumca himaye olunur. Bu çocukların emek karşılığı iâşe, ibate ve harçlıkları kurumca karşılanmak kaydıyla kurum hizmetlerinde çalışmaları da sağlanabilir.

- b) Bedensel, zihinsel ve ruhsal sakatlıkları nedeniyle sürekli bakıma muhtaç durumda bulunan ve çalışmaktan aciz olan çocukların korunma kararı uzatılır.

Korunma kararı kalkan çocukların kurumla ilişkilerinin devamı sağlanır, bu çocuklara gerektiğinde imkânlar ölçüsünde kurumca yardımcı olunur.

Korunmaya muhtaç çocukların eğitim ve öğretimlerinin sağlanması veya meslek sahibi yapılımları,

Okul çağındaki korunmaya muhtaç çocukların eğitim ve öğretimleri Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı ile diğer kamu kurumlarına ait okullarda gerçekleştirilir.

Herhangi bir nedenle okula devam etme imkânı bulamayan çocuklar, kamu ve özel işyerlerinde ücret mukabilinde çalıştırılarak bir meslek sahibi yapılırlar. Bu şekilde çalıştırılan çocukların ücretlerinin yurt idarelerince tespit edilen miktarı kendilerine harçlık olarak verilir. Geri kalan miktar aybaşını takip eden on gün içinde milli bankalarda çocuk namına açılacak hesaba yatırılır. Çocuğun ücretinin başlama zamanı ve miktarı, yurt idaresi ile işveren arasında mahalli örf ve rayice göre tespit olunur.

Kör, sağır, konuşma özürlü, ortopedik ve diğer bedensel sakatlar ile zihinsel ve ruhsal yönden özürlü ve benzeri durumda olup da özel eğitime ihtiyaç gösteren korunmaya muhtaç çocukların eğitim ve öğretimleri Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nca tesis edilen okullarda yerine getirilir. (Md. 24, 25)

Korunmaya, bakıma, yardıma muhtaç sakat, aile, yaşlı ve diğer kişilerin tespiti, incelenmesi ve bunların sosyal hizmetlerden yararlandırılmasına dair hususlar da yönetmelikle düzenlenmektedir.

Cezai sorumluluk Sosyal Hizmetler ve Ç.E.K. Kanunu kapsamına giren sosyal hizmet kuruluşlarında muhafaza ve bakımlarına terk edilen şahıslara karşı herhangi bir suç işleyen kuruluş görevlileri hakkında, bu suç nedeniyle genel hükümlere göre verilecek muvakkat hürriyeti bağlayıcı cezalar ile para cezaları üçte bir oranında arttırılarak hükmolunacağını kanun amirdir. (Md. 27)

Kuruma bağılı kuruluşlarda bakılmakta iken mirasçı bırakmaksızın ölen kimselerin mirası kuruma geçmektedir. Kurum ise, terekenin borcundan ancak; kendisine geçen mallar ölçüsünde sorumlu tutulmaktadır.⁶⁸

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bu kanuni gelişmeyi müteakip 1984 ve 1985 senelerinde kuruluş hazırlıklarını ve teşkilatlanma çalışmalarını devam ettirmiş, 1986 da kuruluş ve teşkilatlanma da hayli gelişme kaydetmiştir.

IV. YAKIN DÖNEM SOSYAL HİZMETLER

Çocuk Esirgeme Kurumu, sosyal hizmetlerle birleştirilip bütünleştirildiğinden; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün görevleri çerçevesinde yürütülen hizmetler içinde korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetler özel bir önem taşımaktadır. Halen korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili hizmetler, 0–12 yaşları arasındaki çocukların bakıldığı 44 çocuk yuvası ile 13–18 yaşları arasındaki çocukların bakıldığı 81 yetiştirme yurdunda sürdürülmektedir.

1) 1983 Yılında Korunmaya Muhtaç Çocuklara Hizmet Veren Kuruluşlar

Tablo 10: 1983 yılında korunmaya muhtaç çocuklara hizmet veren kuruluşlar.

Kuruluş	Kuruluş Sayısı	Bakılan Çocuk Sayısı
Çocuk Yuvaları	44	5520
Yetiştirme Yurtları	81	11252
Toplam	125	16772

Korunmaya muhtaç çocuklara hizmet götürecek kuruluşlarla ilgili yatırım esasları Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı'nın direktifleri doğrultusunda 1985 yılında şu şekilde tespit edilmiştir

1. 0-6 yaş grubu çocuk yuvası,
2. 7-12 yaş grubu çocuk yuvası,
3. 13-18 yaş grubu erkek yetiştirme yurdu (okullu)
4. 13-18 yaş grubu kız yetiştirme yurdu(okullu)
5. 13-18 yaş grubu sanata yönelik erkek yetiştirme yurdu,
6. 13-18 yaş grubu sanata yönelik kız yetiştirme yurdu.

Kurum, korunmaya muhtaç çocuklara hizmet veren kuruluşlar yanında, 2828 sayılı Kanun'da belirtilen ve 01.10.1984 tarih ve 18532 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe giren "Koruyucu Aile Yönetmeliği" çerçevesinde koruyucu aile hizmetlerim de sürdürmektedir.

1961 yılında ilk uygulaması yapılan koruyucu aile çalışmalarından bugüne değin 1069 çocuk yararlandırılmıştır. Bu çocukların halen 330'u koruyucu aile yanındadır.

Hizmetin iller düzeyinde yürütülerek yaygınlaştırılması amacıyla uygulama sorumluluğu Koruyucu Aile Yönetmeliği ile sosyal hizmetler il müdürlüklerine verilmiştir. İl müdürlükleri koruyucu aile hizmetlerini yürütecek biçimde teşkilatlanıncaya kadar uygulamanın yine ilgili sosyal hizmet kuruluşları tarafından yürütülmesi planlanmıştır.

2) Günümüzde Çalışan Aile Çocuklarına Hizmet Veren Kuruluşlar

Çalışan kadın sayısının hızla artmasına paralel olarak kreş ve gündüz bakım evlerine duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Ancak kreş ve gündüz bakımevi hizmetinin maliyetinin yüksek olması ve yapım çalışmalarının hızla tamamlanamaması nedeniyle soruna kısa vadede çözüm getirilememektedir. Şu anda kuruma bağlı toplam 21 kreş ve gündüz bakımevi ile yaklaşık 2636 çocuğa hizmet götürülebilmektedir. (1985)

Ülkemizde kuruma, çeşitli kamu kuruluşlarına ve özel kişilere ait toplam 266 kreş ve gündüz bakımevi bulunmaktadır.

Tablo 11: 1985 yılında kreş, gündüz bakımevi ve hizmet verilen çocuk sayısı

Kuruluşun Bağlı Bulunduğu Birim	Kuruluş Sayısı	Bakılan Çocuk Sayısı
SHÇEK'e bağlı kreş ve gündüz bakımevleri	21	2636
Çocuk yuvaları bünyesinde faaliyet gösteren kreş ve gündüz bakımevleri	3	146
Özel kreş ve gündüz bakımevleri	220	9298
Kamu kuruluşlarına ait kreş ve gündüz bakımevleri	22	1150
Toplam	266	13240

Kurum, Genel Müdürlüğe bağlı olan ve çocuk yuvaları bünyesinde açılan kreş ve gündüz bakımevi hizmetlerinin düzenlenmesi, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ile ilgili her türlü çalışmaları yapmanın yanında, 26.12.1983 tarih ve 18263 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren "Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik" gereği özel kreş ve gündüz bakımevlerinin açılış izinlerinin verilmesinden, işleyişe ilişkin esasların düzenlenmesinden ve faaliyetlerinin denetlenmesinden de sorumludur. Ayrıca kamu kuruluşlarına ait kreş ve gündüz bakımevlerinin açılışlarına da rehberlik etmektedir.

3) Yakın Geçmişte Yaşlı ve Sakatlara Hizmet Veren Kuruluşlar

Kurum, aile ve çocuk hizmetlerinin yanında, sosyal ve ekonomik yoksunluk içinde bulunan yaşlılara götürülen sosyal hizmetlerin standartlarını belirlemek, yaşlıların özelliklerine göre ihtiyaç duyulan hizmetlerin biçimini ve türünü tespit etmek, uygulamak, denetlemek ve ülke çapında yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla gerekli çalışmaları yerine getirmekle yükümlü kılınmıştır. Bu çerçevede içinde kuruma bağlı 18 huzurevinde ortalama 2740 yaşlıya hizmet verilmektedir.

Tablo 12: 1985 yılında huzurevi sayısı ve kapasiteleri

Kuruluşun Bağlı Bulunduğu Birim	Kuruluş Sayısı	Toplam Kapasite
SHÇEK’e bağlı	18	2740
Belediyelere bağlı	16	1870
Demek ve vakıflara ait	12	787
Azınlıklara ait	5	646
Özel kişilere ait	2	85
Toplam	53	6128

Kurum, kuruma bağlı huzurevleri yanında ayrıca 2828 sayılı Kanun gereği gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri ve özel hukuk hükümlerine göre yürütülen tüzel kişiler ile diğer kamu kuruluşlarınca açılan huzurevi ve benzeri sosyal hizmet kuruluşlarının hizmete geçişi ve işleyişi ile ilgili her türlü çalışmayı yapmak, bunların faaliyetlerini izlemek, değerlendirmek ve gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak görevini de yürütmektedir,

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 2828 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle, zihinsel, bedensel ve ruhsal özürleri nedenleriyle normal hayatın gereklerine uyamama durumunda olan her yaş grubundaki sakat kişilerin korunması, bakımı ve rehabilitasyonları ile ilgili çalışmaları da sürdürmektedir.

Ankara ve İstanbul'da bulunan 130 kapasiteli Körler Rehabilitasyon Merkezi'ne 1984 yılı içinde 100 yetişkin görmeze rehabilitasyon hizmeti verilmiştir.

Adı geçen rehabilitasyon merkezinde 18-35 yaş arası görmezlere dönemler halinde, hayatlarını sürdürebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde hayatları boyunca kullanabilecekleri beceriler kazandırılmaktadır.⁶⁹

4) Korunmaya Muhtaç Çocuk, Yaşlı ve Sakatlarla İlgili Yönetmelikler

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun 24.5.1983 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte bu sahadaki hizmetlere açıklık kazandırmak ve sosyal hizmetlerin daha sağlıklı yürütülebilmesi maksadıyla yönetmelikler çaldırılmıştır. Bunlar:

1. 17.11.1983 tarihinde yürürlüğe giren "İl Sosyal Hizmetler Kurulu'nun Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik",
2. 28.11.1983 tarihinde yürürlüğe giren "Korunmaya Muhtaç Çocukların Tespit, İnceleme, Korunma Kararlarının Alınması ve Kaldırılmasına İlişkin Yönetmelik",
3. 28.11.1983 tarihinde yürürlüğe giren "Korunmaya Muhtaç Çocukların İş ve Meslek Sahibi Olabilmeleri İçin İşyerlerinde Çalıştırılma Esaslarına İlişkin Yönetmelik",
4. 3.12.1983 tarihinde yürürlüğe giren "Kreş ve Gündüz bakımevleri Yönetmeliği",
5. 23.12.1983 tarihinde yürürlüğe giren "Korunmaya ve Bakıma Alınmış Olup İş görme Gücüne Sahip ve İstekli Olanların Buldukları Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Uygun Görülen Hizmetlerinde Çalıştırılmasına İlişkin Yönetmelik",
6. 26.12.1983 tarihinde yürürlüğe giren "Özel Kreş ve Gündüz bakımevleri Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik",
7. 2.1.1984 tarihinde yürürlüğe giren "Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzelkişilerince Açılacak Huzurevleri Yönetmeliği",
8. 1.10.1984 tarihinde yürürlüğe giren "Yetiştirme Yurtları Yönetmeliği",
9. 1.10.1984 tarihinde yürürlüğe giren "Koruyucu Aile Yönetmeliği",
10. 19.11.1984 tarihinde yürürlüğe giren "Çocuk Yuvaları Yönetmeliği",
11. 24.11.1984 tarihinde yürürlüğe giren "Huzurevleri Yönetmeliği"

Kanun, yönetmelik ve şimdiki kadarki hizmetlerin incelenmesinden anlaşılıyor ki, 1949 ve 1957 senelerinde korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili olarak çıkarılan kanunlar bu alandaki hizmetlerin geliştirilmesi, bütünleştirilmesi ve ihtiyacı olanlara hizmetin götürülmesi prensibini gerçekleştirilememiş ve çok mahdut kalmıştır. Mezkûr kanunlar sosyal hizmetlerin tamamını muhtevî değildi.

Memleketimizde takip edilen sosyal politikanın bir parçası olarak sadece Kalkınma Planlarında sosyal nimetlerde vahdetin önemi vurgulanmış ancak 12 Eylül sonrası düzenlemelere kadar birlik sağlanamamıştır.

V. SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMAYI TEŞVİK FONU

Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik maksadı ile 1986 yılında bir Kanun çıkarılmıştır. 29.5.1986 tarihin de kabul edilip 14.6.1986 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 3294 sayılı Kanun sosyal dayanışma ve yardımlaşma konusunda yeni hükümler ihtiva etmektedir.

Bu Kanun’un amacı; fakr-ü zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek ve sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adilane bir şekilde tevzi edilmesini sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir. (Md.1)

Fakr-ü zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar ile geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğretim imkânı sağlanması halinde topluma faydalı hale getirilecek üretken duruma geçirilebilecek kişiler bu Kanun kapsamı içindedir. Bu Kanun’da öngörülen hizmetlerin gerçekleştirilebilmesi için Başbakanlığa bağlı ve T.C. Merkez Bankası nezdinde Sosyal Yardımlaşma ve dayanışmayı Teşvik Fonu kurulmuştur. (Md - 23)

1) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu’nun Gelirleri

1. Kanun ve kararnamelerle kurulu bulunan ve kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu kararlarıyla %10’a kadar aktarılacak miktarlardan,
2. Bütçeye konulacak ödeneklerden,
3. Orman emvali satış hâsılatından aktarılacak % 5’lik miktardan,
4. Trafik para cezası hâsılatının yarısından,

5. Yıllık beyanname veren Gelir ve Kurumlar vergisi mükelleflerini, hesaplanan gelir veya kurumlar vergisine ilave olarak ödeyecekleri yüzde birlik miktardan(mükelleflere ödenen bu miktar vergi uygulamasında gider yazılmamaktadır),
6. TRT reklam gelirlerinden aktarılacak % 30'luk miktardan,
7. Petrol ürünlerinin satışlarından her kilogram için kesilecek 1'er liradan, (bu miktarı 5 katına kadar çıkarmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir.)
8. Her nevi bağış ve yardımlardan,
9. Diğer gelirlere teşekkül eder. (Md.4)

Fon'un denetimini Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu yapmaktadır.(Md.6)

Sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı teşvik fonunda toplanan kaynağın ülke çapında ihtiyaç sahibi vatandaşlara nakdi ve aynı olarak dağıtılmak ve bu Kanun'un amacına uygun faaliyet ve çalışmalarda bulunmak üzere her il ve ilçede sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları kurulur.

Mülkî idare amirleri vakfın tabii başkanı olup, illerde belediye başkanı, emniyet müdürü, defterdar, millî eğitim gençlik ve spor il müdürü ve müftü; ilçelerde, belediye başkanı, ilçe emniyet üst görevlisi, mal müdürü, millî eğitim gençlik ve spor ilçe müdürü, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın ilçe üst görevlisi ve müftü vakfın mütevelli heyetidir. Her faaliyet dönemi il ve ilçelerde hayırsever vatandaşlar arasından valinin seçeceği üçer kişi mütevelli heyetin de görev alırlar.

2) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Gelirleri

1. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik fonundan aktarılacak miktardan,
2. Mahalli idare bütçelerinden % 2 oranında ayrılacak paylardan,
3. Her nevi fitre, zekât, kurban derileri ve bağırsak yardımlarından,
4. İşletme ve iştiraklerden elde edilecek gelirlerden,
5. Diğer gelirlerden teşekkül eder. (Md.8)

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu Kurum'a; "Yoksulluk içinde bulunan kişilere aynı ve nakdi yardımlar sağlamak" görevi vermiştir. Bu iki kanun bir biriyle uyumlu halde o imalıydı. Görüldüğü gibi il ve ilçe teşkilatlanmalarında da Sosyal hizmet elemanlarına görev verilmemiştir. Kimlerin yardıma ihtiyacı olduğu konusunda önceden sosyal çalışmacılara "sosyal inceleme" ler yaptırmak ve incelemelerin neticelerine göre hareket etmek yardımın tesirini arttırabilirdi. Her zaman için sosyal yardımların sürdürülebilirliği ve isabet derecesi önemlidir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kurulmasıyla Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın sosyal hizmetlere yönelik faaliyetleri sınırlı hale gelmiştir. 94 yetiştirme yurdu 2828 sayılı Kanun'la Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Bunun haricinde Çocuk Esirgeme Kurumu'nun merkez, müessese ve kollarının tamamı zikredilen genel müdürlüğe bağlanmıştır. Böylece Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun iş hacmi ve meslekî önemi alabildiğine artmıştır.

Sosyal hizmetler "Sosyal Devlet" anlayışının, "sosyal güvenliğin", "sosyal adalet" ve sosyal politikamızın ayrılmaz parçalarıdır.

Çağımızda ihtisaslaşma önemli merhaleler kaydettiği halde sosyal hizmetler alanında Türkiye'de meslekî eğitim veren tek bir yüksekokul vardır. Zikredilen okulun müfredatı ve programları hakkında bir değerlendirme yapmak şöyle dursun, tek bir okul her haliyle mükemmel olsa dahi yetiştirdiği elemanlar sayı itibariyle yetersizdir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nun öngördüğü şekilde; korunmaya muhtaç çocukların, Türk örf, adet, inanç ve millî ahlâkına sahip, kendisine güvenen, insan sevgi ve saygısıyla dolu olarak yetişmeleri gerekmektedir. Himayeye muhtaç çocukların yukarıda

sayılan vasıflara uygun bir şekilde yetiştirilebilmeleri için onlara hizmet veren personelin, yerine göre "anne", yerine göre "baba", yerine göre "ağabey" ve yerine göre de "abla" gibi davranabilen kimselerden seçilmesi gerekmektedir.

Sosyal hizmet kurum ve kuruluşlarında görev yapmak ta olan yükseköğrenim dışı görevlileri yetiştirecek ve mesleki formasyon kazandıracak orta dereceli okullar açılmalıdır. Bu okullardan mezun öğrenciler tercihan meslekî öğrenim yapan yüksekokullara alınmalıdır. Sosyal Hizmetler Meslek Liseleri açılmadığı takdirde iyi insan, iyi meslek elemanı yetiştirmekte güçlük çekilecek, muhtaç yavrular sayılan özellikleri kazanamayacaklardır. İyi insan kimdir? Sorusunun doğru cevabını Atatürk vermiştir: "En iyi kişi; kendinden çok ait olduğu sosyal toplumu düşünen, onun varlığının ve mutluluğunun korunmasına kendini adayan insandır." ⁷⁰

Cumhuriyet Döneminde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Hizmet Müesseseleri geçmişte bakıldığında ayrı bir yer ve önem arz etmektedir. Türklerin " hizmet devleti" anlayışının gereği olarak himâyeye muhtaç çocuk, sakat ve yaşlılara yönelik hayır müesseselerini açıp işlettiğini gördük.

Cumhuriyet dönemi sosyal hizmetlerini daha iyi anlayabilmek bakımından Osmanlı dönemi ve hatta daha önceki dönemlere kısaca temas ettik. Gerektiğinde bu konuda Avrupa ile bir kıyaslama yapılabilmesi bakımından, Avrupa'da sosyal hizmetlerin tekâmülüne özet halinde çalışmamızda yer verildi.

Türk Devlet idarecilerinin sosyal hayatın düzenlenmesi konusunda görevli olduklarını ve sosyal hizmetlere önem verdiklerini tespit ettik.

Şimdiye kadar sosyal hizmet anlayışı içinde üzerinde durulmayan ve neredeyse unutulmak üzere olan bazı hayır müesseselerini inceledik. Bunlardan Dârülhayriâli Dârüş-şifa, Darüleytam ve Darülaceze üzerinde durulmuş ve memleketimizdeki dilencilik konusuna açıklık getirilmiştir.

Atatürk'ün görüş ve direktifleri doğrultusunda kurulan Himâye-i Etfâl Cemiyeti, kuruluşundan bugüne kadar ifade ettiği hizmetler dikkate alınarak incelenmiştir.

Sosyal hizmetler(yani himâyeye muhtaç çocuk, yaşlı ve sakatlar)safha safha incelenmiştir. Ayrıca Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile illerdeki Korunmaya Muhtaç Çocukları Koruma Birlikleri'nin sosyal hizmetlere katkıları tarihi gelişime uygun olarak ele alınmıştır.

Her alanda geçmişten ders almak bir zarurettir. Bu sebeptendir ki, 1895 yılında yürürlüğe giren nasıl Darülaceze'nin ilk iç tüzüğünde 'elinden iş gelenlerin çalıştırılması hükme bağlanmış ise, bugün de, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, 'korunmaya ve bakıma alınmış olup, iş görme gücüne sahip ve istekli olanların sosyal hizmet kuruluşlarının uygun görülen hizmetlerinde istihdam edilebileceği" hükmünü amirdir.

Halkı taciz edenlerin ve dilenenlerin tespit edilerek Darülaceze'ye şevki sırasında zaptiyenin görevini 'tatlılıkla ve onları incitmeden' yapması gerçeği, idarenin halka nasıl yaklaştığını göstermesi bakımından çok anlamlıdır. Bu İnsani yaklaşıma diğer ülkeler daha yeni yeni ulaşabilmektedirler.

YEDİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE SOSYAL HİZMET KURUMLARI71

I. ANAYASA IŞIĞINDA SOSYAL HİZMETLER

Anayasanın 2. maddesinde “sosyal hukuk devleti” ilkesinin Cumhuriyetin nitelikleri arasında olduğu belirtilmiştir;

5. maddesinde, Devletin temel amaç ve görevinin, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesini sağlamaya çalışmak olduğu kabul edilmiştir;

10. maddesinde, çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak önlemlerin eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacağı;

41. maddesinde, Devletin ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alacağı ve teşkilatı kuracağı, her çocuğun korunma ve bakımdan yararlanma hakkına sahip olduğu, Devletin her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alacağı;

61. maddesinde, Devletin harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri koruyacağı ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesini sağlayacağı,

Devletin sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı önlemleri alacağı, yaşlıların Devletçe korunacağı, yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıkların kanunla düzenleneceği, devlet korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alacağı ve bu amaçla gerekli teşkilat ve tesisleri kuracağı kuralları yer almaktadır.

3.6.2011 günlü, 633 sayılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmündeki Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur.

II. AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI

Aşağıda Sıralanan Sorunları Çözmek Üzere;

- Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerde entegre olmayan yapı ve dağınıklık, buna bağlı mükerrer hizmet,
- Hedef kitlenin tespitinde çekilen zorluklar, muhtaçlığın nesnel olarak ölçülemeyişi,
- Sosyal Yardımların ülke genelinde yoksulluğu azaltıcı nitelikte sonuçlar vermemesi,
- Sosyal yardım uygulamaları ile istihdam politikaları arasındaki bağlantısının zayıf olması ve kayıt dışılığın teşvik edilmesi,
- Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin talep odaklı olması,
- Koruyucu – önleyici önlem ve hizmetlerde yetersizlik,
- Devam etmekte olan göç olgusunun, teknoloji ve bilgi çağının getirdiği toplumsal değişime paralel olarak, değerlerde aşınma ve çekirdek aile yapısında çözümlenmeyle birlikte sosyal hizmetlere ve hizmet çeşitliliğine duyulan ihtiyaçta artış,
- Önümüzde 20 yılın birey, aile, grup ve örgütler düzeyinde depresyonun artmaya devam edeceği,
- Alanın farklı kurumsal kültüre sahip birimlerden oluşması,
- Sosyal hizmetlerin halka en yakın noktalardan sunulamaması,
- Gündüzlü sosyal hizmet kuruluşlarının birbirleriyle ve diğer kurumların hizmetleriyle hizmet çelişkisi içinde olması,
- Kurum bakım hizmetlerinin maliyetinin yüksek olması ve buna rağmen toplumca istenen sonuçların elde edilememesi,
- Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerde yeterli denetimin yapılamaması,
- Ehliyet, liyakat, kariyer, alan uzmanlığı, görevsel uzmanlık konularında nitelikli personel sıkıntısı,
- Sosyal hizmet kuruluşlarının bina, personel ve hizmet sunum biçimi itibariyle klasik, tek tipleştirilmiş yaklaşımlarla hizmetler vermeye çalışmaları,
- Alanın hedef kitlesi hakkında yeterli, sağlıklı ve bütüncül veriye sahip olunamaması,
- Şehit yakınları, gaziler ve terör mağdurları için görev ve mevzuat dağınıkları ile ödemelerde dengesizliklerin giderilmesini sağlamak üzere,

kurulmuştur.

III. 633 SAYILI KHK İLE AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞINA VERİLEN GÖREVLER

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının görevleri şunlardır:

1. Sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin ulusal düzeyde politika ve stratejiler geliştirmek, uygulamak, uygulanmasını izlemek ve ortaya çıkan yeni hizmet modellerine göre güncelleyerek geliştirmek.
2. Sosyal ve kültürel dokudaki aşınmalara karşı aile yapısının ve değerlerinin korunarak gelecek nesillere sağlıklı biçimde aktarılmasını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, aile bütünlüğünün korunması ve aile refahının artırılmasına yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.
3. Çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunarak sağlıklı gelişimini temin etmek üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, çocuklara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.
4. Kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek, kadının insan haklarını korumak ve geliştirmek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, kadınlara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.
5. Özürülülerin ve yaşlıların her türlü engel, ihmal ve dışlanmaya karşı toplumsal hayata ayrımcılığa uğramadan ve etkin biçimde katılmalarını sağlamak üzere; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, özürülülere ve yaşlılara yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.
6. Şehitlerimizin hatıralarının yaşatılması, şehit yakınları ile gazilerin her türlü mağduriyet ve mahrumiyetten korunması amacıyla; ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, şehit yakınları ile gazilere yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

7. Toplumun sosyal yardım ve korumaya ihtiyaç duyan kesimlerine yönelik yardım faaliyetlerini düzenli ve etkin biçimde yürütmek; yoksullukla mücadeleye ilişkin ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.
8. Öncelikle çocuğun aile içinde yetiştirilmesi ve desteklenmesi amacıyla aileyi eğitim, danışmanlık ve sosyal yardımlarla güçlendirmek; korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç çocuk, kadın, özürlü ve yaşlıların tespiti, bunların korunması, bakımı, yetiştirilmesi ve rehabilitasyonlarını sağlamak üzere gerekli hizmetleri yürütmek, bu hizmetler için gündüzlü ve yatılı sosyal hizmet kuruluşları kurmak ve işletmek.
9. Ailenin bütünlüğünü korumak, parçalanmış ailelerin korunmaya, yardıma ve bakıma muhtaç fertleriyle çocuklarına her türlü maddî, manevî ve sosyal destek sağlamak; bu amaçla gerekli planlamaları yapmak, eğitim faaliyetlerinde bulunmak.
10. Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yürütülen sosyal hizmetler ve yardımlara ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek, bu alanda faaliyet gösteren kurum ve kuruluşların taşınması zorunlu olan nitelikleri ve bunlara rehberlik edecek programları geliştirmek.
11. Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yürütülen sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerinin, belirlenen ilke, usûl ve standartlar çerçevesinde denetimini yapmak.
12. Sosyal hizmet ve yardım faaliyetleriyle bunlardan yararlananlara ilişkin bilgileri merkezî bir sistemde oluşturulacak veri tabanı aracılığıyla işlemek, kontrol etmek, izlemek ve geliştirilecek politika, strateji ve önlemler bağlamında değerlendirmek.
13. Sosyal hizmetler ve yardımlar alanındaki uluslararası gelişmeleri ve faaliyetleri izlemek, bunlara katkı vermek ve yürütülecek çalışmalarda yararlanmak üzere değerlendirmek, bu alanda taraf olduğumuz uluslararası sözleşme ve anlaşmaların ulusal düzeyde uygulanmasını sağlamak.
14. Mevzuatla Bakanlığa verilen diğer görev ve hizmetleri yapmak.

IV. BAKANLIĞIN GELİŞTİRDİĞİ İLKELER

- Arz Odaklı Hizmet
- Koruyucu Önleyici Yaklaşım
- Bütüncül Hizmet Sunumu
- İnsan Odaklı Hizmet
- Multidisipliner Yaklaşım
- Kapsayıcı Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet
- Adil ve Objektif Hedefleme
- İstihdamı Özendirici Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Politikası
- Halka En Yakın Noktadan Hizmet Sunumu
- Politika üreten, Standart Oluşturan ve Denetleyen Bakanlık
- Güçlü Birey, Güçlü Aile, Güçlü Toplum

V. GELİŞTİRİLEN ÇÖZÜM ODAKLI YÖNTEMLER⁷²

1. SOYBİS-Puanlama formülü

İhtiyaç sahibi kişi veya hanelerin objektif olarak tespit edilebilmesi için bilimsel ölçütlere göre hazırlanan puanlama formülünün ülke genelinde kullanılması zorunluluğu getirilmiştir. Üç kategoride yoksulluk tanımı yapılmaktadır.

2. Bütünleşik Sosyal Yardım Sistemi

Muhtaçlık temelinde verilen yardımlar (SYDGM yardımları, 2022, Evde Bakım Aylığı, Aynınakdi yardımlar, ilk ve ortaöğretim bursları, muhtaç asker ailelerine yardım vs.) birleştirilerek yeniden tanımlanmaktadır ve tek bir veri tabanından yönetilmektedir.

3. Sosyal Yardımlarda Dönüşüm-Asgari Gelir Desteği

Kanun kapsamında yapılacak yardım türleri düzenli, süreli ve geçici yardımlar olarak gruplandırılmakta ve aile/hane odaklı bir yaklaşım benimsenmektedir.

4. Aile Bilgi Sistemi

Sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin entegre bir bilişim altyapısı sağlanmaya çalışılmaktadır.

5. İstihdam (Yoksul, Engelli, Kadın istihdamı)

Sosyal Yardımlarda öncelik ihtiyaç sahibi kişileri kendi kendine yetebilir duruma kavuşturmaya verilerek sosyal yardım istihdam bağlantısı güçlendirilerek, istihdam özendirilecektir.

6. ASDEP (Aile Sosyal Destek Programı)

Aile ve arz odaklı, kapsayıcı bütüncül hizmet sunumu amaçlanmaktadır. Diğer kurumlarla interaktif veri paylaşımı amaçlanmaktadır.

7. Ailenin Güçlendirilmesi

Aile yapısının zayıflaması ve artan boşanmalara karşı, evlilik öncesi eğitimleri, aile eğitimleri ve boşanma aşamasına gelen ailelere yönelik psiko-sosyal destek sunulmaktadır.

8. Şehit yakınları ve Gazilere Psiko-Sosyal Destek ve Rehberlik

9. SHM (Sosyal Hizmet Merkezi)

Sosyal hizmetlerde aynı amaca yönelik kurulmuş ve dağınık bir yapı arz eden gündüzlü kuruluşlar Sosyal Hizmet Merkezi (SHM) adı altında tek çatı altında toplanmış ve sosyal hizmetin daha yakın noktalardan sunulması sağlanır hale gelmiştir.

10. Sosyal Hizmetlerde Dönüşüm

- Yakın Dönem öncesi sosyal hizmet kuruluşları yeniden ele alınmakta, optimal büyüklüğü, ihtisas alanları, norm kadroları vs. yönlerinden yeni bir düzenlemeye tabi tutulmaktadır.
- Bakıma ihtiyaç duyanlar için aileyi maddi alanda da desteklemek suretiyle ailesi yanında veya evde bakım öncelikli tercih oluşturulmakta, kurumsal bakımın ancak zorunlu hallerde tercih edilmesi önerilmektedir.
- Mevcut kuruluşların yerel yönetimlere devri ile kurumsal bakım hizmetlerinin özel sektör, yerel yönetimler ve STK'lar eliyle, kamu tarafından ise gerekli hallerde daha küçük ve ihtisaslaşmış kurumlarca yapılmasına imkan verecek düzenlemeler öngörülmektedir.
- ASDEP (Aile Sosyal Destek Programı) ve ÇETUS (Çocuk Erken Tanı ve Uyarı Sistemi) gibi programlarla koruyucu ve önleyici hizmetlere ağırlık verilmektedir.
- Sosyal hizmetlere yönelik getirilecek izleme ve değerlendirme faaliyetleri ile hizmetlerin etkinliğinin artırılması sağlanacaktır.

- Kişilerin spesifik ve karmaşık sorunlarının çözümüne yönelik sosyal alan çalışmalarının multi disiplinler işbirliği çerçevesinde yürütülmesi öngörülmektedir.

Hükümet Programında ASDEP

- Sosyal destek ve hizmet alanında sağlık, istihdam ve eğitim hizmetleriyle birlikte “Aile Sosyal Destek Programı” (ASDEP) modeli çerçevesinde hane odaklı bir sisteme geçilecektir.
- Aile bütünlüğünün korunması, güçlü ve mutlu aileler için "aileye aile içinde destek" verilerek özel ilgi bekleyen ailelere ulaşabilecek "Aile Sosyal Destek Programı"nı (ASDEP) hayata geçirilecektir.
- Bu program kapsamında “haneye ve kişiye özel” hizmet sunulması sağlanacaktır. Bu sayede her ailenin ihtiyaç durumuna göre farklı sosyal destek programları uygulanacaktır. Bu tespitler doğrultusunda, ailelere başvuruları beklenmeksizin sosyal destekler sağlanacaktır.
- Önümüzdeki dönemde sosyal yardımlar, sosyal hizmetlerle eşzamanlı ve bütüncül bir biçimde uygulanacaktır. Örneğin, engellisi olan bir aileye sosyal yardım verilirken, ailenin başvurusuna gerek kalmadan o ailedeki engelliye de gerekli rehabilitasyon hizmetleri verilecektir.
- Sosyal yardımlarda ailenin durumu esas olacaktır. Her aileye aynı tür ve aynı miktar yardımı yapmak yerine o ailedeki kişi sayısı, kişilerin yaşları, sağlık ve özürülük durumları dikkate alınacaktır. Ailede çalışabilecek durumda ama çalışmayan kişiler varsa işgücü piyasasına yönlendirilecektir.

VI. AİLE SOSYAL DESTEK PROGRAMI

ASDEP: Sosyal yardım ve hizmetlere ihtiyacı olan aile ve bireylerin objektif kriterlere göre tespiti, bilgilendirilmesi, sosyal yardım ve hizmetlerden yararlandırılması, diğer kamu hizmetlerinden yararlanmalarının sağlanması ve bu suretle yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve refah seviyelerinin yükseltilmesini amaçlayan ve bu sürecin tüm aşamalarında kendilerine rehberlik edilmesini öngören bir programdır.

ASDEP

1. Hedef kitlenin tespiti,
2. Hedef kitlenin sosyal yardım ve hizmetlere erişimleri,
3. Sosyal destek programlarının yürütülmesi,
4. Hedef kitle ile diğer kamu kurumları arasında bağ kurulması,
5. Hedef kitlenin izlenmesi,
6. Sosyal destek uygulamalarına ihtiyaç duyan tüm kesimlere hizmetlerin ulaşmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

Ailelerin;

1. Mevcut durumu tespit edilecek, tüm ihtiyaçları belirlenecek,
2. Sorunların çözümü için ilgili birimlere aileler yönlendirilecek, bağlantılar sağlanacak,
3. Ailelerin sorunlarının çözümü ve ilerleme durumları takip edilecek,
4. Tüm bu süreçler raporlanacaktır.

Tablo 13: Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) pilot uygulamaları

Sorun Alanları ve Çözümler	Karabük (9.182 Hane Ziyaret Edilmiştir)	Kırıkkale (8.106 Hane Ziyaret Edilmiştir.)
Sosyo-ekonomik yoksunluk için SYDV	154	60
Psiko-sosyal destek için il müdürlüğü (çocuk-aile-yaşlı-evde bakım)	108	147
Sağlık problemleri için (sağlık kuruluşları)	86	19
İstihdam için (iş kur)	47	0
Adli konular için (güvenlik birimleri)	8	1
Eğitim	12	5
Diğer (belediye ve nüfus)	1	1
TOPLAM	416	233

VII. SOSYAL HİZMET MERKEZLERİ

Sosyal Hizmet Merkezi; ihtiyaç sahiplerinin tespit edilerek sosyal hizmet müdahalesinin ve takibinin gerçekleştirilmesi, çocuk, genç, kadın, erkek, özürlü, yaşlı bireylere ve ailelerine koruyucu, önleyici, destekleyici, geliştirici hizmetler ile rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin bir arada ve en kolay ulaşılabilir biçimde, gerektiğinde kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve gönüllüler ile işbirliği içinde sunulmasından ve bu hizmetlerin koordinasyonundan sorumlu gündüzlü sosyal hizmet kuruluşlarını ifade eder.

Faaliyet kapsamı; sorumluluk bölgesindeki aile ve toplum hizmetleri ile kadınlara, çocuklara ve gençlere, özürlü ve yaşlılara, şehit yakını ve gazilere yönelik olarak;

- Alanda mesleki çalışmalar yapmak.
- Sosyal hizmet merkezi sorumluluk bölgesine ait risk haritasına ilişkin ilgili verileri toplamak ve risk haritasını oluşturmak.
- Alan taraması sonuçlarına göre sunulacak sosyal hizmet modelini belirlemek ve belirlenen sosyal hizmet modelini uygulamaya almak için işlemleri tamamlamak.
- Sosyal hizmet verilen birey ve ailelere ilişkin sosyal inceleme, izleme ve değerlendirme yapmak.
- Gündüzlü hizmet veren kuruluşların hizmetlerini tek çatı altında yürütmek.
- Yatılı hizmet veren kuruluşların yatılı hizmet kısmına kadar olan işlemleri yürütmek.
- Yatılı kuruluşların ihtiyaç duyduğu mesleki faaliyetleri yerine getirmek.
- Resmi ve özel sosyal hizmet kuruluşlarının açılış işlemlerini ve denetimini yapmak.

Sosyal Hizmet Merkezlerinin Görevleri ⁷³

Merkezlerin görevleri şunlardır:

- a) Aile bütünlüğünün korunması ve aile refahının artırılmasına yönelik sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.
- b) Çocukların ve gençlerin sağlıklı gelişimini temin etmek üzere; çocuklara ve gençlere yönelik sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

- c) Kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını sağlamak üzere; kadınlara yönelik sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.
- d) Engellilerin ve yaşlıların toplumsal hayata etkin biçimde katılmalarını sağlamak üzere; engellilere ve yaşlılara yönelik sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.
- e) Şehit yakınları ile gazilere yönelik sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek, bu alanda ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.
- f) Öncelikle çocuğun aile içinde yetiştirilmesi ve desteklenmesi amacıyla aileyi eğitim, danışmanlık ve sosyal ekonomik desteklerle güçlendirmek.
- g) Korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç birey ve ailelerin tespit edilmesini, desteklenmesini ve gerekli hizmetlere yönlendirilmesini sağlamak.
- h) Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yürütülen sosyal hizmet faaliyetlerinin, Bakanlıkça belirlenen ilke, usul ve standartlar çerçevesinde inceleme ve denetimini yapmak.
- i) Sosyal hizmet faaliyetleriyle bunlardan yararlananlara ilişkin bilgileri, Bakanlıkça merkezî bir sistemde oluşturulacak veri tabanı aracılığıyla işlemek.
- j) İllerde ilk kabul birimlerinin ve şiddet önleme ve izleme merkezlerinin bulunmadığı yerlerde bu merkezlerin faaliyetlerini yürütmek.
- k) Birey ve ailelere yönelik eğitsel faaliyet ve projeler yürütmek, konferans, seminer ve benzeri etkinlikler düzenlemek; kültür ve sanat faaliyetlerini gerçekleştirmek.
- l) Alan taramasında elde edilen bilgileri değerlendirmek ve bunları ilgili uygulayıcı kurum ve kuruluşlara aktararak hizmetlerin geliştirilmesine ve yeni hizmet modellerinin oluşturulmasına yardımcı olmak.
- m) Bakanlıkça verilen diğer görev ve hizmetleri yapmak.

SOSYAL HİZMET MERKEZLERİNİN AÇILIŞ KRİTERLERİ

- Her ilde en az bir SHM,
- Ortalama 186.000 nüfusa bir SHM,
- Nüfusu 50.000'den fazla ilçelere bir SHM,

- En yakın Sosyal Hizmet Merkezine uzaklığı 60 km'den fazla ve nüfusu 40.000'i aşan ilçe veya ilçe gruplarına bir SHM,
- En yakın Sosyal Hizmet Merkezine uzaklığı 100 km'den fazla ve nüfusu 20.000'i aşan ilçe veya ilçe gruplarına bir SHM, kurulması planlanmaktadır.

Tablo 14: Mevcut ve ihtiyaç duyulan sosyal hizmet merkezi sayısı

Sosyal Hizmet Merkezi	Sayısı
Mevcut ve Uygun	52
İhtiyaç	336

Sosyal hizmet kuruluşlarının temel nitelikleri, özellikleri ve işlevleri gözetilmeden toptancı bir anlayışla;

- Korunmaya muhtaç 0-12 yaş arası çocuklara yatılı hizmet veren “Çocuk Yuvaları”,
 - Korunmaya muhtaç 13-18 yaş arası çocuklara yatılı hizmet veren “Yetiştirme Yurtları”,
 - 0-6 yaş arası çocuklara gündüz hizmet veren “Kreş ve Gündüz Bakımevleri”,
 - Muhtaç yaşlı kişilere yatılı hizmet veren “Huzurevleri”,
 - Bedensel, ruhsal ve zihinsel özürlülere yatılı hizmet veren “Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri”,
 - Sokak çocuklarına yatılı hizmet veren “Çocuk ve Gençlik Merkezleri”,
 - İstismara uğrayan kişilere geçici yatılı hizmet veren “Kadın ve Erkek Konukevleri”,
 - “Toplum ve Aile Danışma Merkezleri”,
 - “Aile Danışma ve Rehabilitasyon Merkezleri”,
 - “Çok Amaçlı Sosyal Hizmet Kuruluşları”
- ile birlikte;
- Suça yöneldikleri tespit edilen çocukların davranış bozukluklarını gidermek amacıyla rehabilitasyon süreci tamamlanıncaya kadar geçici süre bakım ve korunmalarının sağlandığı bu süre içerisinde aile, yakın çevre ve toplum ile ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik çalışmaların yürütüldüğü, 7-18 yaş kız ve erkek çocuklara yönelik ayrı ayrı yapılandırılan yatılı sosyal hizmet kuruluşları olan, “Koruma, Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri”,
 - Duygusal, cinsel ve/veya fiziksel istismara uğramış çocukların olumsuz yaşam deneyimlerinden kaynaklanan travma ve/veya davranış bozukluklarını giderme amacıyla rehabilitasyon süreci tamamlanıncaya kadar geçici süre bakım ve korunmalarının sağlandığı bu süre

içerisinde aile, yakın çevre ve toplum ile ilişkilerinin düzenlenmesine yönelik çalışmaların yürütüldüğü kız ve erkek çocuklara yönelik ayrı ayrı yapılandırılacak yatılı sosyal hizmet kuruluşları olan, “Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri”

- Mahkemece korunma kararı alınan korunmaya muhtaç çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi için Kurumun denetim ve gözetiminde bir “Koruyucu Aile” tarafından da yerine getirilmesine ilişkin “Koruyucu Aile Hizmetleri” ve

- Evlat Edindirme Hizmetleri,

İl Özel İdarelerine devredilmiştir.

VIII. AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞININ ÖRGÜTSEL YAPISI

Bakanlık, merkez ve taşra teşkilatından oluşur.

Bakanlığın en üst amiri olan Bakan, Bakanlık icraatından ve emri altındakilerin faaliyet ve işlemlerinden Başbakan'a karşı sorumlu olup aşağıdaki görev, yetki ve sorumluluklara sahiptir:

- a) Bakanlığı, Anayasaya, kanunlara, hükümet programına ve Bakanlar Kurulunca belirlenen politika ve stratejilere uygun olarak yönetmek.
- b) Bakanlığın görev alanına giren hususlarda politika ve stratejiler geliştirmek, bunlara uygun olarak yıllık amaç ve hedefler oluşturmak, performans ölçütleri belirlemek, Bakanlık bütçesini hazırlamak, gerekli kanunî ve idarî düzenleme çalışmalarını yapmak, belirlenen stratejiler, amaçlar ve performans ölçütleri doğrultusunda uygulamayı koordine etmek, izlemek ve değerlendirmek.
- c) Bakanlık faaliyetlerini ve işlemlerini denetlemek, yönetim sistemlerini gözden geçirmek, teşkilat yapısı ve yönetim süreçlerinin etkililiğini gözetmek ve yönetimin geliştirilmesini sağlamak.
- d) Faaliyet alanına giren konularda diğer bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

Müsteşar, Bakandan sonra gelen en üst düzey kamu görevlisi olup Bakanlık hizmetlerini, Bakan adına ve onun emir ve yönlendirmesi doğrultusunda, mevzuat hükümlerine, Bakanlığın amaç ve politikalarına, stratejik planına uygun olarak düzenler ve yürütür. Bu amaçla, Bakanlık birimlerine gereken emirleri verir, bunların uygulanmasını gözetir ve sağlar. Müsteşar, bu hizmetlerin yürütülmesinden Bakana karşı sorumludur.

Müsteşara yardımcı olmak üzere üç Müsteşar Yardımcısı görevlendirilebilir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın ana hizmet birimleri şunlardır:

1. Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü
2. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü
3. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
4. Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
5. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü
6. Şehit Yakınları ve Gaziler Dairesi Başkanlığı

Bakanlığın Danışma ve Destek Hizmetleri Birimleri de şunlardır:

1. Denetim Hizmetleri Başkanlığı
2. Strateji Geliştirme Başkanlığı
3. Hukuk Müşavirliği
4. Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı
5. Personel Dairesi Başkanlığı
6. Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı
7. Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği
8. Özel Kalem Müdürlüğü

Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün görevleri şunlardır:

1. Bakanlığın aile ve topluma yönelik koruyucu, önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek ve koordine etmek
2. Aile yapısının ve değerlerinin korunması, güçlendirilmesi ve ailenin sosyal refahının artırılması için ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek, belirlenen politika ve stratejileri uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek
3. Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişilerce aile ve topluma yönelik yürütülen sosyal hizmetlere ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek ve bunlara uyulmasını sağlamak
4. Aile yapısını ve değerlerini tehdit eden sorunları ve bu sorunlara yol açan faktörleri tespit etmek, bu sorunlara karşı toplumsal duyarlılığı geliştirici faaliyet ve projeler yürütmek, çözüm önerileri geliştirmek, bu konularda eğitim programları hazırlamak ve uygulamak
5. Aile içi şiddet ve istismar, töre cinayetleri gibi sorunları nedenleri ve sonuçları bakımından incelemek, araştırmak, bunların önlenmesine ve sorunların çözümüne yönelik, aileyi destekleyici ve eğitici programlar hazırlamak ve uygulamak
6. Ailelerin huzur ve mutluluğunu tehdit eden kötü alışkanlık ve bağımlılık sorunlarını, nedenleri ve sonuçları bakımından incelemek, araştırmak, bunların önlenmesine ve sorunların çözümüne yönelik, aileyi destekleyici ve eğitici programlar hazırlamak ve uygulamak
7. Ailelerin maddî refahının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak, bu konuda diğer birimler, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile koordineli eğitim programları ve projeler hazırlamak ve uygulamak

8. Ailedeki yapısal değişimleri, nedenleri ve sonuçları bakımından araştırmak, değerlendirmek ve aile değerlerinin sağlıklı biçimde korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak
9. Nüfus yapısındaki değişimlerin aile yapısı üzerindeki etkilerini izlemek, sorun alanlarını tespit etmek ve bu konuda ulusal bir politikanın geliştirilmesine yardımcı olmak.
10. Ailenin ve aileyi oluşturan bireylerin karşılaştıkları sorunlara ilişkin kamuoyundaki eğilim ve beklentileri tespit etmek amacıyla çalışmalar yapmak
11. Yurt dışında yaşayan Türk ailelerinin sorunlarını araştırmak ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde çözüm önerileri geliştirmek ve uygulamak
12. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

1. Bakanlığın çocuklara yönelik koruyucu, önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek ve koordine etmek
2. Çocuklara yönelik sosyal hizmetler konusunda politika ve stratejiler belirlenmesine ilişkin çalışmaları koordine etmek, belirlenen politika ve stratejileri uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek
3. Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişilerce çocuklara yönelik yürütölen sosyal hizmetlere ilişkin ilke, usul ve standartları belirlemek ve bunlara uyulmasını sağlamak
4. Çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunması ve sağlıklı gelişimi için gerekli önleyici ve telafi edici mekanizmaları oluşturmamak ve uygulamaya koymak
5. Geçici ya da sürekli olarak aile ortamından mahrum kalan veya yüksek yararı ailesinin yanında bulunmamayı gerektiren çocuklara, özel bakım ve koruma hizmeti sunmak
6. Özel surette korunması gereken çocuklara yönelik hizmetleri, habersiz denetimleri de kapsayacak şekilde yerinde denetlemek, tespit edilen aksaklıklara ve yetersizliklere karşı gerekli önlemleri ivedilikle almak
7. Özel surette korunması gereken çocuklara en nitelikli hizmetin verilebilmesini teminen, fiziki altyapı, nitelikli personel yetiştirilmesi ve istihdamı gibi hususlarda her türlü önlem almak
8. Özel surette korunması gereken çocukların ilgili mevzuat uyarınca işe yerleştirilmesi işlemlerinde koordinasyonu sağlamak

9. Özel surette korunması gereken çocuklara yönelik hizmetler konusunda kamu kurum ve kuruluşlarıyla gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, bu alandaki gönüllü girişimleri teşvik edici mekanizmaları geliştirmek ve uygulamak
10. Özel surette korunması gereken çocuklar sorununda toplumsal duyarlılığı ve dayanışmayı güçlendirici faaliyet, proje ve kampanyalar düzenlemek
11. Evlat edindirme ve koruyucu aile hizmetlerini koordine etmek
12. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda belirlenen tedbirleri yürütmek ve koordinasyonunu sağlamak
13. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

1. Bakanlığın kadınlara yönelik koruyucu, önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek ve koordine etmek
2. Kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi, kadının insan haklarının ve toplumsal statüsünün korunması ve geliştirilmesi, kadının toplumsal hayatın tüm alanlarında etkin hâle getirilmesine yönelik ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek, belirlenen politika ve stratejileri uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek
3. Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişilerce kadınlara yönelik yürütülen sosyal hizmetlere ilişkin ilke, usûl ve standartları belirlemek ve bunlara uyulmasını sağlamak
4. Kadına karşı her türlü ayrımcılığı önlemek ve kadının insan haklarını geliştirmek amacıyla faaliyet ve projeler yürütmek, bu alanda yapılan çalışmalara destek vermek
5. Kadının insan hakları konusunda kamuoyunu bilgilendirmek ve aydınlatmak suretiyle toplumsal bilinçlenmeyi geliştirmek
6. Kadına yönelik her türlü şiddet, taciz ve istismarın önlenmesi için çalışmalarda bulunmak, kadının aile ve sosyal yaşamdan kaynaklanan sorunlarının çözümüne destek oluşturmak
7. Sağlık, eğitim, kültür, çalışma ve sosyal güvenlik başla olmak üzere bütün alanlarda kadınların ilerlemesini sağlayıcı ve karar mekanizmalarına katılımını artırıcı çalışmalarda bulunmak
8. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

1. Bakanlığın özürllürelere ve yaşlılara yönelik koruyucu, önleyici, eğitici, geliştirici, rehberlik ve rehabilite edici sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek ve koordine etmek
2. Özürllülüğün önlenmesi ile özürllülerin eğitimi, istihdamı, rehabilitasyonu, ayrımcılığa uğramadan insan haklarından yararlanarak toplumsal hayata katılmaları ve diğer konularda ulusal düzeyde politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek, belirlenen politika ve stratejileri uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek
3. Özürllülerin sorunlarını ve çözüm yollarını araştırmak, bu konuda uygulamanın geliştirilmesine yönelik öneri ve programlar hazırlamak ve uygulamak
4. Özürllülerle ilgili konularda inceleme ve araştırmalar yapmak, projeler hazırlamak ve uygulamak
5. Münhasıran özürllürelere tanınan haklar ve sunulan hizmetlerden yararlanmada kullanılmak üzere hazırlanan özürllü kimlik kartlarına ilişkin işleri yürütmek
6. Yaşlılara yönelik sosyal hizmetlere ilişkin olarak ulusal düzeyde politika ve stratejilerin belirlenmesi çalışmalarını koordine etmek, belirlenen politika ve stratejileri uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek
7. Yaşlılara sunulan sosyal hizmet modellerini geliştirmek
8. Yaşlıların ve bakıma muhtaç özürllülerin, yaşamlarını evlerinden ve sosyal çevrelerinden ayrılmadan sürdürebilecekleri sosyal desteklerin verilmesi için gerekli mekanizmaları kurmak, var olanları standardize etmek, uygulamaları takip etmek ve denetlemek
9. Yaşlıların toplumla bütünleşmesine, statü ve rollerinin yeniden kazanımına, işlevlerinin artırılmasına, boş zamanlarının etkili bir biçimde değerlendirilmesine ilişkin mekanizmalar oluşturmak
10. Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişilerce özürllürelere ve yaşlılara yönelik yürütölen sosyal hizmet faaliyetlerine ilişkin ilke, usül ve standartları belirlemek ve bunlara uyulmasını sağlamak
11. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğünün görevleri şunlardır:

1. Yoksullukla mücadele ve sosyal yardımlar alanında ulusal düzeyde uygulanacak politika ve stratejilerin oluşturulması çalışmalarını koordine etmek, belirlenen politika ve stratejileri uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek
2. 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanununun amaçlarını gerçekleştirmek ve uygulanmasını sağlamak için gerekli idarî ve malî tedbirleri almak
3. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun gelirlerini zamanında toplamak, toplanan gelirlerin yerinde, zamanında ve ihtiyaçlara göre kullanılmasını sağlamak
4. 3294 sayılı Kanun hükümlerine göre kurulan vakıfların harcamalarını, iş ve işlemlerini araştırmak, incelemek, izlemek ve denetlemek, görülen aksaklıklarla ilgili gerekli tedbirleri almak, vakıfların çalışma usûl ve esasları ile sosyal yardım programlarının ölçütlerini belirlemek
5. Mevzuatta kamu kaynaklarıyla yardım yapılması öngörülen kişilere aylık, tazminat, ücret, yardım veya başka bir ad altında yapılacak her türlü sosyal yardımın ödenmesi ve anılan yardım ve ödemelerin veri tabanına işlenerek izlenmesi ile ilgili işleri diğer birimler ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde yerine getirmek; diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılmakta olan her türlü sosyal yardım ve ödemelerin veri tabanında izlenmesine ilişkin işlemleri yürütmek
6. Yoksullukla mücadeleye ve Genel Müdürlüğün görev alanına giren diğer konulara ilişkin olarak araştırma ve incelemeler yapmak, proje hazırlamak ve uygulamak
7. Yoksullukla mücadele alanında uluslararası gelişme ve uygulamaları izlemek, değerlendirmek, ülkemiz açısından yararlı görülen modelleri uygulamaya koymak
8. Sosyal Yardımlar Bilgi Sistemi ile ilgili işleri yürütmek
9. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültürünü kökleştirici çalışmalar yapmak, geniş kitleleri kapsayan yardım kampanyalarını koordine etmek ve desteklemek
10. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

Şehit Yakınları ve Gaziler Dairesi Başkanlığının görevleri şunlardır:

1. Bakanlığın şehit yakınları ve gazilere yönelik sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmek ve koordine etmek.
2. Şehit yakınları ve gazilerin hakları ile onlara yönelik yardım, hizmet ve muafiyetlere ilişkin ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesine yönelik çalışmaları koordine etmek, belirlenen politika ve stratejileri uygulamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek

3. Kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ile gerçek ve tüzel kişilerce şehit yakınları ve gazilere yönelik yürütülen faaliyetlere ilişkin ilke, usûl ve standartları belirlemek ve bunlara uyulmasını sağlamak
4. Şehit ve gazi çocuklarının eğitimi konusunda, ilgili kurum ve kuruluşlar ile gönüllü kuruluşların da desteğiyle gerekli çalışmaları yürütmek
5. Şehit yakınları ve gazilerin ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan desteklenmesi ve toplumdaki kopmaması amacıyla çalışmalar yürütmek, bu konuda toplumsal duyarlılığı güçlendirici faaliyetler yapmak
6. Gazilerin toplumsal hayata adaptasyonu, tedavi ihtiyaçlarının karşılanması, istihdam sorunlarının giderilmesi ve sosyal güvenlik haklarının geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yürütmek
7. Şehit ve gazi yakınları arasında iletişim ve dayanışmayı güçlendirmek
8. Şehit yakınları ve gazilere yönelik yardım kampanyalarına ilişkin usûl ve esasları belirlemek, istismar amaçlı girişimlere karşı ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde her türlü önlemi almak
9. İlgili mevzuatı çerçevesinde şehit ve gazi yakınlarının öncelikli istihdamına yönelik uygulamaları koordine etmek
10. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

Denetim Hizmetleri Başkanlığının görevleri şunlardır:

1. Sosyal hizmet ve yardım kuruluşlarınca sunulan hizmetlerin kontrol ve denetimini ilgili birimlerle işbirliği içinde yapmak, sunulan hizmetlerin süreç ve sonuçlarını mevzuata, önceden belirlenmiş amaç ve hedeflere, performans ölçütlerine ve kalite standartlarına göre analiz etmek, karşılaştırmak ve ölçmek, kanıtlara dayalı olarak değerlendirmek, elde edilen sonuçları rapor hâline getirerek ilgililere iletmek
2. Bakanlığın denetimi altındaki her türlü kuruluşun faaliyet ve işlemleri ile ilgili olarak Bakanlığın görev ve yetkileri çerçevesinde denetim, inceleme ve soruşturmalar yapmak
3. Bakanlığın görev alanına giren konularda faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişiler ile gönüllü kuruluşlara, faaliyetlerinde yol gösterecek plan ve programlar oluşturmak ve rehberlik etmek
4. Sosyal hizmet ve yardımlar alanında faaliyette bulunan veya bulunmak isteyen kişi, kurum ve kuruluşlar ile gönüllü kuruluşları teşvik edici mekanizmaların oluşturulmasına yardımcı olmak ve bu alanda yapılacak faaliyetlere ve alanda çalışan meslek elemanlarına rehberlik etmek

5. Sosyal hizmet ve yardım kuruluşlarının faaliyet ve işlemlerinde hataların önlenmesini, yönetim ve kontrol sistemlerinin geçerli, güvenilir ve tutarlı hâle gelmesini sağlamak
6. Bu Kanun Hükmünde Kararname kapsamında hizmet sunan sosyal hizmet kuruluşları ile sosyal hizmetlerden yararlananlara ilişkin olarak ortak veri tabanı oluşturulmasına katkıda bulunmak
7. Kurumun merkez ve taşra teşkilâtı ile personelinin idarî, malî ve hukukî işlemleri hakkında denetim, inceleme ve soruşturma yapmak
8. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

(2) Denetime tâbi olan gerçek ve tüzel kişiler, gizli dahi olsa bütün belge, defter ve bilgileri talep edildiği takdirde ibraz etmek, para ve para hükmündeki evrakı ve ayniyatı ilk talep hâlinde göstermek, sayılmasına ve incelenmesine yardımcı olmak zorundadır. Aile ve Sosyal Politikalar Denetçileri, görevleri sırasında kamu kurum ve kuruluşları ve kamuya yararlı dernekler ile gerçek ve tüzel kişilerden gerekli yardım, bilgi, evrak, kayıt ve belgeleri istemeye yetkilidir; bu talebin yerine getirilmesi zorunludur.

Strateji Geliştirme Başkanlığının görevleri şunlardır:

1. 5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 22/12/2005 tarihli ve 5436 sayılı Kanunun 15 inci maddesi ve diğer mevzuatla strateji geliştirme ve malî hizmetler birimlerine verilen görevleri yapmak
2. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığının görevleri şunlardır:

1. Bakanlığın görev ve faaliyet alanına giren konularda, kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda, uluslararası kurum ve kuruluşlarla ilişkileri yürütmek, koordinasyonu sağlamak
2. Avrupa Birliğine yönelik olarak Hükümetçe belirlenen amaçlar çerçevesinde Bakanlığın görev alanlarına ilişkin kısa, orta ve uzun vadede uygulanacak politikaların saptanması için gerekli çalışmaları yapmak, bu konularda uygulama ile ilgili gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak ve öneriler hazırlamak
3. Bakanlığın Avrupa Birliği kaynaklı program ve projelerini hazırlamak, ilgili birimlerle işbirliği içinde yürütmek ve gerekli koordinasyonu sağlamak
4. Uluslararası kuruluşlar nezdinde düzenlenen seminer ve toplantılara personelin katılımı konusunda gerekli koordinasyonu sağlamak

5. Yurtdışında yaşayan, çalışan veya yurtdışıyla bağlantısı olan kişi ve ailelerin, sosyal, kültürel, ekonomik ve ailevi nedenlerden kaynaklanan sorunlarına çözüm bulmak üzere uluslararası teşkilatlarla işbirliği yapmak ve uluslararası vaka çalışmalarını yürütmek.
6. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığının görevleri şunlardır:

1. Bakanlık personeli ile Bakanlığın görev alanındaki hizmetleri yerine getirecek diğer kurum ve kuruluş personelinin yetiştirilmesi, eğitilmesi ve bilgi düzeylerinin yükseltilmesi için gerekli programları planlamak, geliştirmek ve uygulamak; hizmet içi eğitim programları hazırlamak ve yürütülmesini sağlamak
2. Bakanlığın görev alanına ilişkin konularda kamuoyuna yönelik eğitici, aydınlatıcı ve bilinçlendirici faaliyetler yürütmek, bu konuda ilgili kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve özel sektörle işbirliği yapmak
3. Bakanlığın iletişim stratejisini hazırlamak, uygulamak ve uygulanmasını izleyerek değerlendirmek
4. Bakanlığın faaliyetlerini, projelerini, sunduğu hizmetleri kamuoyuna duyurmak
5. Bakanlığın görev alanına giren konularda toplumsal dayanışmayı güçlendirici kitlesel kampanyalar ve etkinlikler düzenlemek, teşvik etmek ve katkı sağlamak
6. Bakanlığın görev alanına giren konularda görsel, işitsel ve yazılı dokümanların basım ve yayımını yapmak veya yaptırmak, bu alandaki çalışmaları teşvik etmek ve desteklemek
7. Bakanlığın görev alanıyla ilgili her türlü bilgi ve belgeyi toplamak, değerlendirmek, yayımlamak, film, slayt, fotoğraf ve benzeri belgeleri hazırlamak veya hazırlatmak, bu konulara ilişkin arşiv, dokümantasyon ve kütüphane hizmetlerini yürütmek
8. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

Hukuk Müşavirliğinin görevleri şunlardır:

1. Bakanlığın taraf olduğu adlî ve idarî davalarda, tahkim yargılamasında ve icra işlemlerinde Bakanlığı temsil etmek, dava ve icra işlemlerini takip etmek, anlaşmazlıkları önleyici hukukî tedbirleri zamanında almak
2. Bakanlık hizmetleriyle ilgili olarak diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından hazırlanan mevzuat taslaklarını, Bakanlık birimleri tarafından düzenlenecek her türlü sözleşme ve şartname taslaklarını, Bakanlık ile üçüncü kişiler arasında çıkan her türlü uyuşmazlığa ilişkin işleri ve Bakanlık birimlerince sorulacak diğer işleri inceleyip hukukî mütalaasını bildirmek
3. Bakanlıkça hizmet satın alma yoluyla temsil ettirilecek dava ve icra takiplerini izlemek, koordine etmek ve denetlemek
4. Bakanlığın amaçlarını daha iyi gerçekleştirmek, mevzuata, plan ve programa uygun çalışmalarını temin etmek amacıyla gerekli hukukî teklifleri hazırlayıp Bakana sunmak.
5. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

(2) Birinci fıkrada belirtilen her türlü dava ve takip işleri ile diğer görevler, Bakanlığın Hukuk Müşavirleri ile Avukatları aracılığıyla yerine getirilir. Gerekli hâllerde dava ve takip işleri Hazine Avukatları aracılığıyla veya ihtiyaç duyulması hâlinde Bakanlıkça belirlenecek usûl ve esaslar çerçevesinde 4734 sayılı Kamu İhale Kanununun 22 nci maddesinde öngörülen doğrudan temin usûlü ile avukatlar veya avukatlık ortaklıkları ile yapılacak avukatlık sözleşmeleri yoluyla yürütülür.

(3) Davalarda temsil yetkisi bulunan Hukuk Müşavirleri ve Avukatların bir listesi Bakanlıkça ilgili Cumhuriyet başsavcılığı ve bölge idare mahkemesi başkanlıklarına verilir. Bu listelerin birer nüshası, Cumhuriyet başsavcılığı tarafından adlî yargı çevresinde, bölge idare mahkemesi başkanlığınca idarî yargı çevresinde bulunan mahkemelere gönderilir. Yüksek mahkemeler ve bölge adliye mahkemesindeki duruşmalarda temsil yetkisini kullanacakların isimleri ilgili mahkemelerin başsavcılıklarına veya başkanlıklarına bildirilir. Listede isimleri yer alan Hukuk Müşavirleri ve Avukatlar, baroya kayıt ve vekâletname ibrazı gerekmeksizin temsil yetkilerini kullanırlar. Temsil yetkisi sona erenlerin isimleri anılan mercilere derhal bildirilir.

(4) Bakanlık lehine sonuçlanan dava ve icra takipleri nedeniyle hükme bağlanarak karşı taraftan tahsil edilen vekâlet ücretlerinin Avukatlara dağıtımı hakkında, 1389 sayılı Devlet Davalarını İntaç Eden Avukat ve Saireye Verilecek Ücreti Vekâlet Hakkında Kanun hükümleri kıyas yoluyla uygulanır.

Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığının görevleri şunlardır:

1. Bakanlık projelerinin Bakanlık bilişim altyapısına uygun olarak tasarlanmasını ve uygulanmasını sağlamak, teknolojik gelişmeleri takip etmek ve Bakanlık otomasyon stratejilerini Strateji Geliştirme Başkanlığı ile işbirliği içerisinde belirlemek, bilgi güvenliği ve güvenilirliği konusunun gerektirdiği önlemleri almak, politikaları ve ilkeleri belirlemek, kamu bilişim standartlarına uygun çözümler üretmek
2. Bakanlığın bilgi işlem hizmetlerini yürütmek
3. Bakanlığın internet sayfaları, elektronik imza ve elektronik belge uygulamaları ile ilgili teknik çalışmaları yapmak
4. Bakanlık hizmetleriyle ilgili bilgileri toplamak ve ilgili birimlerle işbirliği içinde veri tabanları oluşturmak
5. Bakanlığın bilişim altyapısının kurulumu, bakımı, ikmali, geliştirilmesi ve güncellenmesi ile ilgili işleri yürütmek, haberleşme güvenliğini sağlamak ve bu konularda görev üstlenen personelin bilgi teknolojilerindeki gelişmelere paralel olarak düzenli şekilde hizmet içi eğitim almalarını sağlamak
6. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

Personel Dairesi Başkanlığının görevleri şunlardır:

1. Bakanlığın insan gücü politikası ve planlaması ile insan kaynakları sisteminin geliştirilmesi ve performans ölçütlerinin oluşturulması konusunda çalışmalar yapmak ve tekliflerde bulunmak
2. Bakanlık personelinin atama, nakil, terfi, emeklilik ve benzeri özlük işlemlerini yürütmek
3. Bakanlığın eğitim planını hazırlamak, uygulamak ve değerlendirmek
4. Eğitim faaliyetleri ile ilgili dokümantasyon, yayım ve arşiv hizmetlerini yürütmek
5. Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmak

Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığının görevleri şunlardır:

1. 5018 sayılı Kanun hükümleri çerçevesinde, kiralama ve satın alma işlerini yürütmek, temizlik, güvenlik, aydınlatma, ısınma, onarım, taşıma ve benzeri hizmetleri yapmak veya yaptırmak
2. Bakanlığın taşınır ve taşınmazlarına ilişkin işlemleri ilgili mevzuat çerçevesinde yürütmek
3. Genel evrak ve arşiv faaliyetlerini düzenlemek ve yürütmek.

SONUÇ

Türklerin aldıkları ilk çocuk koruma tedbirleri üzerinde durmuş, hükümdarın tebaayı yedirme ve giydirme konusundaki uygulamalarından somut örneklerle söz etmiştik. Selçuklular Dönemindeki Hanlar, hamamlar, kervansaraylar, medreseler ve başta ahi ve loncalar olmak üzere sosyal yardım teşkilatları ve mesleki yapılanmalar bizdeki sosyal politikaların temel taşlarını oluşturuyordu. Bu bağlamda;

Anadolu Selçuklularının devlet düzeninde tabana yönelik olarak ahilik oldukça etkili olmuştur.

Yönetim ve hükümet yapısında da yöneticilerin pozisyonu önem kazanmıştır. Prof. Dr. Refik Turan Türkiye Selçuklularında “Hükümet Mekanizması” isimli eserinde Selçuklu Vezirlerini kültürel seviye, Yönetmel Yetenek, Siyasi Maharet, Ahlaki Durum ve Tebaaya Hami olma özellikleri bakımından ele almıştır.

Tebaayı sevme, koruma ve adil davranma hususunda en büyük örnek olarak Nizamülmülk’ü göstermektedir.⁷⁴

Osmanlı Dönemindeki külliyeler, medreseler, aşevleri, hanlar, hamamlar, kervansarayların yanı sıra Ahilik; Anadolu’da 13. yüzyılda ülkeye yayılmış olan esnaf, zanaatkâr ve işçileri bünyesinde toplayan bir mesleki teşekküldü. Osmanlı devletinin kuruluş aşamasında etkili olan ahilik teşkilatı dini, ahlaki, sosyal ve ekonomik yönlerden işlevsellik taşıyordu. Ahilik uygulamasında sıralı olarak her mesleğin bir piri ve bu pirin etrafında toplanan meslek sahipleri vardı. Bu meslek sahiplerinin güven, doğruluk, sadakat ve ilkeli olma gibi önceden belirlenen kurallara uyma zorunluluklarının olduğu bilinmektedir.

Osmanlı toplumunda esnaflar lonca adı verilen örgütsel yapılar vardı. Her esnaf muhakkak bir loncaya kayıtlı olur, loncasının himayesi ve denetimi altında bulunurdu. Kamu kurumu niteliği taşıyan STK benzeri bir yapı olarak da nitelenebilirler. Usta çırak ilişkisi süreci işlerdi.

Bizim açımızdan Osmanlı’daki Darüşşafaka, Darülaceze, Darül-Hayr-i Ali, Darül-Eytam, Evlad-ü Şüheda Vergisi uygulamaları ve çocuğu ve toplumu koruma önlem ve hizmetleri de önemli olmuştur.

Cumhuriyetimizin kuruluş aşamalarında vücuda getirilen Çocuk Esirgeme Kurumu başlı başına bir milattır.

Yakın dönemde; Devlet Bakanlığı uhdesindeki Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Aile ve Toplu Hizmetleri Genel Müdürlükleri, Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlükleri yeni bir statüye kavuşturularak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığımıza bağlanmışlardır. Böylece korunmaya muhtaç çocuklar, engelliler, kadın ve yaşlılar sosyal dışlanma, engel ve ihmale karşı bir Bakanlığın ana sorumlu olması sağlanmıştır. Ayrımcılığın önlenmesi konularında da çok mesafe kaydedildiği söylenebilir.

Ailenin yapısı ve değerlerini korumak üzere oluşturulan sosyal hizmet merkezleri, aile danışmanlığı ve proje, yeni sistem ve uygulamalarla ana hatlarıyla geçerli, mesleki standartlar bakımından mahdut bir yol izlendiği ifade edilebilir

Sosyal refah hizmetlerini daha da etkin hale getirmek,

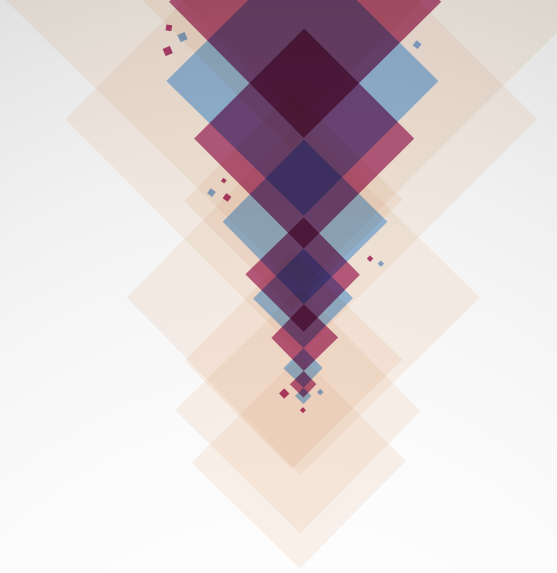
Sosyal Hizmet Tarihi; sosyal hizmetler, aile, kadın, engelli ve yaşlılarla ilgili proje, program ve stratejik planlarımızı oluştururken dünden yararlanma imkanı verecektir.

Tarihî ve ilmi gerçekler doğrultusunda sonuçlandığına inandığım çalışmanın sosyal hizmet uzmanı adayı öğrencilere, sosyal hizmet uzmanlarına ve sosyal hizmet kuruluşlarına ışık tutması, aydınlatması ve yol göstermesi dileğimizdir. Sadece Sosyal hizmet alanının değil, ülkemizin de sıkıntısını çektiği alanlardan birisi sosyal tarih sıkıntısıdır. Böylece Sosyal Tarih'e dolaylı da katkıda bulunabilmiş isek kendimizi mutlu hissedeceğiz.

KAYNAKÇA

- ¹ Osman TURAN, “Selçuklular Zamanında Türkiye”, İstanbul, 1971
- ² İbrahim KAFESOĞLU, “Selçuklu Tarihi”, İstanbul, 1972
- ³ Aydın TANERİ, “Türk Devlet Geleneği; Dün-Bugün”, Ankara, 1981
- ⁴ Osman ERGİN, “Fatih İmareti Vakfiyesi”, İstanbul Belediyesi, İstanbul'un Fetih'inin 500.Yılı Dönümü Kutlama Yayını, Sayı:1, İstanbul, 1945
- ⁵ Faik Reşit UNAT, “Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış”, Ankara, 1964
- ⁶ Osman ERGİN, “Türkiye Maarif Tarihi”, C.1, İstanbul 1939
- ⁷ Mustafa ERGÜN, “Atatürk Devri Türk Eğitimi”, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları No: 325, Ankara, 1982
- ⁸ Metin TARAN, “Darüşşafaka”, Tercüman Gazetesi, 11 Mayıs 1980
- ⁹ Türk Ansiklopedisi, Cilt XII
- ¹⁰ Osman ERGİN, “Türkiye Maarif Tarihi”, C.3-4, İstanbul, 1977
- ¹¹ Bekir TÜRKMEN, “Korunmaya Muhtaç Çocuklar”, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yönetim Bilimleri Enstitüsü, Master Tezi, Ankara, 1980
- ¹² Kâzım KARABEKİR, “İstiklâl Harbimiz”, İkinci Baskı, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1969
- ¹³ Mehmet KAPLAN, İnci ENGİNÜN, Birol EMİL, Necat BİRİNCİ, Abdullah UÇMAN, “Devrin Yararlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal”, C.II, İstanbul, 1931
- ¹⁴ Milli Eğitim Vekâleti, “Milli Eğitimle İlgili Kanunlar”, Ankara, 1953
- ¹⁵ Ahmet ŞÜKRÜ, “Maarif Siyasetimizin Hedefleri ve Vazifeleri”, (Vasıf Bey ile Mülâkat) Vatan Gazetesi, 5.4.1924
- ¹⁶ Arhtur FİNK (Çev. L. YASA ve N. ULUSOY), “Sosyal Hizmet Alanı (The Field Social Work)”, S.S.Y.B Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayını, Sayısı:21, Ankara, 1963
- ¹⁷ Salem Press Encyclopedia, January, 2014. 2p.
- ¹⁸ QUIGLEY, William P. (1997) “Five Hundred Years of English Poor Laws, 1349-1834: Regulating the Working and Nonworking Poor”, Akron Law Review: Vol. 30: Iss. 1, Article 4.
- ¹⁹ FİSHMAN, James. J., “Regulating the Poor and Encouraging Charity in Times of Crisis: The Poor LAws and the Statue of Charitable Uses”, (2007). Pace Law Faculty Publications. Paper 406.
- ²⁰ BEVERIDGE, William. "Social Insurance and Allied Services", *British Library*. BL. Retrieved 8 July 2014.
- ²¹ WALTER A. Friedlander (Çev.R. TAŞÇOĞLU), “Sosyal Refah Hizmetine Başlangıç”, II.Baskı, S.S. Y. B. Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı 44, Ankara, 1966
- ²² 1960 Sosyal Çalışma Yılığında Seçmeler, S.S.Y.B Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı 50, Ankara, 1968
- ²³ Charles ZASTROW, “Sosyal hizmete Giriş”, çev: Aslıhan Aykara ve arkadaşları, Ed: Durdu Baran Çiftçi, Nika yayınevi, Ankara, 2013
- ²⁴ John A. GARRATY, “The Great Depression”, (1986)
- ²⁵ FRANK, Robert H.; BERNANKE, Ben S. (2007), “Principles of Macro economics”, (3rd ed.), Boston: McGraw-Hill/Irwin. p. 98. ISBN 0-07-319397-6.
- ²⁶ BERNANKE, Ben S. (2000), “Essays on the Great Depression”, Princeton University Press. p.7
- ²⁷ Osman ERGİN, “Mecelle-i Umûri Belediyeye”, Cilt 4, 1331(1915), s, 504 v.d.
- ²⁸ A. Fikri YAVUZ, “Kur'an-ı Kerim ve Meali âlisi”, İstanbul, 1974
- ²⁹ Yılmaz ÖZTUNA, “Büyük Türkiye Tarihi”, Cilt 10, İstanbul, 1983
- ³⁰ Reşat Ekrem KOÇU, “Dârülaceze (1895-1974)”, İstanbul, 1974
- ³¹ İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1966
- ³² İstanbul Belediyesi Sosyal Hizmetler Tesisi, “Dârülaceze 63 yaşında(1896-1960)”, İstanbul, 1960
- ³³ Bekir TÜRKMEN, “Yaşlılık”, Yozgat Gazetesi, Sayı:1530,5 Nisan 1982,B.1
- ³⁴ Riyazüs-salihin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1972
- ³⁵ Bahaeddin ÖGEL, “Türk Kültürünün Gelişme Çağları II”, İstanbul, 1971
- ³⁶ Bahaeddin ÖGEL, “Türk Kültürünün Gelişme Çağları I”, İstanbul, 1971
- ³⁷ Zikredilen Albümün aslı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Kütüphanesinde

- ³⁸ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu, T.Ç.E.K Yayını (Broşür), Ankara, 1959
- ³⁹ Cumhuriyet Halk Partisi, “Onbeşinci Yıl Kitabı”, İstanbul, 1938
- ⁴⁰ Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu Tüzüğü, Ankara, 1973
- ⁴¹ Sosyal Hizmet Konuları ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakan lığı Kurumları ile Personelin Özlük Haklarına İlişkin Kanun, Tüzük ve Yönetmelikler, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları,(teksir) Ankara, 1976
- ⁴² Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, Cilt 1
- ⁴³ Türk Ceza Yasası, Yasa Yayınları, 5. Baskı, 1980
- ⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti Kanunları, Cilt 2
- ⁴⁵ Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu 25.Kuruluş Yılı, (1961-1986) Gazetesi, Ankara, 1986
- ⁴⁶ Taner KARAHASANOĞLU, “Türkiye’de Sosyal Güvenlik Çıkmazı”, İstanbul, 1973
- ⁴⁷ 7 Eylül 1978 tarih ve 16397 sayılı Resmi Gazete
- ⁴⁸ Sosyal Hizmetler Bülteni, S.H. Genel Müdürlüğü Yayını, Sayı 1, 1977
- ⁴⁹ 30.7.1979 tarihli Hürriyet Gazetesi “Savurganlığın Bu Kadarına Pes!” başlıklı haber
- ⁵⁰ Engin GEÇTAN, “Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar”, A.Ü Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974
- ⁵¹ Bekir TÜRKMEN, İhsan EREN, Ayşe Naciye EMRE, Ramazan YURTTÜRK, Ayla ŞAMA, Muhiiddin ÖZDEMİR, Hasibe GÜVEN, Nezahat ERKUN, Yusuf ERDEMİR, Mehmet DURMAZ, “Korunmaya Muhtaç Çocuklar”, S.H.A .Yayını (teksir), Ankara, 1978
- ⁵² Ali Naim İNAN, “Çocuk Hukuku”, İstanbul, 1968
- ⁵³ Süleyman ARSLAN, “Mahalli İdareler Ders Notları”, A.İ.T.İ.A, İdari Bilimler Enstitüsü Yayını(teksir),Ankara,1979
- ⁵⁴ Lütfi DOĞAN, “Toplumun Yaşlıya Karşı Görevleri”, Yaşlı Sorunları Sempozyumu, 15.06.1978,SHA, (teksir)
- ⁵⁵ Kazım ÖZTÜRK, “Gerekçeli Anayasa”, Ankara, 1975
- ⁵⁶ Yaşlılara Yeniden Hayat , S.S.Y.B., Sağlık Propagandası ve İstatistik Genel Müdürlüğü, (teksir), Ankara, 1982
- ⁵⁷ Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı
- ⁵⁸ Yeni Strateji ve Kalkınma Planı; Üçüncü Beş Yıl, DPT
- ⁵⁹ Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT
- ⁶⁰ Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT
- ⁶¹ Suna KİLİ, “Atatürk Devrimi: Bir Çağdaşlaşma Modeli”, Ankara, 1981; Walter F. WEİKER, “The Modernization of Turkey: From Atatürk to the Present Day”, Holmes and Meier, New York, 1981
- ⁶² Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT
- ⁶³ Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT
- ⁶⁴ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT
- ⁶⁵ Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT
- ⁶⁶ Tahsin Bekir BALTA, “İdare Hukuku 1: Genel Konular”, Ankara, 1970-1972
- ⁶⁷ Suna KİLİ, Şeref GÖZÜBÜYÜK, “Türk Anayasa Metinleri; Senedi İttifaktan Günümüze”, T.İ.B. Yayını, Ankara, 1985
- ⁶⁸ Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, S.H.Ç.E.K. Yayınları, No: 1 Ankara, 1983
- ⁶⁹ Sosyal Hizmetler Bülteni, SHÇEK, Sayı:2, Ankara, 1985
- ⁷⁰ Atatürkçülük, Birinci Kitap, “Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri”, Ankara, 1983
- ⁷¹ 1982 Anayasası ve 03.06.2011 Tarih ve 633 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname”, 8 Haziran 2011, 27958 Sayılı Resmi Gazete
- ⁷² Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, <http://www.aile.gov.tr/mevzuat/mevzuat>.
- ⁷³ 9 Şubat 2013 Tarih ve 28554 Sayılı Resmî Gazete
- ⁷⁴ Refik TURAN, “Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması”, MEB Yayını, 1995, Ankara

Anadolu'da teşekkül eden Millî Hükümet; Dârül-eytâmları Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğundan alarak Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın sorumluluğuna vermiştir. Bu müesseselerin çalışmasını düzenleyecek tüzük çıkmadığı için Dârül-eytâm Yönetmeliği yürürlüğe konmuştur. Yönetmelik, Atatürk liderliğindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin sosyal sahadaki ileriye dönük tedbirlerine somut örnek teşkil etmektedir.

İleriye dönük bir tedbir olarak nitelendirdiğimiz bu yönetmelik, Dârül-eytâmları Türkiye Büyük Millet Meclisi Sosyal Yardım Komisyonu'nun denetlemesine tabi tutmuştur. Dârül-eytâm Yönetmeliği; Dârül-eytâmların nereden gelir sağlayacağını (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Özel idareler ve belediyeler), maksadını, nasıl idare edileceğini açıklığa kavuşturuyordu. İdare; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca tayin edilecek bir müdür tarafından sağlanacaktı. Ayrıca Dârül-eytâmlardaki ders ve san'at dallarını, öğrencinin kazançlarını ve hayata atıldığı aşamadaki durumunun nasıl olacağını kayda bağlıyordu. Bu pedagojik ve sosyal temel üzerinde de;

*Çocuk Esirgeme Kurumu,
Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü,
Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu,
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı yükseliyordu...*